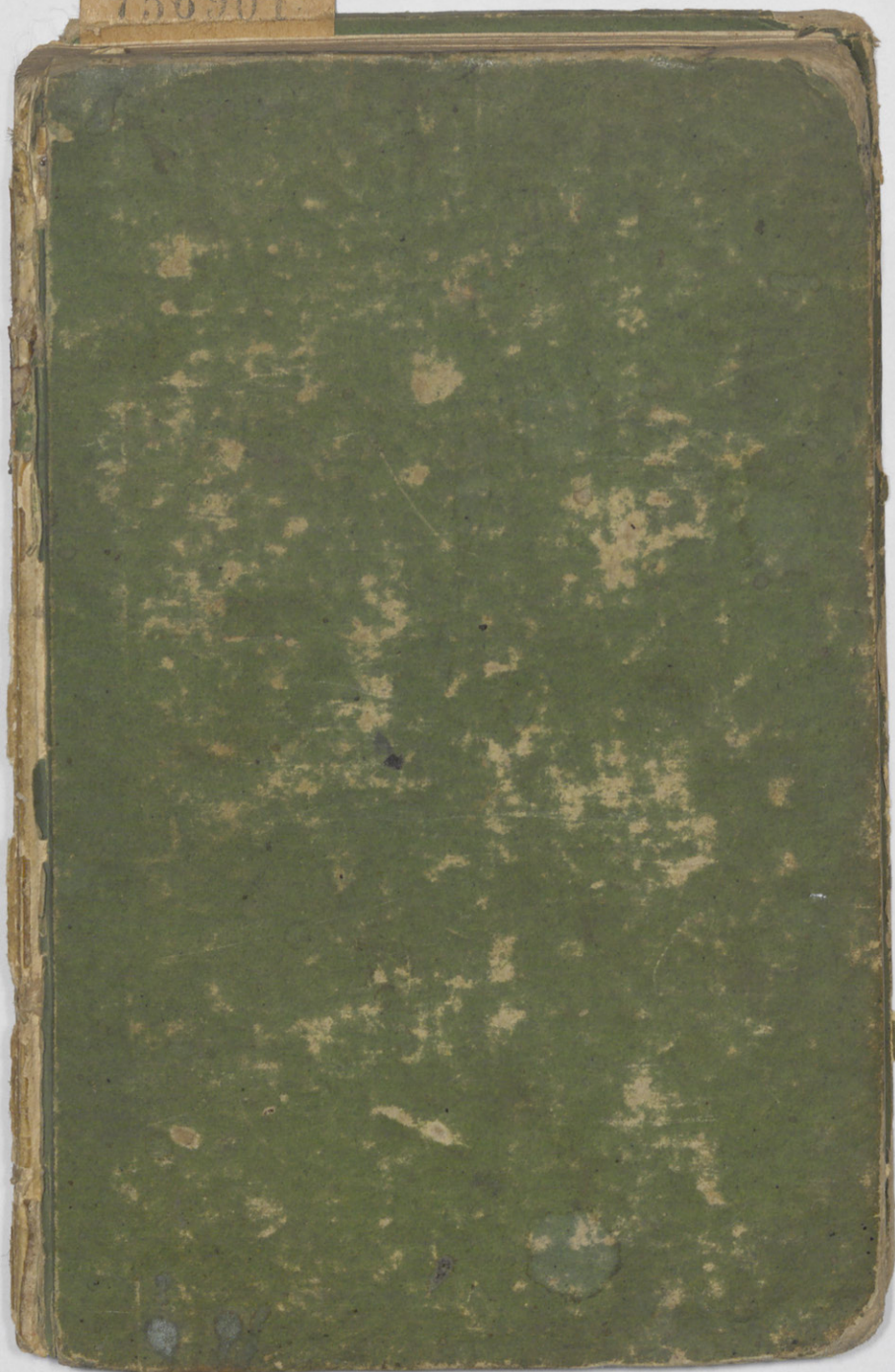

756901

Magyar Orvosi Főh. bok

1. J. Tarngor. - Roly
2. Szaroz Kékes
3. Colericum, - Cirra
4. Felélyes Warming.

Rf. Mercur precip.
rubex.

Mercur sublim

Corrosivum unc 2
vit. alb - unc 1 1/2
vit hung calc. unc 1

m d p.

Unguentum behisteni
való - Nag

Caliban J. Maggini

24

Fls 1610

Boqyai 24

4 Lath tisztított

borkő

1 lot magnesia

$\frac{1}{2}$ quindli bűdös

kő virág. Ezeket

össze keverve a

beteg 1 pohár vizbe

vegyn egy kávér

kanal port elegendő
apró vukórnal.

A'
L O V A K'

KÜLSŐ SZÉP, VAGY RÚT TERMETEK',
'S HIBÁI

MEG - ESMÉRÉSÉRŐL,

ÉS

AZORNAK BELSŐ,
'SKÜLSŐ BETEGSÉGÉIK'

ORVOSLÁSÁRÓL.

I R T A

TOLNAY SÁNDOR,

A' BARMOKAT' ORVOSLÓ TUDOMÁNY-
NAK TUDÓSA, ÉS PESTEN A' KIRÁLYI UNI-
VERSITÁSBAN RENDES PROFESSORA.

Két Rézre metszett Táblákkal.

Második meg jobbitatott ki-adás.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIR. UNIVERSITÁS' BETŰÍVEL.

1816.

Sicuti animalia post hominem, ita veterinaria
post medicinam secunda est.

Vegetius.

ELŐL-JÁRÓ BESZÉD.

Jól lehet a' Ló-orvosló Tudomány ez előtt sokaktól új Találmánynak lenni tartatott, és most is vannak többen, kik azt vélik, hogy abban a' Régiek tellyességgel tudatlanok voltak, nem ismérték Lovaiknak beteges állapottyokat, nem is tudtak rajtok segíteni; de meg-tsalathoznak vélekedésekben, mert ha mi a' régi Írás-tudókat olvassuk, valóban fel-találjuk, hogy a' Lovak' nevelése, fajzása, szaporítása, és gondjok-viselése régenten már, és talán Világ' kezdetétől az, avagy az időtől fogva, mióta csak Lovak vannak, némelly Országokban jobban, másokban kevesebbet virágzott, némelly Tartományokban pedig egészen-is meg-tsüggedt. Bizony-ságunk ebben Plátó, Xenophon, és Homerus, kinek Verseiben olvassuk, hogy az ő idejében Görög Országban több Ménesek álltattak-fel, mellyekben számtalan szép Lovak neveltettek, és azoknak meg-szelidítésekre, 's tanításokra különös emberek-is rendeltettek. Minthogy tehát a' Lovak minden-némü állatok közt régtől-fogva mind a' házi, 's mezei, mind pedig a' hadi-szolgálatra

néz.

ELÖL-JÁRÓ BESZÉD.

nézve leg-alkalmatossabbaknak, leg-jobbaknak találtattak lenni; és minthogy a' mi Eleink már azok' segítsége által építettek magoknak házakat, falukat, és városokat; a' Kereskedés-is egygyik Országból a' másikba többnyire azok által ment-véghez, és most is gyakoroltatik: azért ki menné kétségbe-hívni, hogy már a' mi Eleink illyetén szükséges állatok' továbbéli életek meg-tartása, és beteges állapottyok után nem iparkodtak volna. Vóltak ugyan a' Lovak' Orvoslásáról több jó Könyvek, de valamint a' Görög Ország, és Római Birodalom' el-oszlásával mind el-vesztek, úgy ezek-is szemünk előtt el-tűntek. A' régiek közzül egyedül *Vegetius*, ki *Deák* nyelven írta könyvét, mellynek titulusa: *Mulo-medicina*; a' közelebb időbéli új, és *Németh Authorok* közzül pedig *Báró Sind*, *Abilgárd*, *La-Fosse*, *Ploucquet*, *Wolstein* leg-jobbak, leg-dítséretesebbek. Magyar nyelven a' Lovak' Orvoslásáról írt Könyvek közzül, ki-vévén némelly Fordításokat, egy jót sem ismerek; arra való nézve, hogy ebben is Nemzetünk szükséget ne lársson, kívántam ezen munkám' ki-adásával, mellyben a' Lovaknak szép termetek külömb-féle hibái, 's betegségei' meg-esméréséről, és helyessebb orvoslásairól tsak rövid tanítás adatik, Tanítványimnak kérésekre, Hazámhoz háládó szívemet, 's hív szolgálatomat újra ki-nyilatkoztatni.

L A J S T R O M.

ELSŐ RÉSZ.

A' *Lónak külső szép, vagy rút Termete', és Hibái' meg-esméréséről.*

	Pag.
A' Főrül.....	1
A' Fülekről.....	2
A' Homlokról, és Vak szem-gödrökről.....	4
A' Szemöldökről, Szem-héjjakról, és Szem-pil- langókról.....	6
A' Szemről.....	7
Az Orról, Orr-lyukakról.....	7
Az Ajakokról.....	9
A' Szájról, és abban lévő Részekről.....	10
Az alsó All-kaptzak', és Pofákról.....	11
A' Nyakról.....	12
A' Szügyről.....	13
A' Lónak Marjáról.....	14
A' Hátról, és Hasról.....	15
A' Nemző-tagokról.....	16
A' Hereszt-tetemről.....	18
A' Farkról, és Tsípökről.....	19
A' Kantzak' Szemérem testéről.....	21
Az első Láb-szárokról.....	—
A' Lapotzkákról.....	22
A' Vállakról.....	23
A' Könyökről, ...	24

	Pag.
Az első Térdekről.....	26
Az alsó Láb-szárokról.....	27
A' Körömnek hajló Inairól.....	28
A' Bokáról, és Boka-tsuklóról.....	29
A' Körömről.....	31
Az hátulsó Láb-szárokról.....	33
Az hátulsó Térdekről.....	—
A' külömbféle színű Lovakról.....	35
Hányad-fü, vagy Esztendő's légyen a' Ló... 40	
Minémü testi tulajdonsággal birjon egy Mén- ló, mitsoda hibák teszik azt a' fajzása alkalmatlanná.....	44
Egy tsikót nevelő házi, vagy ménesbéli Kan- tának jó, és rosz testi tulajdonságairól..	45

M A S O D I K R É S Z.

A' Lovaknak belső Betegségeiről.

E L S Ö S Z A K A S Z.

A' Hidegtelelésről általlyában.....	47
-------------------------------------	----

M Á S O D I K S Z A K A S Z.

Az egy-napi Hidegtelelésről.....	49
----------------------------------	----

H A R M A D I K S Z A K A S Z.

A' forró Hidegtelelésről.....	51
-------------------------------	----

N E G Y E D I K S Z A K A S Z.

A' rothadt Hidegtelelésről.....	52
---------------------------------	----

Ö T Ö D I K S Z A K A S Z.

A' Tsirás-betegségről, és az Agyvelőnek gyuladásáról.....	53
--	----

H A T O D I K S Z A K A S Z.

A' Kehről.....	58
----------------	----

H E T E D I K S Z A K A S Z.

A' Száraz Kehről.....	1-63
-----------------------	------

N Y O L T Z A D I K S Z A K A S Z.

	Pag.
A' Takonyról	66
KILENTZEDIK SZAKASZ.	
A' Tüdő-gyulladásról	69
TIZEDIK SZAKASZ.	
A' Kólikáról	73
TIZEN-EGYGYEDIK SZAKASZ.	
A' Gyomor ² , és Agyék-hártyának Szakadásáról.	78
TIZEN-KETTŐDIK SZAKASZ.	
A' Vízellenek el-állásáról	80
TIZEN-HARMADIK SZAKASZ.	
A' Vízellenek szüntelen-való folyásáról, a' Vér-hugyozásról, és Vér-izzadásról	82
TIZEN-NEGYEDIK SZAKASZ.	
A' köhögésről	84
TIZEN-ÖTÖDIK SZAKASZ.	
A' Rosz-féregről, és Gelesztákról	86
TIZEN-HATODIK SZAKASZ.	
A' Bőr ki-rágó Fene-féregről	89
TIZEN-HETEDIK SZAKASZ.	
A' Szarvas-Betegségről	92
TIZEN-NYOLTZADIK SZAKASZ.	
A' Meg-zabállásról	94
TIZEN-KILENTZEDIK SZAKASZ.	
A' Rokkanásról	96
HUSZADIK SZAKASZ.	
A' Has-menésről	97
HUSZON-EGYGYEDIK SZAKASZ.	
A' Dühösségről	100

HARMADIK RÉSZ.

A' Lovaknak külső Betegségeiről.

ELSŐ SZAKASZ.

A' Sebekről..... 103

MÁSODIK SZAKASZ.

A' Fekélyekről... 106

HARMADIK SZAKASZ.

A' Daganatokról közönségesen... 110

NEGYEDIK SZAKASZ.

A' gyúlladásbéli Daganatokról különösen.. 112

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Az Evesedésről... 114

HATODIK SZAKASZ.

A' Fenéről... 116

HETEDIK SZAKASZ.

A' Börnek Betegségeiről, úgymint Kopaszság-
Koszosság, Rúhesség, és Tetvességről.. 118

NYOLTZADIK SZAKASZ.

A' Szemnek Nyavalyáiról... 121

KILENTZEDIK SZAKASZ.

A' Nyak-Daganatról... 123

TIZEDIK SZAKASZ.

A' Nyereg törésről... 125

TIZEN-EGYGYEDIK SZAKASZ.

A' Fitzamodásról, és Ri tekeredésről... 127

TIZEN KETTŐDIK SZAKASZ.

Az Iz-taplóról... 130

TIZEN-HARMADIK SZAKASZ.

- A' Vízi-daganatokról..... 131

TIZEN-NEGYEDIK SZAKASZ.

- A' Patko-törté Daganatról, Patkó-helésről.. 134

TIZEN-ÖTÖDIK SZAKASZ.

- A' tsontos Daganatról, pékos lábú Lóról.. 136

TIZEN-HATODIK SZAKASZ.

- Az Ér-daganatról, Impókról, Folyó-epéről,
Könyök-helésről, 's a' t..... 138

TIZEN HETEDIK SZAKASZ.

- A' Béka-varról..... 142

TIZEN-NYOLTZADIK SZAKASZ.

- A' Körömnök Betegségeiről..... 143

- A' *Próba-tételekről közönségesen. (De Opera-*
tionibus.) 149

ELSŐ SZAKASZ.

- Az Ér-vágásról..... 150

MASODIK SZAKASZ.

- A' Sinór-húzásról..... 152

HARMADIK SZAKASZ.

- Egy darab Bőr, vagy Húnyor-gyökérnek, a'
Bőr alá való Dugásáról..... 153

NEGYEDIK SZAKASZ.

- Az Égetésről..... 156

ÖTÖDIK SZAKASZ.

- A' Herélésről..... 157

HATODIK SZAKASZ.

A' Fark-metszésről.	163
A' Lónak különös Le-rajzolósa.	166
A' Ló-Skeletnek Le-rajzolósa.	179
A' Hézi-eszközöknek Le-trása.	174
A' belső orvosló Szerekről.	178
A' külső orvosló Szerekről.	205

ELSŐ RÉSZ.

A' LÓNAK KÜLSŐ SZÉP VAGY RÚT-TÉR-
METE ÉS HIBÁI MEG-ISMÉRÉSÉRŐL.

A' F ő r ü l.

⁹
A Fő legelső, és leg-nemesebb tagja a' Lónak; mellyből annak serénységét, vidámságát; és egyéb testi virtusit, egy két tekintettel észre lehet venni.

Szépfejű Lónak tartatik az, mellynek feje se nem igen kitsiny, se nem nagy; és a' testnek egyéb részeivel meg-egygyez; tsúnya fejű ló ellenben az, mellynek egygyik, vagy másik része hibás; és a' testnek részeivel meg nem egygyez.

A' Lónak fejét ékesíti főképpen a' fái szörből való üstök: a' rövid, gömbölyű;

's könnyen hajlandó, 's mozdulandó fülek, a' tojás-forma homlok, középszerű, 's fekete szem; egyenes, vagy horgas orr, mint a' kosoknak vagy Neapolitanus lovaknak szokott lenni, ide tartoznak még a' középszerű, se nem igen kövér, sem sovány pofák; az erős és tiszta száj, minden hiba nélkül való ajkak.

A' Ló kupetzek különös tsalárdsággal szoktak itt élni, melly által a' lónak fejét, valamennyire szebbé ákarják tenni, a' homlokon lévő vastag 's goromba üstököt ki szaggatják, de ezen tsalárdságot ki mutattya a' serény, és fark, mellyek mindenkor olly szőrűek, mint az üstök.

Némelly Országokban szokásban vették a' Lónak üstökét kiszaggatni, de mi ezt a' szokást nem követtyük, mert ez nem tsak tsunyává teszi a' lovat, hanem elégtelenné is a' maga védelmezésére a' legyek ellen.

A' Fülekről.

Szép fülű Lónak tartatik az, mellynek fülei se nem igen nagyok, sem kitsinyek, se nem szélesek, sem keskenyek, és minden felé könnyen hajlók, gömbölyűek, és rajtok fain szőr nagyon, tsúnyák a' hosszú, rövid, és lelógó fülek.

A' melly lónak hosszú, 's fel álló fülei vannak, nyúl-fülűnek, vagy szamár fülűnek mondatik, a' rövid fülű ló pedig egér fülűnek neveztetik.

A' Lónak fülű állásáról, vagy mozdulásáról; meg lehet annak természetis ismérni.

A' melly ló füleit felemeli, 's azokat bélegeti, serény lónak tartatik; ellenben a' melly le tartya, és le lóggattya füleit, lusta ló szokott lenni, közönségesen disznófülűnek neveztetik; azon ló pedig, a' melly füleivel konyít, azokat, mikor az ember hozzá közelít, hamar hátra vagy félre húzza, hamis vagy harapós szokott lenni, a' melly ló i-mét füleit lassan hátra húzza, félékeny; vagy tsiklandós.

A' Ló-tsiszárok a' hibás fülekkel is különös tsalárdságot követnek el, és azokon két-féle operátio tésznek, hogy az általa' lovat szebbé tehessék, és jobb árán el adhassák. Először a' hosszú fülekből ki mettzenek egy kis darabot, ehez mustrájok kemény papírosból, vagy bágyokból van, mellyet az hosszú fülekbe tésznek, és a' szerént mettzik, de ezt észre lehet venni abból, hogy a' mint az mettzés esett, többé azon szőr nem nyúl, és varas marad.

A' második operátio abban áll, hogy a' lelóggó tsúnya füleket fel állittyák; itten a' fülnek alá húzó ínas husaiból ki mettzenek

egy keveset, azután a' füleket fel-állittyák, és be-gyógyittyák, a' fülek hegyessen fel állva maradnak, hanem eztis meglehet abból is-mérni, hogy a' fülek mozdulhatatlannok, ez által az operatio által a' tsúnya. fülekből hibá-sokat tsinálnak.

A' fülek belső kerületibe több szál-sző-rök vannak, mellyeket a' végre rendeltt a' természet, hogy azok által a' fülek a' legyek-től, mellyek szüntelen a' fül-zsir után lessel-kednek, és a' portúl, mentek maradhassanak.

A' Homlokról, és vakszem göd-rökrül.

Homloknek neveztetik az a' rész, melly mind-gyárt az üstök alatt kezdődik, és egész a' szem-gödörökig le szolgál, gyenge bőrrel, 's fáin szőrrel bé van takarva.

A' Homlok ékesíti a' lónak fejét, a' vagy tsunyává teszi; ékesíti, ha domború, tojás forma; tsunyává teszi, mikor széles, vagy behorkadt, a' széles homlok ökor homloknek neveztetik.

A' fekete vagy pej lovak homlokán a' szőr vagy meg egygyez egész testeken lévő szőrrel, vagy fejer szőr szálakkal keveredett, mellyből minden féle billegék, mellyek egy szóval tsil-lagzatnak neveztetnek, támadnak.

A' tsillagzat elosztatik egyenes, vagy egyenetlen tsillagzatra: egyenes tsillagzat az, melly a' homloknak közepén van, és tsupa fejer szörből áll; egyenetlen tsillagzat, melly az homloknak egyik, vagy másik részen támad; setét tsillagzat, midön a' barna, vagy fekete szörök többek mint sem a' fejerek; van még gyűrű forma tsillagzat, és a' fejer folt, midön tudniillik a' lónak homlokán két három szál fejer szörök a' feketék közt látszattanak.

Az homloknak mind a' két részén egy gödör találtatik, ezeket is méltó tekintetben venni, mert ismét vagy ékesítik, vagy rutítyák a' lónak fejét, ékesítik, ha tellyesek, tsunyává teszik, ha mélyen béhorpadtak.

A' melly lónak mély vakszem gödrö van, közönségesen vén lónak tartatik. Azért a' Lókupetzek a' mély vakszem gödrön a' bőrön egy kis mettzést tesznek, és azt toll, vagy szalma szál által levegővel fel fujják, öszve húzó flastromat tesznek reá; ezen hamis operációval pedig azért élnek, hogy a' lovat fiatalbá tehessék, és jobb árán el adhassák; nehez pedig ezt rajtak észre venni, hanem talatnak a' fiatal sovány lovak közzül-is főképpen mellyek vén ménlótól származnak, mély vakszem gödrüek.

*A' Szemöldökről, Szemhijakról, és
Szem-pillangokról.*

A' vakszem gödrökön lévő bolt hajtáson hosz-
szú szőrök vannak, ezek szemöldököknek
mondattatnak.

A' pej és fekete lóvaknál méltó a' sze-
möldökötis tekintetben venni; kozönségesen
vén lónak tartatik, mellynek szemöldöke ősz,
és megfejeedik; már 14dik esztendőben a'
szemöldöknek hegyei, 15dikbe szemöldök
szőrök egész gyökereik meg őszülnek, 17dik
esztendőben az ősz foltok elterjednek a' hom-
lokön, 21 esztendős lónak már az egész feje
ősz.

A' Ló kupetzek itt is tsalárdsággal szoktak
élni, hogy a' lovat fiatalabbá tehessék, s'
jobban eladassák; a' meg őszültt szemöldök
két a' lónak egyéb testihez hasonló színre
megfestik.

Mi végre rendelte a' természet a' szem-
nek héjjait 's pillangoit, tudják azt jól a' ter-
mészet vizsgálók, hogy tudni illik a' szemeket
minden külső sértésektől őrizzik; a' portól,
gasztól, külömbféle legyektől, és a' napfénytől
védelmezzik.

A' szemhéjjak azért is szüntelen forga-
nak és pillanganak, hogy az által a' szem-
széglethen lévő ikrás húsokból a' fain nedves-
ség

ség kinyomtatassék, és a' szemet nedvesitse, mihelyest ezekben hiba esik, a' szemek kiszáradnak, és a' lovak megvakúlnak.

A' Szemről.

Minémü drága, 's meg betsülhetetlen tagok legyenek a' szemek, és melly szükségesek minden élő-állatnak, kitetszik abból is nyilvánossággal, hogy a' természetnek Ura még a' legkisebb állatokat velek megajándékozott; a' szemekis, valamint egyéb tagok a' lovaknál szépek, tsunyák, vagy hibások szokták lenni.

A' lóvaknál a' közészerü, fris, barna vagy fekete szem szépnek tartatik lenni, ez ékesíti a' lónak fejét; ellenben a' nagy, vagy kitsiny 's mélyen béesett szem, tsunyává teszi azt: hibás a' vak, és hályogos szem; hanem tartós 's legjobb a' közészerü, tiszta, eleven, és fekete szem.

Az Orról, Orr lyukakról.

A' Homlok alatt, a' két szem gödrök közöt kezdődik az orr, le szolgál egész a' felső ajakig annak termete és szépsége többnyire a' homlok alkotmányától függ.

Szép

Szép orrú lónak tartatik az, mellynek orra egy kevesse hajlott, mint a' kosoké, ilyen orruak töbnyire a' Neapolitanus lovak.

Az hosszú, és széles orr tsunyának tartatik, mert a' széles orr a' lónak fejét vastagá a' hosszú pedig keskenyé, és egyenetlenné teszi, ollyatén orrú ló disznó orrúnakis neveztetik. Az egyenes orris, ha a' testnek egyéb részeivel megegygez, szép. A' melly fekete vagy pej lónak az orrán fejer hosszú folt látatik, hóka orrú lónak neveztetik, ha a' fejer folt az orrnak tsak - félfelére szolgál, fél hóka orrúnak, ha pedig az egész orrát elfoglalja, egész hóka orrúnak neveztetik. A' mely lónak pedig a' fejer folt egész a' szájáig le-szolgál, tejes szájúnak mondatik.

A' ki egészséges lovat magának vagy másnak akar venni, annak szükséges mindenek előtt a' lónak orra-lyukait, és orr-szárnyait megvizsgálni, arra pedig főképpen vigyázni, ha az orr-lyukak tisztáké, elegendő tágosaké a' lélekzetre vételre, nem járé az orr-lyuknak tzimpája szaporán.

A' melly lónak az orra tzimpája szaporán jár, vagy mozog, ollyatén lovat vagy száraz keh szorongat, vagy tüdő gyúlladása van.

A' melly lónak pedig az orrából valami matéria folyik, az vagy kehes, vagy taknyos szokott lenni. Mitsoda külömbség légyen a' keh és takony közt, lást a' belső betegségeknel,

A' melly lovat a' száraz keh szorongat, annak az orra tzimpája nagyon jár, a' ló igen fűjj, a' vékonyis felettébb, és szüntelen mozognak; teste nem forró, eszik és iszik, a' tüdő gyúladásba nagy forrósága van, szája és nyelve száraz, forró, a' többi jelek meg egygyeznek az előbbeniekkel.

Az Ajakokról.

Az Ajakok el osztatnak felső, és alsókra, a' felsők keményebbek mint sem az alsók.

Az ajakok felettébb szükséges tagjai a' lónak, mert azok által szedifel az eledelt, azok segítsége által viszi a' szájban, egy szóval azok által eszik, és iszik, a' végre jóknak minden hiba nélkül valóknak kell lenni, nem jók, ha lágyak, vagy kemények mindenkor éles potzogoknak kell lenni.

A' lónak ajákaj sokszor fel törődnek, 's megkeménykednek, vagy azokon tsoportos kelevények támadnak, főképpen a' felső ajakon; ki üt rajtok még a' kehe is, vagy a' kirágo fene féreg, melly bajok az ajakokat hibássá teszik.

A' Szájrol, és abban lévő részekről.

A' mi a' Lónak száját illeti, annak sem kell nagynak vagy szélesnek, se nem igen szűknek, vagy keskenynek, hanem csak közép-szerűnek lenni.

A' széles száiban a' zabla könnyen a' zápfog felé tsuszik, a' ló érzékenység nélkül marad, nem bír a' lovagló véle, melly ló kemény szájú lónak mondatik.

A' szűk száj is hibányos, minthogy könnyen meg sértődik, fel törődik, és annak széle meg keménykedik, melly miat a' ló szája érzektelenné lesz, és a' lovagló nem bír véle.

A' száiban lévő iny lust is méltó tekintetbe venni, mert annak színe kimutattya, a' lónak egészséges vagy beteges állapotját, az egészséges állapotban az iny hús piros, rozsa színű szokott lenni, és valamennyire kemény, a' beteges sorsban pedig az inyhús halvány, puffadt.

A' mi a' száj padlást illeti, annak is különös haszna vagyon, tudni illik az által meg az kóstolás, eméztés véghez, és az tartoztatja az eledelt, hogy a' szájból vissza, és ki ne esik.

A' nyelv pedig olly szükséges tag a' száiban, melly nélkül semmi féle állat nem élhet, a' nyelv veszi az ajakoktól az eledelt által, 's forgatja ide, 's tova a' száiban, azután pedig
to-

tovább a' nyeldeklő gége fel nyomja, mihelyest a' nyelv megsebesedik, vagy különben megsértődik, a' ló kesedelmessen, vagy rosszszül eszik, végtére enni tellyességel megszűnik.

A' fogak mellyek metzőfogakra, zápfogakra; és a' monyasoknál az agyarakra elosztatnak, el kerülhetetlen részek a' száiban, mert azok által rágja a' ló az eledelt, azok segítsége által táplálja magát, ha ezek nem volnának, a' rágás, és emésztés véghez nem mehetne.

*Az alsó vagy hátúlsó allkaptzák
és pofákról.*

A' ki lovat akar vásárlani, főképpen a' lónak hátúlsó allkaptzájában a' nyeldeklő járásban lévő mirigyeket meg vizsgálja, mert ezek leg inkább kimutatják a' lónak beteges vagy egészséges állapotját; a' gyuladt faidalmas mirigyek daganatok jó féle kehnek jelei, a' kemények, fájdalom nélkül valók, és azok is, mellyek az all kaptzához ragadtak, gyanús keht, vagy takonyt jelentenek.

A' pofák elosztatnak alsó, és felső allkaptza pofákra; ezek is ékesítik, vagy tsunyáva teszik a' lónak fejét, ékesítik, mikor se nem igen kitsinyek sem nagyok, és a' testnek többi részeivel jól megegygyeznek.

A'

A' kövér és húsos pofák tsunyává és nagy fejüvé teszik a' lovat, egyszersmind a' nyereg-alá is alkalmatlanak, mert olyan ló nehéz lábú, és a' lóvaglióval nehezen fordul.

A' Ny a k r ó l.

A' Lónak nyaka el osztatik három részre, úgy mint felső, és alsó részre, és a' két oldalra, annak felső része marjának, azon lévő szőrök serénynek, az alsó része nyeldeklőnek a' két fele, oldal tájnak neveztetnek.

A' nyak is széppé, vagy tsunyává teszi a' lovat, és sokszor a' szolgálatra is alkalmatlanná; szép a' hosszú és kinyújtó nyak, és a' melly fellyül kartsún kezdődik, alól szélesen a' szügyben végeződik, egy szóval, szép nyakú lónak tartatik az, melly a' nyakát úgy hordozza, mint a' kevély kakas.

Ellenben tsúnya a' vastag, 's rövid nyak, melly közönségesen szalonás nyaknak mondatik, a' monyasoknak mindenkor erősebb és vastagabb nyakok van, mint sem a' kantzáknak.

Némelly tsikóknak eleintén szép a' nyakok, hanem ha meg nyólnak szalonás nyakat kapnak, de ennek a' hibának lehet akórábban való kiherélés által eleit venni; a' nyereg alá valónak, vagy hátos lónak, szép

hosz-

hoszszú, 's kartsú nyakúnak kell lenni, a' szalónás nyakú ló nem való nyereg alá, mert a' lovagló nehezen fordul vele, és késedelmezteti a' futásban, kotsiban ellenben, és terhes szekérbe jó.

A' nyaknak felső részén, vagy kezdetén az első és második nyak tsiga között bizonyos daganat szokott támadni, melly néha forró, néha hideg; ez a' daganat felettébb veszedelmes, mert ha egyszer evesedésbe megy, a' matéria egész a' nyak tsiga tsontig, 's gerintz velőig béeszi magát; melly bajnak orvoslása mindenkor bizonytalan. Támad a' nyak oldalán a' keh futott daganatis, a' kirágó fene féreg, és az ér daganat, elfutya a' nyakat a' tálog is, vagy szent Antal-tüze, hátul a' lónak nyaka a' szerszámtól is feltörődik.

A' Szügyröl.

A' többi tagok közt a' lónak szügyétis méltó tékéntetben venni, mert ez a' rész mindenkor betsessé, vagy betstelenné, vagy még hibásá teszi a' lovat. Jó és szép szügyű ló az, mellynek elegendő széles, 's gömbölyű, és valamelly linia által elválasztott szügye van.

Hibás szügyű ellenben az, mellynek kesken, vagy félre álló, a' vagy éles, és metző szügye van, mint hogy ollyatén ló nem csak
nye-

nyereg alá nem való, de még kotsiban sem jó, és hamar meg kehesedik.

A' Lónak szügyén három féle daganat támad, az első forró daganat, melly Szent Antaltüzének is mondatik; a' második kemény hidek daganat, melly kesedelmessen evésében megy; ez támad a' bujdosó, vagy kóborló kehtül; a' harmadik fekélyes daganat, fene féregnek is mondatik, ezeken kívül esnek a' szügyön egyéb külömbféle sérelmek is, szúrás, lövés, ütés, vagy verés által.

A' Lónak marjáról.

A' Monyasok, marja mindenkör vastagabb mint sem a' Kantzáké, ez a' tag is széppé, vagy tsunyává teszi a' lónak eleit, széppé teszi akkor mikor élesen kezdődik, és szélesen végződik egész a' lapotzkaik, tsunyává teszi a' lovat, ha ezen tulajdonsággal nem bír.

A' válnak pupos részén a' lapotzka hegyén támadni szokott valami hideg daganat, ollyatén lovat nem tanátsos megvenni, mert a' daganat fenébe megy, a' válnak púpjan; és a' hátánszokott a' lónak azon nevezetes hája támadni, mellyet nyereg törésnek nevezünk, ollyatén túros lónak nevezetik.

A' nyereg törés külömbféle okoktól támad, okozza azt a' rosz, és egyenetlen nyereg, a' tudatlan lovaglóis, támadattúl is ha az hát vagy a' lónak marja nagyon éles, ha a' lóra feletébb nehéz terhet tesznek.

Az Hátról, és Hasról.

Jó és szép hátú lónak tartatik az, mellynek háta élessen kezdődik; és hátúl szélesen végződüg, és a' melly erős, valamennyire hosszas, és mellynek kezdete olly magas, mint a' vége.

Ellenben tsúnya a' behorkatt, vagy meghajlott hát, tsúnya és hibás a' magas és élesis, mert hamar feltöri azt a' nyereg, a' béhajlott hátú ló gyenge, és annak lépése rövid 's gyenge.

A' Lónak hátán külömbféle nyereg törések támadnak. Lásd ezeket a' külső betegségeknel.

A' tsikóknak világra jöveletekor hosszas, és valamennyire gömbölyü basok van, hanem egy esztendő múlva tökéletes hasuak, tsúnya hasnak tartatik a' le lóggó has, a' nagyon ki álló, és kiterjedt has is, melly szénás hasnak mondatik, tsúnya és hibás az igen fel-álló has is, melly agár hasnak mondatik.

A' Hasnak köldökén szakadás sérelem szokott esni, melly mindenkor gyógyíthatatlan.

A' Hasnak hátúlsó felső része vékonynak neveztetik, ezis méltó tekintetben venni, mikor az ember lovat vásárol. Ezis széppé teszi a' lónak hasát, ha fellyül az agyékon szélesen kezdődik, és tojás formára ala felé végződik, tsúnyává teszi ellenben, ha igen vastag vagy öszvehúzódot.

Valamint az örr-tzimpának szapora járásából, ugy a' vékonynak is szapora mozgásából, meglehet a' kehes lovat ismérni. Ha nem a' vékonynak hamar és szaporán járása, jelenti sokszor a' tüdő gyúladást, és egyéb forró betegségeketis.

A' Lónak az agyéka is még-szakad, melly baj ismét gyógyíthatatlan.

A' Nemző-tagokról.

A' Nemző tagok el-osztatnak a' monyasok, és kantzák nemzőtagjaira a' monyasoknál a' monyra, vagy mony hüvelyre; tökzsatskora; és a' tökökre, a' kantzaknál a' tölgyre, a' tsetsbimbokra, és a' szeméremtestre.

A' ki tsödört akar választani annak a' többi részek közt a' nemzőtagokat meg kell előbb vizsgálni; (minthogy a' tsödört nagy áron

áron kell venni) a' nemző tagokon szoktak belső és külső hibák támadni külsőképpen forró, és hideg daganatok, sebek; mellyek a' tsödört elégtelenné teszik a' fajzásra, belső képen a' mony hüvelyben, a' tokzatskóban vízidaganatok, és füge forma sómoltsók is támadnak, mellyek ismét azt a' fajzásra elégtelenné teszik.

A' ki tehát tsödört akar kiváltképpen valamelly ménes számára választani, annak szükséges a' nemző-tagokat jól meg vizsgálni, szükséges azt is meg szemlélni; meg van é a' tsödörnek mind a' két töke; természet szerint minden mén-lónak két tökinék kel lenni; hanem megtörténik némellykor, hogy az egyik töke még az hasában van; és le nem jött; vagy pedig, azt a' herelés által kimetszettek; a' mint szokásban van némelly országokban; a' hol a' nagy urak fél tsödörön járnak és csak fél töket a' lónak heréltetik-ki; azt pedig azért teszik, hogy az által a' tsödörtszelédbebbé tehessék, és annak tüjét és eleveenségét valamennyire meg-gátolhassák. Ezt a' szokást Spanyol Országba a' hol a' nagy Urak többnyire ilyen fél ki-herélt monyasokon járnak, most is követik. Jollehet meg-kiváncsátik, hogy a' ménesbe botsátandó tsödörnek két töké legyen, mindazonáltal; a' tapasztalásból tudjuk, hogy egy tökü tsödör is, melly kiváltképpen a' tökét a' hasában hordozza;

B

még

még jó, 's elegendő szép tsikókat nemzhet, de még is megérdemli a' dolog jó féle lóvak nevelése végett, hogy a' ménes gazda mindenkor-is olly tsödörre szert tégyen, melly a' többi testi virtusival egygyüt két tökével birjon.

A' szoptató kantzáknak jó tölgyűeknek kell lenni; meg kell azért a' tsikók nevelése végett, a' kantzák tölgyét-is vizsgálni, jó e' vagy hibányos szokott lenni, mikor dagadt, gyuladt vagy megkeménykedett és ha annak tsak egy tsets bimbója vagyon. Jól lehet egy tsets bimbójú kantza-is a' tsikóját eltarhattya, mindazonáltal ollyaten kantza hibányosnak tartatik az okból, hogy a' második tsets bimbó-is hamar el-romolhat.

A' Kereszt-tetemről.

Kereszt-tetemnek mondatik az a' rész és kemény linia, melly az ágyéktól kezdődik, és a' far-tsikig le szolgál, kereszt-tetemnek mondatik azért, mint hogy kereszt-tsonthól álló a' kereszt-tetem széppé, vagy tsúnnyává teszi a' lónak hátulját, széppé, mikor magasságra nézve a' hátnak eleivel meg-egygyez, és az ágyékkal kezdődvén egyenessen a' farkig le megy, tsúnnyává teszi ellenben, mikor igen magas, ollyatén ló, mellynek egygyik, vagy másik fara alább ál, tsúnnya farú lónak tartatik.

Itten

Itten- is különös betegségek szoktak lenni; tudni illik: a' katona lovakon a' farsábás bai, melly főképpen attól jön, hogy a' lónak fara nagyon meg terheltetik; továbbá meg szokta a' szél-is ütni; ilyenkor a' ló nem bírja a' farát; továbbá meg törődik, megis húzódik. Lehet azt fű- szerszámos füvek levével mosogatni, és az által helyre hozni, ha pedig a' szél ütötte- meg a' farát, nints orvosság ellene, a' farsa- bás lónak- is a' kereszt- tetemét lehet erősítő szerekkel, úgy mint borba főtt fű szerszámos füvek levével hidegen mosogatni, ha nem tö- kéletesen- is, valamennyire használ.

A' Farkról, Tsipökről, és a' Segről.

Szép farkú lónak tartatik az, mellynek far- ka elegendő hosszú, és fain szörbül áll, sminden felé könnyen fordulandó, tsunya ellenben a' kopasz fark.

A' fark ékesíti egy részént a' lovat, más részént védelmezi a' legyek ellen.

A' Lónak farkán különös operációt szok- tak tenni, melly operációt Ánglisatziónak ne- veznek; midőn tudni illik annak farkát el- vágják, és felfelé állítják, ezt az operációt töb- nyire nyeregalá való lovakon teszik a' végre; hogy a' futásban gyorsabbak legyenek.

A' tsípők is ékesítik, vagy tsúnyává teszik a' lónak farát, tsúnnyává teszik, ha meszsziire a' kereszt tetemtől állanak, széppé teszik, ha közel ahoz kaptsoltnak, legtsúnnyábbak, ha egygyik közülök alább áll, mint a' másik, és olytén ló fél-tsípünek neveztetik, a' fiatal tsikóknál gyakran egygyik vagy másik tsípőjek le törik, ez a' baj, nem tsak tsúnnyává és hibássá teszi a' tsikónak farát, hanem gyógyíthatatlanná is.

A' Lónak seggét is méltó tekintetben venni. A' lónak segge különböz, a' szarvas marhának, és egyébb állatnak seggétől abból, hogy a' szarvas marháknál, és egyébb állatoknál, a' testbe bé-áll, a' lovaknál pedig ki-áll.

A' lónak belső egészséges, vagy beteges állapottyát a' vég-hurka - is kimutattya, ha ez lágy, és nyitva áll, rozsz jel, kiváltképpen a' forró betegségekben, és a' kólikában ha pedig a' vég hurka ki 's be-jár, és szüntelen mozog, az-is rozsz jel, mert a' száraz kehet jelenti.

A' mi a' külső eseteket illeti, a' lónak seggén a' vég hurka mellett sokszor mély fekély támad, melly jól lehet tsekélységnek látzatik lenni, mindazonáltal fellette veszedelmes, néha gyógyíthatatlan-is, mikor tudni illik ávég-hurkát által eszi; ha ezen fekély a' vég-hurkától távol van, és azt el nem éri, lehet seb-vízzel belé fetskendezni, és azt orvosolni, 's meg-gyógyítani.

A' Kantzák Szemérem-testéről.

A' Kantzák szemérmes teste, a' lónak többi testi részei közt leg-szükségesebb, és leg-nemesebb tag, ez a' természetnek titkos munkája, ez által megy a' fajzás, tsikózás, és vizelés véghez.

A' kantzák szemérem teste természet szerint minden hiba nélkül való, hanem történetből néha megsértődik, vagy pondrók (nyüvek) azt nyáron, a' melegség idején ki-ragják.

Meg-tsúfoltatik továbbá ezen nemes tag az emberi kéz által-is, egy tsúnya operáció által, melly némelly Országokban szokásban van, és ezen nemes tagon el-követnek. Az Operáció abban áll, hogy a' falusi, és közönséges ménesben járó meg-sárló kantzák a' mén-lótól menttek maradhassanak, a' kantza szemérem-testének két ajakát vas dróttal által-szúrják, és azután a' vas drótot belé húzván, öszve tekerik; hogy a' monyas hozzá ne-férhessen; hanem ezen tsúnya operációt a' mi Magyar Orszagi Ménes-Gazdáink nem tsak nem követik, de tellyességgel útályák-is.

Az első Láb-szárokról.

A' ki lovat akar kotsiba, vagy nyereg-alá vásárlani, annak a' többi tagok közt kiváltképpen a' lónak lábait fellül, alul, és térdben jól
meg

meg kell vizsgálni. Nem elég, ha a' lónak egyéb tagjai szépek, jók, és hiba nélkül valók, hanem leg-inkább a' láboknak egyeneseknek, jóknak, és minden hiba nélkül valóknak kell lenni. Egyenes lábú lónak tartatik az, mellynek a' körme hegye a' lapotzkának, és kar-tsonnak kötőjével, (izesülésével) meg egygyez, és egy-eránt való mértéke van; hátul pedig, melly lónak az első láb-szára, vagy hamarja a' boka-szakállal egyenlő mértékkel van. Hanem hogy az ember ezekben a' jelekben meg-ne tsalatkozzék, a' lovat egyenes helyre kell állítani, hogy mind elejével, mind hátullyával egyenessen álljon.

A' fiatal tsikók, vagy lovak mindenkor jobb lábúak szoktak lenni, mint a' korosak. A' lónak lába általjában vévén, kétféle-képpen lehet hibás; először, ha igen előre áll; másodsor, ha igen hátra hajlik, mind a' két állapotban elveszti a' ló egyenlő mértékét, járását, és hátór lépését, 's betség is.

A' Lapotzkákról.

A' Lapotzkák-is ékesítik a' lónak eleit, vagy tsúnyává, 's hibássá-is teszik; ékesítik, ha nem igen kövérek, és sem előre, vagy hátra nem állanak, ha könnyen mindenfelé fordulnak; tsúnyává teszik, mikor nagyon ki, vagy nagyon bé állanak, avagy igen kövérek.

A' lapotzkának felső részén bizonyos daganat támad, melly ugyan sántává nem teszi a' lovat, hanem mint hogy a' lapotzka-porzogó meg hajlik, veszedelmes az okból ez a' baj, mert ha a' ló nyereg törést kap, a' matéria bé-eszi magát a' lapotzka alá, honnend semmiféleképpen ki nem lehet venni.

A Vállakról.

A' vállak el-osztatnak felsőkre, és alsókra, a' felsők formáltatnak a' lapotzkáknak inashúsaitól, az alsók intéztetnek a' kartsontoktól, a' felső vállak közzül mindenik bizonyos iskátula forma kötő, és más erős inas hűkötő által ugy öszve kaptsolatik az alsó vállal, vagy kartsonttal (melly rész tzombnak-is nevezetik, hogy ugy látszatik, mint ha ezen két rész csak egy tagból állana.

A' ki lovat akar tartós szolgálatra, vagy lovag-lásra venni, annak szükséges főképpen ezen említett részeket meg vizgálni, mert ezeken esik a' kitekeredés, rándulás, egyúlladásbéli daganat, sőt még a' tsont-törés-is. A' fel-kelésnek, és le-féko ésnek idején, itten rándíttya, üti, vagy sérti meg a' ló maga magát, mellyből osztán rokanás, sántítás, következik. Itt szokták a' monyasok-is egy mást mikor veszekeednek, vagy a' kantzák-is, a'
mo-

monyast mind addig rugdozni, még vala-
 mellyik közülök meg nem gyöződik, és
 sértődik.

Ez illetén baj, 's rándulás ellen melly-
 ből sántítás, vagy rokanás következik, hasz-
 nos elleintén, a' fü-szerszámos füvek' fött
 leve, mellybe még melegébe két három
 kanálnyi salamia-sót el kell olvasztani, és
 azzal hidegen a' sérelmes, 's fájdalmas tagot
 mosogatni; ha ez nem használna a' sérelmes
 helyen sinórt kell húzni, és azt mind addig
 benne hagyni, még tsak matéria belölle szí-
 várkodik; de minden nap meg kell a' pantlikát
 mosni, és azt ide 's tova húzogatni.

A' Könyökről.

A' lónak könyöke, melly felső szárnak is
 mondatik, nevezetét veszi a' könyök-tsontól.
 Eza' tag is ékesíti, vagy tsúnyává 's hibás-
 sá teszi a' lónak lábait; ékesíti akkor, midőn
 fellől szélessen kezdődik, alól pedig súdá-
 rossan végződik, és ha erős, könnyen min-
 den felé fordulandó; tsúnya könyök ellenben,
 melly fellyül keskenyen kezdődik, alól pedig
 a' térd hajlásban szélessen végződik, az ol-
 lyatén lábú lö erőtlen, nehéz járó, és gyen-
 gén lépü.

A' könyöknek belső részén minden lónak béka-vara van, mellynek eredetét, hasznát, 's okát miért rendelte azt a' természet, nem tudjuk.

A' könyöknek hamarián zatskós daganat támad, melly patkó-törtt-daganatnak, patkó-kelesnek-is neveztetik. Ez a' daganat három-féle: 1-szor. forró. 2-szor. hideg, és taplós. 3-szor. kemény, vagy botkos daganat:

A' gyúladásbéli daganatot el lehet veszteni az el-oszlató, vagy eyesedést okozó szerek által, példának okáért: fű-szerszámos füvek' levélvel kell azt mosogatni, és mihe-lyest meg puhúl, és magától fel nem fakad, ki kell vágni, azután seb-vízzel minden-nap bé-fetskendezni, és tsepüvel a' sebet bé-fedni. A' taplós daganatot szappanyos lágy-melleg vízzel egy ideig lehet mosogatni, vagy kámforos égett-borral dörgölni; ha erre el nem múlik, vagy gyúladásba nem megy, fel kell a' bőrt hasítani, és a' taplós daganatot ki kell a' zatskóból óldani, vagy azt tüzes yassal ki-sütöni. A' botkos kemény daganatot más féleképpen ki nem lehet veszteni, mint sem a' kés által.

Az első Térdekről.

A' lónak első térdei között mindenik hét apró tsontokból formáltatik, mellyek ha jól, és egyenesen össze-állnak, gyenge, és fain bőrrel bé vannak takarva, jók, szépek, és a' ló az ő kellemetes, és bátor lépése miatt egyenes lábú, 's térdű lónak tartatik: ha a' térd - tsontok egyenetlenek, azokon lévő bőr is vastag, rántzos, a' térd nehezen hajlik, tsúnya, és hibás a' ló térdében.

Az első térden négy-féle hibák tapasztaltatnak: 1-szor, mikor a' térd nagyon előre hajlik; 2-szor, mikor igen hátra áll; 3-szor, ha feletőbb ki-felé áll; 4-szer, ha nagyon bé-felé hajlik. — Az első állapotban a' ló hamar el-esik, és nyereg alá tellyességgel nem való, melly hibát a' lovon abból észre lehet venni, hogy a' térden feje folt látszatik; hanem a' ló-tsíszárok el tudják ezt a' hibát reiteni, hogy a' szem észre ne vehesse; meg-festik tudni-illik a' lónak kopasz térdét hasonló színre, minémű szőrű; illyetén térdű lovat előre-lépőnek-is neveznek.

Valamint pedig az előre-hajló térd hibás, úgy hibás a' hátra-hajló térd-is, mert ollyatén ló nehezen rakja lábait, nehezen fordul, nints bátor lépése, és hamar segre esik.

A' melly lónak ismét térdei nagyon ki-állanak, annak körmei össze-szorúlnak; olly-

lya-

lyatén ló löts-lábúnak neveztetik, ennek sints bátor lépése, mert hamar meg-botlik, hamar el-esik. A' melly lónak térde ismét bé-fele hajlik, melly ketske-lábúnak neveztetik, annak tsúnya járása van, ez-is hamar meg-botlik, és el-esik.

Az első térdeken elől szokott bizonyos hójagos daganat, mellyben a' bőr taplós, vagyis spongiás, támadni, ez a' baj íz-taplónak neveztetik, hanem tsak a' vén lovakon tapasztaltatik. A' térdnek hátúlján-is a' bőr megrepedezik, melly baj hasonlít a' viszkető bűdös béka-varhoz, könnyen el-múlik a' gyakorta való mosás, és tisztogatás által, hasznos itt a' fű-szerszámos füvek' levével való mosás, és a' seb-vízzel való bé-fetskendezés; ha ez-is nem használna, ki kell a' lovat purgálni.

Az alsó Láb-szárokról.

Az első láb-szárak között mindenik kezdődik a' térdnek alsó táján, és le-szolgál egész a' tsüd, vagy bokáig, annak pedig hátúlján mindenik felől egy hosszúsas, és hegyes tsont megy-le, melly szár-kapotsnak neveztetik; azon túl vannak a' körömnek hajló szíjjas inai. Valamint a' lónak egyéb tagjai szépek, tsúnyák, és hibások szoktak lenni; szinte úgy van az alsó láb-szárokkal-is.

Szé-

Szépek, és jók ezek, ha fellyül valamennyire szélesen kezdődnek, alól gömbölyűen, 's keskenyen végződnek; tsúnyák ellenben, és hibások, ha fellyül vékonyak, alól vastagok, és ha felette hoszsza; illetén láb-szárak gyéngék, erőtlenek, 's a' ló, kiváltképpen a' paripa, hamar meg-botlik, és el-esik.

Némelly tsikók, vagy fiatal lovak-is, az alsó láb-szárakon tsontos daganatokat kapnak, mellyeket közönségesen póknak neveznek; ezek majd a' térd alatt, majd a' láb-szárnak egygyik, vagy másik oldalán, vagy alsó részén támadnak. a' térd alatt gyakran öszvefutnak, és a' lovat sántává teszik. Egyébb helyen a' járásban nem ártanak, hanem csak a' szemben-tűnek, és a' lábat rútittyák; a' fiatal tsikókon mágoktól ismét el-vesznek, bé-szívódnak; hanem a' korosabb lovakon nehéz azokat el-veszteni.

A' Körömnek Hajló-inairól.

A' körömnek hajló szíjas inas-húsai a' láb-szárnak hátulsó részén a' szár-kapots közt fel-felé mennek. Ezek-is széppé, jóvá, vagy hibássá teszik a' lónak lábait, mikor gömbölyűek, és valamennyire szélesek, szépek, és jók; mert a' ló könnyen forgattya lábait; ha
pedig

pedig keskenyek, szorossan a' láb-szárhoz állanak, hibások; mintbogy a' ló nehezen lép, nints lábainak ereje.

Az hajló-inakon is külömb-féle bajok támadnak: úgymint iször azoknak felső, vagy közép-táján csoportos daganatok. Iször a' folyó-epe mikor a' hajló-inak' hüvelyében vízi-nedvesség öszve-gyülekezik, melly az inakat nyomja, és a' lovat sántává teszi; hanem a' fű-szerszámos füvek' levével való mosás, és a' kés forma tüzes vassal való megsütés által lehet néha elejét venni. A' láb-szárnak alsó részén, avagy a' boka tájban támadott folyó epe veszedelmesebb, azért ennek orvoslására, megsütésére, vagy kivágására értelmes Ló-orvos kívántatik.

A' Bokáról, és Boka-tsuklóról.

A' lónak többi tagjai közt annak bokáját is méltó tekintetben venni; melly viszontag szép; hiba nélkül való; avagy hibás szokott lenni. Szép; és jó boka az, a' melly előt szélessen, és valamennyire gömbölyűen kezdődik; fain szörrel és bőrrel szorossan bé van takarva, hátul pedig keskenyen végződik; és melly minden-felé könnyen fordulandó; tsunya ellenben, ha rajta a' bőr rántzos; és a' boka vastag; kövér; illyetén boka erőtlens;

és hibás-is szokott lenni; hanem gyúlladásbéli kemény daganatok-is támadnak a' bokán; és azt természetére nézve tsúnyává teszik.

A' boka-szakálról azt lehet meg-jegyezni, hogy ki-mutattya, valamint a' serény és üstök, a' lónak goromba, vagy fáin fajtáját. A' fáin fajtabéli lónak rövides, vékony, de egyszer'smind fáin boka-szöre van; a' közönséges, és alább-való lovaknak mindenkor goromba szörből álló boka-szörök van.

A' bokának hátúlsó részén minden lónak egy kis béka-vara van, mellynek hasznát nem tudjuk.

A' bokán következő hibák, vagy bajok támadnak: úgymint a' rándulás, fitzamosdás, ki-tekeredés, és annak hátúlsó részén, a' bokaszakál közt, a' sömör, avagy viszkető bűdös béka-var.

Minthogy a' boka-tsukló-is a' lónak lábait, annak lépését kelemetessé, kelemetlené, avagy hibássá-is teszi, szükséges; hogy a' ki lovat, kivált nyereg alá, akar vásárolni, főképpen a' lábnak ezen részeit-is megtekintse.

A' fiatal tsikóknál ezen részek hosszak, hanem meg-rövidülnek az idősebbeknél; már 3. 4. esztendő korában azokat a' természet egészszen ki-formálta, ha akkor-is hosszak, holtig úgy maradnak.

A' Paripának hosszú tsüd, vagy boka-tsukló meg-kívántatik, hanem a' hámos lónak nem való a' hosszú boka-tsukló.

A' lábnak ezen a' részén szokott a' viskető bűdös béka-var, más külömb-féle tsontki-növésekkel-is, kivált annak alsó részén, a' hol a' boka-tsukló a' korona-tsonttal össze-kaptsoltatik, támadni; úgymint a' kaptatetem, melly fél, vagy egész kaptának neveztetik, ez sántává teszi a' lovat, nemzetséges betegségnek-is tartatik.

A' Körömről.

A' Lónak körmei el-osztatnak elsőkre, és hátulsókra; ezek között mindenik újra el osztatik a' köröm-házra, köröm-húszra, és köröm-tsontra; mindenik köröm ismét el-osztatik a' koronára, talpára, hegyére, sarkára, a' két oldalára, és nyirjára, mellyet békájának, vagy sugarának-is neveznek.

Mikor a' körömnek minden részei egyenlő mértékkel vannak, és semmi hiba nints benne, jó és szép körömnek tartatik az; ellenben, ha a' köröm' belső, vagy külső természetben leg-kissebb természeti rend kívül való egyenetlenség, vagy sérelem találtatik, hibásnak tartatik; hibás köröm az abrontos köröm, hibás az-is mellynek hegye igen rövid,

ánnak oldalai pedig hosszszak; hibás az ígéri széles; tányéras, vagy lúd-köröm; hibás a szoros köröm-is; illetén lovak nem valók követses, vagy kövekkel ki rakott útakra; mert körmökbe hamar külömb-fele bajok érkezik, és meg-sántúlnak.

A' Ló-küpetzek az abrantsos körmöt le szokták ráspolni, és azt fekete írral bé-kenni; de észre lehet ezt a' tsalárdúságot abból venni; hogy az által a' köröm porhányós lesz, és hamar el-törik, avagy meg-hasad; a' fejéres; és fekete köröm-is természet szerént porhányós, és hamar törik, vagy meg-hasad.

A' Lónak körmein következendő betegségek közönségesek: úgymint annak begyér támad a' köröm nyílás, a' korona' táján, a' köröm törés, mellyből mély bűdös fekély következik; a' két oldalán a' köröm-nyilazás; köröm torony, köröm-méreg; a' sarkán a' nyírjának, mellyet közönségesen békájának neveznek rothadása; a' talpán ki-öntődik a' vér a' köröm-hártya-alá, melly kö-epének; kék-fóltnak mondatik; mind ezek a' betegségek sántává; és a' szolgálatra alkalmatlanná teszik a' lovat.

Az hátúlsó Láb-szárokról.

Az hátúlsó lábokhoz tartozandó tagok a' két tzomb, a' szár-tsomók, a' felső-szárok, a' térdek; a' többi részek meg-egygyeznek az első lábok' tagjaival.

A' Lónak hátúlsó lábai is jók, vagy hibások szoktak lenni. Jók akkor, mikor minden tagok, mellyekből formáltatnak egymással meg-egygyeznek, azokon semmi természet rendén kívül való ki-növés, vagy daganat nem találtatik; hibások ellenben, ha egygyik, vagy több tagok közzülök természeti tulajdonságoktól el-hajlattak, ha azokon rándulás, ki-tekeredés, fitzomodás, mint a' tzomb-tsonton meg esik, vagy tsont-kinövések, 's a' t. támadnak.

Az hátúlsó Térdekről.

A' Lónak hátúlsó térdeit-is mind a' szépségre, jóságra, mind pedig azokon támadni szokott hibákra nézve méltó tekintetbe venni; szép, és jó térdű-lónak tartatik az, mellynek térdei se nem igen szélesek, sem vastagok, könnyen hajlanak, és mellyeken a' bőr jól a' térd-tsontokhoz áll; tsúnyák ellenben, és hibások az igen vastagok, és azok a' térdek, mellyeken te mézset renden kívül való tso-

mók, daganatok, tsont-ki-növések támadnak; ilyenek az ér-tsomózás, az impók, folyó-epé, a' tsap-fejű daganat, vagy könyög-hójjag, az öz-tsont.

Az ér-tsomózás, melly a' térd-hajlásban elől, és bé-fele támad, és egyedül tsak a' lónak felettébb való meg-terhelésétől ered, nem teszi ugyan a' lovat sántává, hanem annak térde vastag, rút, és nehezen forduló marad; a' folyó-epében-is, melly a' hátulsó térdnek felső, külső, vagy belső oldalán a' kiöntődött íz-víztől támad, nem sántít a' ló, hanem ez a' baj-is felette meg-rútítja, és tsúnyává teszi a' lovat térdében. A' mi az impókot (hólt tetemet) illeti, ez tsont-ki-növésből álló baj, mindenkor sántává teszi a' lovat, a' 4dik és 7dik esztendő közt üt-ki a' lovon; támad pedig mindenkor a' hátulsó térdnek alsó belső táján, a' hol az utolsó térd-tsont a' szár-tsont' fejéhez özve-kaptsoltatik. Minthogy nemzetséges betegség, az impókos lovat, akár tsödör, akár kantza legyen, ki kell azonnal a' ménesből tsapni, mi helyest rajta ezen hiba észre-vétetődik.

A' tsap-fejű-daganat, vagy könyög-hójjag-is, melly a' hátulsó térdnek könyekén támad, felette tsúnyává teszi a' lovat. Az öz-tsont-is, melly belől, és hátul a' térden kosár-formára jön, nemzetséges, és gyógyíthatatlan baj. Az in-rántás-is gyógyíthatatlan.

A' külömb-féle színű Lovakról.

A' Lovak külömb-féle színű szőrűek szoktak lenni; mi el-osztjuk azokat egygyes, és kevertt szőrűekre. Az egygyes szőrűek három-félék: úgymint fejekek, feketék, és pejek; ezekből a' színekből erednek a' többi szőrűek. Az egygyes fejeer szörből két-féle fejeer ló nevezetes: 1ször a' tündöklő selyem-szürke; 2ször a' téj színű fejeer ló. A' tündöklő selyem-szürke fejeeren jön ugyan a' Világra, hanem rövid idő múlva sárgúlni kezd, és mint a' selyem úgy tündöklök, annak ajaka, és körmei sárgává válnak. A' téj-színű fejeer ló, valamint a' többi szürkek, feketén jön a' Világra, de hat, hét, avagy leg-felleyebb két holnap múlva téj, vagy ezüst színévé válik.

Mikor a' fejeer szörök a' feketékkel össze-elegyednek, akkor a' lovak következő Szürkeknek neveztetnek; úgymint:

Fekete-szürke,

Vas-szürke, vas deres,

Szeretsen-féjű,

Ösz-szürke,

Alma-szürke,

Légy-szürke,

Légy-szürke: mellynek seregély pettegeté-

sei vagynak.

Seregély-szürke,

Sái-szürke.

Fekete, vagy Setét-szürkének az a' ló nevezetik, mellynek több fekete, mint-sem fejr szöre van.

• Vas-szürke hasonlít a' ketté-törtt jó vasnak színéhez.

Szeretsen-fejűnek nevezetik az a' Szürke, mellynek feje vagy általlyában fekete, vagy tsak kevés szőr-szálakkal meg van jeleve, egyéb teste pedig majd többé, majd kevesebbé szürke.

Ösz, vagy világos-szürkének mondatik az, mellynek szőr-szálai sokkal fejebbek, mint-sem feketék.

Alma-szürkék külömb-félűek: némellyek úgy tetszenek, mintha egész testek almával vólna jeleve; egyebeknek tsak az óldalakon, avagy a' hátúlsó farokon, tzombokon alma-forma fóltok láttatnak.

Légy-szürkének nevezetik az, mellynek apró fekete pettegetései vannak a' fejr szőr-szálak között.

Seregély pettegetett Légy szürkének az nevezetik, mellynek testén a' fekete légy-jeleken kívül, még némelly fekete szőr-szálak-is taláttatnak.

A' Seregély-szürke hasonlít a' seregély madárhoz.

A' Sár-szürkének olyan színek van mint a' sárnak.

Ezek a' Szürkék mindnyáján feketén jönnek a' világra, és mindnyájan mikor meg-vénhednek (ki-vévén a' Szeretsen-fejüt, és Légy-szürkét) meg-fejérednek.

A' fejer és barna, avagy gesztenye-színű szörnek özve - kéveredéséből következendő Szürkék támadnak; úgymint;

Veres szürke, mellynek feje fekete, avagy barna színű.

Bor, avagy Méz-szürke.

Pisztráng-szürke.

Valamint a' fekete, vagy setét-szürke lovaknál számossabbak a' fekete ször-szálak, úgy a' veres-szürkéknél is bővségesebbek a' vernyeges szálak, mint-sem a' fejérek.

Bor-szürke hasonlít a' veres bornak színéhez, vagy a' mézhez.

Pisztráng-szürke általlyában fejer, hanem itt amott apró barna pettegetései vannak, mint a' pisztráng-halnak.

Fekete szörűek következendők:

Tündöklő-fekete.

Nyári-fekete,

Tsupa-fekete.

A' barna szörökből következendő Pej lovak vannak;

Setét-pej,

Geszténye-pej,

Tseresnye-pej,

Öz-pej,

Alma-

Alma-pettegetett-pej,
 Arany-pej,
 Világos-pej,
 Közönséges-pej,
 Fejér-tzombú-farkú-pej.

Minden Pej-lónak a' serénye, farka, és tzombja fekete.

A' Setét pej majd tsupa fekete, tsak az orra-lyukjai körül, és az oldálnak alsó táján valamennyire pej, és barna szőrű.

A' Gesztenye-pejnek nyaka, háta, és ól, dala fekete, hanem a' fekete szőrök közt láttatnak barna szőrök-is, kiváltképpen az orrnak, és ágyékoknak táján.

Minden Pej-lóvak közzül az Arany-pej leg-szebb, leg-drágább; e' féle lovak' szöre olly nagy fényességgel, és tündöklő világossággal bír, mint a' ragyogó arany.

A' Fakók közzé következő Lovak számláltatnak:

Fekete serényű, hátú, és farkú Setét-fakó.

Sár-fakó,
 Közönséges-fakó,
 Egér-fakó,
 Öz-fakó.

Minden Fakó-lónak, ki-vévén az Öz-fakót, a' hátán végig egy bizonyos fekete vonítás, vagy folt van, mint a' szamaraknak.

A' Setét-fakónak barna, 's egyszer'smind egy kevésbé sárgás szőrei vannak, kivévén a' serényit, farkát, tzombját, mellyek feketék, és a' hátán lévő fekete vonítást.

A' Sár-fakó hasonlít a' sárhoz.

A' közönséges-fakó abban általlyában meg-egygyez az Öz-fakóval, hogy annak tzombjai egész a' bokáig, serénye, és farka fekete, de a' hátán nintsen a' fekete húzás.

Az Egér-fakó hasonlít a' mezei-egérhez.

Az Öz-fakó majd meg-egygyez az őzzel.

Sárga-lovak következendők vagynak; úgymint:

Feketés-sárga, mellynek serénnye és farka ősz, avagy fejr, a' teste alma-pettegett, és tündöklő.

Setét-sárga, melly az elsőnél sárgább.

Veres, és Réz-színű sárga úgy tündöklök mint a' veres-réz.

Nyuszt-sárga hasonlít a' nyusztához.

Piros-sárga olyan forma mint az erdei róka.

Arany-sárga, melly minden Sárgák közt leg-szebb, leg-kellemetesebb, tündöklök a' szőre' fényességével mint az arany.

A' sárga színű Lovakhoz tartoznak még a' következendők:

Izabella, mellynek a' szőre fejr, de egyszer'smind sárga szálakkal keverve vagyon.

Zsemle-fakó, melly a' zsemle-héjja színéhez hasonlít.

Vízi-egér-színű (Hermelin) ez igen halvány színű, hanem a' farka, és a' serényye sárga.

A' Tarka Lovakhoz számláltatnak:

A' Fekete-tarka,

Pej-tarka,

Sárga-tarka,

Portzellán-tarka.

Tigris-szörűek is vannak két-félék; úgy mint: feketék, és pejek; minden Tigris-lónak sárga foltok vannak még az ajakán, segge-végén, és a' nemző-tagokon.

Hányod-fű, vagy Esztendős legyen a' ló.

Hányod-fű, vagy esztendős legyen a' ló, a' fogakból, és azokban esendő változásokból leg-világosabban meg-lehet esmérni. Mint hogy pedig a' fogak a' két áll-kaptzákba, és a' szájba vannak, el-osztyuk előbb az áll-kaptzákat elsőkre, és hátúlsókra; a' száj-is el-osztatik felső, és alsó szájra; a' fogak pedig el-osztatnak záp-fogakra, agyarakra és metsző-fogakra; a' metsző-fogak újra el-osztatnak valóságos metsző-fogakra, közép-metsző, és szegelet metsző fogakra. El-osztatnak még a' fogak tsikó-fogakra, és ló-fogakra.

A'

A' Lónak felső szájába mindenik állkaptzába 12 záp-fogai vannak, ezek között mindenik állkaptzába mindenik felől az három három első, eleintén tsikó-fogakból állanak; tehát összevégeessen mind a' két állkaptzába 24 záp-tsikó-fogai vannak. Az hátúlsó záp-fogak mindenik állkaptzába mindenik felől három három ló-záp fogaknak neveztetnek.

Az alsó szájba lévő 12 met ző fogak eleintén mind tsikó fogakból valók, hanem ki-váltva a' tsikó esztendőnként ló-fogakkal. Az alsó szájba lévő agyarak ló-fogak közzé számláltatnak. — Egy lónak, vagy monvasnak 40 fogai vannak, egy kantzának pedig csak 36, mert nintsenek agyarai. A' kantzák tsikójokat egész tizenkettődfél holnapig hordozzák. A' tsikók tehát természet' járása szerént tizenkettődfél holnapban jönnek a' világra, és mindgyárt a' felő szájban hozzák magokkal a' 12 tsikó záp-fogaikat, mellyek ugyan csak alig bújtak-ki még a' vápájokból, azután 8 vagy 9 nap múlva jönnek az alsó szájba a' két valóságos metsző tsikó-fogak: ismét annyi idő-múlva ki-tűnek az alsó szájba a' két közép metsző tsikó-fogak; a' szegélet tsikó-fogak pedig vagy az 7dik holnapnak végén, vagy a' nyóltzadiknak kezdetén jönnek-ki; azután az első esztendőig semmi más fog nem jön, hanem ezek napról napra, hétről hétre egészen meg-nyólnak.

Egy

Egy esztendő-béli tsikónak a' két valóságos metsző-fogaiból a' kupák el-kopnak, és a' felső szájbán ki bújik a' negyedik zápló-fog.

Más-fél esztendős korokba az alsó szájbán lévő metsző-fogakból kopnak-el a' kupák, és vesznek-ki a' gödrök, a' felső szájba pedig mindenkor elő-jön az ötödik zápló-fog.

Két esztendős korokba a' szegelet-fogakba esik az a' változás, és azok kopnak-el, a' felső szájba pedig egyéb változás nints, hanem hogy a' fogak egészen meg-nyölnek.

Hogy a' tsikó harmad-fél esztendős, abból lehet meg-ismérni, hogy az alsó szájba lévő valóságos metsző-tsikó-fogait ló-fogakkal ki-váltya, a' felső szájba pedig mindenik állkaptzából mindenik felől el-veti a' két első zápló-tsikó-fogait.

Három esztendőkor ki-váltya az alsó szájba lévő közepén metsző-tsikó fogait ló-fogakkal, az felső szájból pedig ki-veti az harmadik zápló-tsikó-fogait.

Mikor a' tsikó negyed-fél esztendős, az alsó szájba ki-jönnek az agyarái, a' felső szájba pedig az hatodik zápló-fog.

Hogy négy esztendős a' tsikó, abból kitetszik, hogy az alsó szájba még négy tsikó szegelet fogai vannak.

Ötödfél esztendős korában el-veti a' tsikó szegelet-fogait-is, és az helyette jövő ló-fogak tsak félig jöttek-ki még vápájokból.

Öt esztendő-béli lónak már az alsó szájában lévő fogai mind ló-fogakból állanak, és mindenikbe meg vannak még az ürességek, vagy kupák.

Hogy a' ló hat esztendős ismét abból lehet meg-ismérni, hogy az alsó szájba lévő valószínű két metsző-fogakból, már ló-fogakból a' kupák ki-koptak, és hogy az íny-hus alattok hátra húzódik.

Az hetedik esztendőt meg-haladtt lovon ugyan ez a' változás esik a' közép metsző ló-fogakba.

A' nyóltzodik esztendőben a' szegelet metsző-fogak' kupái el-köpnak, és az alattok lévő íny-hús hátra húzódik.

Hogy a' ló kilentz esztendős, ki-tetszik abból, hogy az első's felső áll-kaptzába a' szegelet-fog úgy ki-vésődik, mintha ki-ráspolták volna, és az alsó szájba az agyara még hegyes, és éles.

Tizedik esztendőben meg-tompúl az agyara, és a' felső szegelet-foga-is újra meg-egyeneseül.

Tizen-egyedik esztendő abból ki-tetszik, hogy a' lónak görbe fogai az alsó szájba egyenesednek.

Tizen-kettődik esztendőben a' fogak hosszabbakká válnak, a' koronájok el-fogy, és a' nyakok, s közepek vastagabb, egyenessebb.

A' tizen-harmadik esztendőben a' metsző-fogak az alsó szájba nem tsak egyenesek, 's hosszszak, hanem gömbolyűek is kezdenek lenni.

Tizen-negyedik, és tizen-ötödik esztendőben még hosszszabbak, gömbolyűebbek, és egymástól el-válnak a' fogak.

Az után a' fekete, és pej lovaknál az esztendőnek kora ki-tetszik az ősz szőrökből; a' szömöldök-szőröknek hegyei kezdenek 14dik 15dik esztendőben őszülni, 16dikba egész gyökeréig őszek; 17dik esztendőben a' homlokokon láttatnak az ősz foltok, 20 21 esztendős lónak a' feje egészen meg-őszül.

Minémű testi tulajdonsággal bírjon egy Mén-ló, mitsoda hibák teszik azt a' fajzásra alkalmatlannú.

Minthogy a' tsikók többnyire tsak az apjokra fajzanak; azért a' ki valamelly ménes számára tsödört akar venni, vágy választani, nagy vígyázással legyen, hogy ollyatén tsödört válaszszon, melly mind testi jó tulajdonsággal, mind pedig egyéb virtusokkal bírjon, és hibás ne légyen. Egy mén-ló', vagy tsödörtől meg-kívántatik, hogy jó vérű, szép termetű, egészséges, erős, tüzes, bátor, de nem akaratos legyen. Termetét tekintvén, szép tsödör az, mellynek feje kitsiny, fülei rövidek,
he-

hegyesek, 's fel-állók; tiszta, és nagy szemei, keskeny pofája, egyenes, vagy kos-orra, tiszta szája, fain üstöke, serénye, és farka van, főképpen pedig nyakára, hátára, farára, és lábaira kell vigyázni; mindenkor a' kartsú nyakú, szélés, és gömbölyű szügyü, hosszú és egyenes hátú, gömbölyű, húsos farú, és erős lábú, szép, jó, 's kemény körmü tsödör leg-jobb.

Nem való tsödörnek az, mellyben következendő hibák, mellyek nemzetségről nemzetségre el-fajzanak, tapasztaltatnak: úgy mint a' kövér, és szalonnás-nyak, vastag pofák, a' bé-horgadt vagy púpos hát, keskeny és éles szügy, az impók, hólt-tetem, kapta-tetem, a' folyó-epe, ér-tsomózás, könyök-keles, vagy hójag; nem való tsödörnek a' kopasz farkú, fél-tökü, az előre-lépü, hátra-eső, ketske-lábú, hosszú bokájú, szorúlt körmü; teli, vagy lúd-talpú tsödör-is; olytén tsödört pedig, mellyen a' tsirás-betegség, vagy bódulás, takony, száraz-keh, vagy ki-rágó fene-féreg tapasztaltatik, azonnal ki kella' méneshöl-tsapni, külömben az egész ménes meg romlik.

Egy Tsikót-nevelő házi, vagy méneshéli Kantzának jó, és rossz testi tulajdonságairól,

Egy tsikót-nevelő házi, vagy méneshéli kantzának szintén azon testi jó tulajdonságokkal

kal kell bírni, mint a' jó tsödörnek: tudni-illik szép természetűnek, egészségesnek, erősnek, tüzesnek, szerelmesnek ugyan, de nem kurvásnak szükséges lenni; főképpen pedig a' tsikót-nevelő kantzától meg-kívántatik, hogy jó tölgye, és büven teje légyen, hogy tsikáját el-tarthassa. A' nagy fejű, széles pofájú, szalonnás-nyakú, keskeny szügyű, gyenge hátú és farú, avagy hosszú egyenetlen lábú kantza-is nem való ménesbe; a' tsirás, fekélyes, kehes, pókos, impókos, avagy kaptás lábú, porhanyós, és szorúltt körmű, teli, vagy lúd-talpú kantza-is magához hasonló tsikót hoz a' világra. Meg-kell tehát a' kantzát-is a' jó tsikó nevelése végett választani.

MÁSODIK RÉSZ.

A'LOVAKNAK BELSŐ BETÉGSÉGEIRŐL.

ELSŐ SZAKASZ.

*Az hideglelésről általlyában. *)*

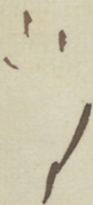
Az hideglelés által értetődik a' szívnek, és élet-ereknek szapora verése, melly miatt a' test annyira meg-erőtlenedik, hogy természeti, és szokott munkájit, vagy igen nehezen, vagy késedelmes viszi-véghez.

Az rothadtt hideglelésben ugyan a' szív, és az élet-erek igen lassan járnak; sokan az Orvosok között azt tartják, hogy az hideglelés mint az emberek', mint állatoknál hasznos az okból, mert az által a' gyomor, és belek az ártalmas, és tsípös nedvességtől ki-tisztúlnak, és valóban igaz-is, hogy az hideg természetű, és hosszú ideig-tartó betegségek hideglelés nélkül meg sem is gyógyúlhatnak.

A'

*) Deák, *febris in genere*. Német, Fieber überhaupt.

Fot. allo
le veles.

Herzlichen Glückwunsch
zum Geburtstag

A' Lónak hidegtelelése el-osztatik egy napi, forró, és rothadtt hidegtelelésre. Vannak, kik azt tartják, hogy a' lovakat is, valamint az embereket félbe-hagyó-hidegtelelés, és epés-hidegtelelés-is bánt.

Jelei. Az hidegtelelés ki-mutatja magát borzadozással, reszkedéssel, a' testnek hévségével, forróságával, nagy erőtlenségével; ezen kívül még a' lo nagyon szomorú, bádgyadtt kedvellen, szomjúhozik, szorulásba van, keveset, és vöröset vizellik, a' szíve, és az élet-erek szaporán vernek, ki-vévén a' rothadtt hidegtelelést.

Okai. Minden-némű hidegtelelésnek okát, vagy az első, vagy a' második utakban kell keresni; az első utakban tudni-illik, a' midőn a' gyomor, és belek, a' nyers materiától, nyáltól, vagy egyéb éles nedvességtől, avagy az meg-romlott epétől ingereltetnek. A' második utakban, ha a' vér, és egyéb nedvesség meg-romlik, élessé, sűrűvé válik, vagy meg-ritkúl.

Minden hidegtelelés végeződik vagy egésséggel, vagy halállal, vagy el-megy más betegségben. Egésséggel végeződik: mikor a' meg-romlott nedvesség, vagy az izzadás, vagy a' vizellet, avagy a' ganéjlat által a' testből ki-hajtatik.

Más betegségben megy, mikor ugyan a' rosz, és ártalmas materia a' testben meg-indúl, de abból egészlenki nem megy, hanem

valamelly nemes részekre (példának okáért) a' tüdőkre, májra, lépre; avagy a' vékony belekre le-teszi magát; halállal végeződik akkor; midőn az ösztön felette nagy, és a' gyúladás hamar fenébe megy.

Gyógyítása. A' hidegtelelésben általlyában vévén, tsak arra kell vigyázni: forró é az állatnak teste? erőtlén-é? szorulásban van-é? vagy nem; ha forrúsága van, hívesítő italt kell néki adni a' mint az 1ső Szám mutattya; ha szorulásban van, lágyító, hívesítő, és has-hajtó ital kívántatik, a' mint az 3dik Szám mutattya, avagy gyengébb purgáló-szer, lásd az 25dik Számát, melly kiváltképpen purgálja a' lovakat; ha erőtlén vólna, gyomort-erősítő italt szükséges néki adni, a' mint a' 11dik Szám mutattya.

MÁSODIK SZAKASZ.

*Az egy-napi hidegtelelésről. *)*

Az egy-napi hidegtelelés, melly tsak 24 óráig tart, meg-jelenik a' lónak szomorúságával, szőre' borzadozásával, mellyet hamar felettébb való testi forrúsága, az eledelhez való ked-

*) Deák. Synochus non putris. Német. Eintägiges Fieber.

vetlensége, vagy undorodása követi, azután a bőrön látszatnak ki-ütni apró kelevények, daganatok, mint a' lentse, vagy borsó szem.

Okai. Az egy-napi hideglelés támad a' belső éle nedvességektől, az izzadásnak visszaverődésétől, tudni illik, ha a' ló nagyon meghajtattván, felette izzadni kezd, és az izzadás közben hirtelen meg-hül, mikor tudni illik az vagy híves szellőre vezetetik, vagy vízben hajtatik, mind akkor az meg-romlott belső nedvességek a' testnek külső részére ki-hajtattnak, és a' bőrön apró kelevényeket, és tsoportos daganatokat okoznak, egy szóval úgy látszatik a' lónak külső része, mint ha azt borsóval, vagy lentsevel meg-hintették volna.

Gyógyítása. Mint hogy az egy-napi hideglelés gyenge természetű, azért tsak a' természetet kell segíteni, és a' lónak lágy meleg italt, melyben salétromot, és Magyar országi tsuda-sót bőven el-kell olvasztani, a' vagy lágyító, hivesítő, és has-hajtó italt, a' mint a' 2dik, és 3dik Szám mutatya néki adni.

A' Lovász-mesterek, és magok a' kovátsok is szoktak a' bőrön ki-ütött tsoportos kelevényeket sós etzetes vízzel mosogatni, de ez nem tanátsos, mert az által a' bőrösze-húzódik és a' meg-romlott nedvesség, kívülről belőle hajtatik, mellyből könnyen a' tüdőknek, májnak, lépnek, avagy beleknek' gyúlladása következik.

HARMADIK SZAKASZ.

A' Forró-hidegtelelésről. *)

A' forró-hidegtelelés-is gyakran meg-szállja a' lovat; mindenkor kezdődik reszketéssel, borzadozással, és fázással, melly után több óráig tartó forróság következik, az alatt a' szív, és az élet-erek szaporán vernek, a' száj, és nyelv forró, száraz, a' szemek gyúlladtak, az állat erőtlen, nyughatatlan, az eledelt útállya, szomjúhozik, szorulásban van, vízellele néki kevés és veresses.

A' forró-hidegtelelés többnyire csak a' fiatal, és közép-szerű lovakon tapasztaltatik, valahányszor azokat a' jó féle-keh szorongattya, mindannyiszor forró-hidegtelelések van, inkább száraz télen, vagy tavasszal, mint-sem az esztendőnek egyéb részeiben uralkodik.

Meg-jelenik pedig vagy magánossan, vagy pedig még más betegségekkel: úgymint a' torok-daganattal, tüdő, és máj' vagy belek' gyúlladásával. A' forró hidegtelelés tizen-négy nap múlva végződik, vagy jobbúlással, vagy halállal, avagy el-megy más betegségben.

Okai. A' forró-hidegtelelést okozza a' vérnek sűrűsége, és az erekben való meg-szorulása, a' vérnek sűrűséget ismét okozza vagy a'

D 2

fe.

*) Deák. Febris inflammatoria. Német. Entzündungsfieber.

felettebb való hideg, meleg, vagy a' száraz idő, a' lónak az húzásban, vagy futtatásban felettebb meg-terhelése, és az izzadásnak vissza verődése.

Gyógyítása. A' forró-hideglelésben a' lovon eleintén eret kell vágni, ha arra a' forrósága meg-nem szűnne, azután a' szügyén sinort húzni; belsőképpen pedig lágyító, hivesítő, és has-hajtó italt néki napjában kétszer lágy melegen, a' mint a' 3dik Szám mutattya, adni, avagy hasznos itt a' lágyító, bé-takaró egy-szert-is mind vizellet-hajtó ital-is; lásd az 5dik Számat.

NEGYEDIK SZAKASZ.

*A' rothadtt-hideglelésről. *)*

A' rothadtt-hideglelés által értetődik a' vérnek, és egyéb testi nedvességeknek meg-romlása, és fel-öldása.

Az házi állatok közt a' lovak leg-inkább hajlandók az rothadásra, és azok közzül a' fiatal, és húsos lovak.

Jelei. A' rothadtt-hideglelést meg-lehet ismérni az eledelhez mutatott kedvetlenségből, a' testnek erőtlenségéből, bűdös, és tisztátalan szájból, híg, és bűdös ganéjlatból, a' zava-
ros

*) Deák. Febris putrida. Német Faul-Fieber.

ros vizellethöl, ezeken kívül a' szív; és az élet-erek' mozdulását nem is lehet érezni.

Okai. A' rothadtt hideglelésre el-készíti a' lovat a' felettebb száraz, és meleg idő, a' tisztátalan, nedves, rothadtt levegő-ég, a' büdös gőzök, és párák, többnyire pedig okozza azt a' meg romlott téli, vagy nyári eledel, zavaros, és posványos víz, és a' lónak tisztátalan tartása.

Gyógyítása. Először szükséges az okokat el-távoztatni, azután a' betegeket tiszta, és szellős helyre, vagy istállóban kell szállítani, külsöképpen lehet a' lónak szügyén sinórt húzni, vagy azt tallér-forma tűzes vassal megsütöni, belsőképpen pedig rothadás ellen való ital, a' mint a' 9dik Szám-mutattya, kívántatik. Közönséges italúl lehet etzetes vizet adni, vagy savanyú gálitz-kő spiritussal a' lónak italát meg-savanyítani.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

A' Tsírás-betegségről, *) és az Agyvelőnek gyuladásáról. **)

Tsírás betegségnek mondatik a' főnek azon nevezetes nyavalyájá, mellyben a' Ló eszében meg-

*) Deák. Furor equinus. Német. Koller.

***) Deák. Inflammatio cerebri. Német. Gehirn-Entzündung.

meg-bódúl, nagyon szomorú, mindenre vigyázatlan, szunyadozik, helyel közben pedig nyughatatlankodik, és bolondozni-is kezd.

Erre a' betegségre a' nagy testű; és kövér lovak, mint az Holstániai, Tseh, és Német-Országi lovak leg inkább hajlandók. Vanak a' mi közönséges lovaink közül-is, sőt még a' jobb fajta lovak közül-is találtnak, mellyek meg tsirásodnak, hanem ritka a' jó fajta lovakon, ritkábban a' monyasokon vagy kantzákon, mint sem az herélt lovakon tapasztaltatik.

Az első grádusban a' Ló szomorú, vigyázatlan, szunyadozik, keveset eszik, és néha egészen meg is veti az eledelt, vagy mintha el-felejtene magát, száját a' vízben tartja több ideig, azonban fejét, füleit le-hajtya, az istállóban fejét a' jászolra teszi; és többnyire aluszik, nem vigyáz az abraknak ki-adására, mint az egészséges lovak szoktak vigyázni, ha járattják, tsak tántorog, kivált az hátuljával, és lábait fel fel-emeli, mintha sárba járna.

A' második grádusban a' Ló már nyughatatlanabb, de álmosabb-is, és felejdékenyebb, ebben a' grádusban már tellyességgel semmit nem eszik, ha az eledelhez kap, és a' szájában veszi, a' széna, vagy abrak a' szájából ki-lóg, ha istállóban van, helyel-közben nagyon nyughatatlan, és fel fel ágoskodik a' jászolra; olytén helyen kiváltképpen

a' hol ablak vagyon, és ha valami világos-
ságot, 's szellőt érez, sokszor öszve - töri
a' jászolt: és el-szagattya a' kantár-szárát, vagy
kötelet, azután földhez tsapja magát, és fekke
marad több ideig.

Az harmadik grádusban a' Ló esze nélkül
van, és bolondabb már, mert itten ha szélnek,
vagy napnak viszik, fel ágoskodik, sokszor se
előre, se hátra nem engedi magát valamég a'
parokszizmus el-nem múlik rajta, vezetni; sok,
és több példáink vannak, hogy az illetén ló a'
lovaglót, vagy kotsiban ülöt halál' torzában
ejtette.

Próbáló jelek:

1ször. Emeld-fel a' lónak első lábai köz-
zül egygyiket, és tedd keresztül, ha a' ló meg-
marad azon kereszties állásban több ideig tsen-
dessen, és nem rántya a' lábát vissza, akkor
a' betegség bizonyos, és nyilvánóságos szokott
lenni.

2ször. Jártasd a' lovat, és ha a' jártatás-
ban ide 's tova tántorog, félelmessen lép, és
lábait nagyon fel-emeli, akkor-is bizonyos a'
tsirás-betegség.

3ször. Kínáld meg a' lovat egy marok
szénával, vagy abrakkal, és ha azt töled el-
veszi, egy kevéssé rágja, de le nem nyeli,
hanem azt a' szájából ki-veti, vagy a' két szája
vége közt a' széna vagy abrak ki lóg, akkor-
is bizonyos a' tsirás-betegség.

4szer. Ki tetszik ez a' baj nyilvánossággal a' ló' fejének fel-bontzolásából-is, ha az agy-velőnek kamaráiban vízi nedvességet, melly oda ki-öntődött találsz; mind annyszor bizonyos lehetsz benne, hogy a' ló tsirás, vagy bódulás-betegségben veszett-el.

Okai. A' tsirás-betegség támad a' lóban az agy-velőben lévő kamaráknak sok vízi-nedvességekkel való meg-töltésétől, melly vízi-nedvesség nyomja az agy-velőt, és az által a' lóban bódulást indít; távúl lévő okok: a' feltébb való meleg idő, a' nap-fény, a' sokáig tartó lágy meleg essős idő-is, a' meleg, és gőzös istállók; a' tsikókkal sokszor vélek születik, támad még a' sárlásnak meg-tartóztatásátólis.

Gyógyítása. Ebben a' betegségben 1ször. El-kell az okokat távoztatni. 2ször. A' lónak homlokán sinórt kell húzni, és azt mind addig benne hagyni, valameddig tsak materiát okoz. 3ször. Lehet a' sinór-húzás helyett a' lónak homlokát tallér-forma tüzes vassal-is meg-sütni; hanem nem tanátsos ezen két operatióval egyszerre élni, avagy meg-tenni. 4szer. Szükséges, és hasznos a' tsirás-lovat napjában háromszor, izgató klisztérekkel meg-klisztérozni, lásd az 15dik számat. 5ször. A' lónak fejét, kivált nyáron, az hévségnek idején gyakran friss vízzel meg-kell lotsolni; mind ezeken kívül meg-kívántatik még 6ször: erős has-

has-hajtó orvosság, melly kiváltképpen purgálja a' lovakat, a' mint az 25dik, és az 26dik Szám mutattya, szükséges azt egymás után háromszor-is ki purgáltatni.

Ha a' tsödör, vagy kantza-ló sárlásnak idején meg-tsirásodik akkor az elsőt vagy ki kell heréltetni, vagy annak kantzát engedni a' hágasra, a' kantzának pedig mindenkor tsödört szükséges engedni.

A' tsírás-betegség nemzetséges nyavalya a' lóban, és olly nevezetes baj, még az első grádusbéli tsira-is, mellyben tilalmas a' lovat él-adni.

Az Agy-velőnek gyuladása félelmes és igen veszedelmes betegsége a' lónak, mert hirtelen ebben néha 12. 18., néha pedig 24. óra alatt még a' leg-jobb, leg-erősebb ló is el-döglik. Támad a' nyári meleg időben a' hévségnek idein, mindenkor a' fiatal, és sok vérrel bővelkedő, de leg-inkább a' katona lovakon, minthogy a' katona lovaknak sokszor nyári időben a' nagy hévségnek idején a' Táborba strását kellett a' katona alatt állani, a' nap fény tehát süti keményen a' Lónak fejét, és az által az Agy-velő az kemény és pokháló hartyával együtt hirtelen gyuladásba, és fenébe megy. De a' katona Lovakon kívül a' házi, szekeres és méneshéli Lovak sem maradnak mentek-tőle, jóllehet ritkábban ütt ki ezeken, mert többet és gyakrabban izzadnak.

Jelei:

Jelei. Ez a' rettentő betegség ki mutatya magát nagy szomorusággal, nyughatatlansággal, a' Lovak fejeket 's füleiket hegyesen fel-tartják, nyakokat ki-nyujtyák, szájokból big nyál folyik, szemeik szikráznak, a' Lovak reszkednek, igen nyughatatlanok, azért nem maradnak egy helybe, ha istállóban tartattanak, és abból ki szabadulhatnak, útnak, futnak, mindennek néki mennek, és öszve-is törik magokat, mert nem látnak, sem hallanak.

Az el-döglött és fel-bontzott Lóban nem tsak az Agy-velő a' kemény és pokhálo hárttyával együtt gyuladtnak találtatik lenni, hanem még az egéz testnek, husos, tsontos 's portzogos részei is gyuladtak, 's fenések.

Okai. Ezt a' félelmes beteg-éget okozza a' Lovakba többnyire a' felettébb meleg 's száraz idő, a' napfény, melly a' Lovak fejét keményen süti, a' víznek fogyatkozása, de támadhat még a' mérges-eledeltől, mérges-füvektől is. A' felettébb meleg, szük, és alacson istállókban is többször ki ütt.

Orvoslása ennek a' félelmes veszélynek igen kétséges és bizonytalan, mert a' gyuladás hirtelen fenébe megy, és a' Ló hamar el-döglik benne. El-lehetne pediglen az okokat tsak akkor távoztatni, ha a' nagy hévségtől, a' napfénytől jönne. De ha a' mérges eledeltől, vagy más nehéz okoktól származna, mellyeknek

nek erejét nem ésméri az Orvos, bizonytalan az orvoslás. Még-is itt is könnyebítő szerül szolgálhatnának mindazok, a' mit maga a' természet, és a' beteges érzékenység meg-kiván: tudni-illik a' híves tartás, a' híves, szellős istalok, a' Ló fejének etzetes vízzel gyakorta való öntöztetése, annak köpölözése, a' nyakon való érvágás, a' homlokon való sinor huzás, klisztérozás, és egyéb belső gyuladás ellen való szerek (lásd az első és a' harmadik számat, ha lehetne a' Lónak nyughatatlanságámiat mindezekkel élni, használhatnának.

HATODIK SZAKASZ.

*A K e h r ö l. *)*

A^o Lovat, a' nyers, és száraz-keh szokta szorongatni, nyers-kehnek mondatik az, mellyben a' lónak az orrából híg, vékony, és nyálos materia folyik, a' ló szomorú, köhög, rosszul eszik; száraz-kehnek tartatik az, mellyben a' ló nagyon fülladozik, az orra-tzimpája, és oldala nagyon jár.

A' nyers-keh el-osztatik még négy félére: 1ször jó-féle-kehre. 2ször rosz féle, vagy nehezen induló kehre. 3ször kőborló-kehre. 4szer gyanús-kehre.

Jelei:

*) Deák. Morbus glandulosus. Német. Drüsen Krankheit.

Jelei: A' jó féle-keh meg-ismértetik abból, hogy a' lónak nagy forrósága van, köhög, nem eszik, keveset is iszik, az orrán pedig híg materia folyik, és az alsó áll-kaptzában lévő mirigyek gyulladtak, fájdalmasak. A' jó-féle-keh többnyire csak a' fiatal lovakon vagy tsikókon szokott ki-ütni, hasznokra inkább, mint sem ártalmakra van, mert az által ki-tisztúlnak minden ártalmas rosz nedvességtől, mellyet vagy annyoktól, vagy a' rosz eledeltől kaptak.

A' második grádusbéli, vagy nehezen induló-keht pedig abból meg-lehet ismérni, hogy a' ló nagyon szomorú, tellyességgel majd semmit sem eszik, és felettébb köhög, az alsó áll-kaptzában a' nyeldeklő-járásban lévő mirigyek nagyon meg-dagattak, gyulladtak, és fájdalmassak, az orrokból pedig vagy semmi sem folyik, vagy nehezen indul-meg a' materia, és ha foly-is, rosz féle materia folyik.

A' kóborló keh ki-tetazik abból, hogy a' ló szomorú, kedvetlen, nem eszik mint az egészséges ló, és hogy annak a' testén imitt amott tsomós daganatok támadnak, sokszor a' kóborló keh-materia még több nemes részekre-is, úgymint a' tüdőkre, szemekre, és a' nemzotagokra le-teszi magát, és ottan gyúlladást okoz.

A' gyanús-keht ki-jelentik a' következendő jelek: a' ló friss ugyan, eszik, és iszik-is, és a' munkában leg kissebb bajt, vagy hátra maradást nem mutat, hanem hogy a' nyeldeklő
járá-

járásban lévő ikrás-húsok kemények, tsomósak, hidegek, fájdalom nélkül vannak, és a' ló az órrán semmit nem hány ki, azért pedig gyanús-kehnek mondatik, mivel már ollyatén ló közel jár a' takonyhoz, mert ha egyszer az áll-kaptzában lévő mirigyek meg-tsomósodnak meg-keményednek, hamar az orrán-is meg-indúl a' takony.

Okai: A' jó-féle-keht okozza a' tsikókban többnyire az egészségtelen nedves idő, és az eledelnek meg-változtatása, akkor kiváltképpen szokott a' tsikókon ki-ütni, mikor a' tsetstől el-választattnak, vagy fűről istállóra köttetnek, mert akkor mind az eledelben, mind pedig a' levegő-égben nagy változást szenvednek.

A' nebezen induló keht indítya a' lónak rossz tartása, és táplálása, a' penészes széna, vagy abrak, a' posványos legelők, gőzös istálló, az egészségtelen idő.

A' kóborló-keh attól következik, hogy vagy maga a' természet, vagy pedig az orvosok a' keh-materiát a' lóban meg-indítyák ugyan, de abból egészen ki-nem hajtyák, tehát a' hátra maradt keh-materia a' lóban ide's tovább kóborol, és külsőképpen-is külömbféle daganatokat okoz.

A' gyanús-keh-is attól veszi eredetét, ha az második grádusbéli keh helytelenül orvosoltatik, vagy félben-hagyatik, okozza azt

a' rossz tartás, és táplálás-is, a' sokáig tartó
essős hideg idő.

Gyógyítása: A' jó-féle-kehben lehet a' tsi-
kókat a' természetre bízni, ha különben az
idő jó, és egészséges, olyankor magok is kön-
nyen ki tisztúlnak abból, de ha az idő hidegre
változik, nedves, essős, akkor a' kehes tsi-
kókat oda haza kell inkább tartani, és salét-
romos lisztes moslékkal táplálni.

A' második grádusbéli keh ellen hasznos
a' lovat korpának, vagy lágyító füvek' p. o.
fejér málvának, pap-sajtnak, ökör-farkú-fünek
levével párolni, belsőképpen pedig a' keh el-
len való porból néki napjában háromszor ab-
rakba adni, lásd az 34dik Számat; avagy a'
keh ellen való lictáriomból, a' mint a' 35dik
Szám mutattya.

A' kóborló-keh ellen hasznos a' második
grádusbéli kehben javasoltatott por, vagy li-
ctárium, azután ki-kell a' lovat jól purgáltatni
a' 25 Szám alatt meg-irtt szerrel

A' gyanú-kehben; mellynek ugyan gyó-
gyítása nehéz, és bizonytalan, lehet külső-kép-
pen lágyító füvek', vagy korpának főtt levé-
vel a' lovat ismét párolni, belsőképpen pedig
annak vért; és nyált tisztító szerekből orvos-
ságot, a' mint az 38dik, vagy 39dik Szám
mutattya adni, és azokkal próbát tenni.

HETEDIK SZAKASZ.

A' Száraz-kehről, *)

A' száraz-keh, melly gyakorta szorongattya a' lovat, a' szügynek azon nevezetes betegsége, mellyben a' ló eszik ugyan, és iszik, de nehéz, és szapora lélekzetet vesz, köhög, fulladozik, az orra-tzimpája, és oldala még nyugtában is szaporán jár: abban különbözik a' nyers-kehtől, hogy a' ló az orrán nem hánya a' keh-materiát; --- ha nagyon meg-jártattya, köhög, fulladozik. A' nagy testű Holsteiniai, és Német-Országbéli lovak hajlandóbbak arra, mint sem a' Magyar vagy Erdély-Országi fajta lovak.

A' száraz-keh különbféle szokott lenni: néha gyengébb nyavalyából áll, néha súlyosabb sokszor egy ideig meg-szünik, de újra ismét ki-üt a' lovon, néha szüntelen egy állapot-béli, és még nyugtában is egyaránt jár a' lónak vékonya, és segge-vége.

Jelei. A' száraz-keh ki-mutattya magát leg-inkább a' szapora, és nehéz lelekzet-vétel-lel, a' vékonyoknak, és az orra szárnyáinak. szapora mozgatásával, fulladozással, hörgéssel.

Okai. A' száraz-keht okozza néha a' tisztátalan, poros, vagy penészes széna, vagy abrak,

*) Deák. Asthma. Német. Dampf.

abrak, bűdös, és zavaros víz; támad sokszor a' gőzös istállóktól is, a' vérnek bővségétől, a' görtstől, a' nyáltól, melly sokszor egészen el borította a' tüdöket, többnyire pedig támad az előbbenyi betegségekben, tudni-illik a' tüdőgyulladásából; víz-kórságból, a' tüdőknek megkeményedésétől, az oldalhoz való ragadásától.

Gyógyítása. Valahányszor a' száraz-keh a' sok vértől támad, mellyet abból meg lehet ismérni, hogy a' lónak erei dagadtak, s pirosak, teste forró, mind annyiszor eleintén eret kell a' Lovon vágni, azután pedig lágyító, hívesítő, és has-hajtó italt, a' mint az 3dik Szám, avagy hívesítő, és gyengén savanyító italt, a' mint a' 4dik Szám mutattya a' lónak adni, ha magától nem innék, a' száján béönteni.

Mikor pedig a' száraz-keh a' tüdőben megszorúlt nyáltól jön, mellyet ismét abból meg lehet ismérni, hogy a' lónak s nyelvszája szívos, és nyúlós nyállal tele-van, lélekzet vétele nehéz, ganéjlattya is nyállal keveredett, akkor a' nyál-metsző, és megnyitó italból, a' mint az 39dik Szám mutattya, avagy sügyet, és vért-tisztító orvosságokból, a' mint az 38dik Szám alatt meg íratik, néki lehet adni.

Hasznos itten falatonként a' retek-is, hanem azt konyha, vagy Magyar-országi tsudasóval meg kell hinteni. Ezeken kívül használ még az átpa szalma, széná helyett; zab helyett pedig

pedig szetskát kevés árpa-szalmával hasznos véle etetni, a' lovat gyakran meg-kell jártatni, és tisztán tartani, nyári időben, ha alkalmatosság van reá, füre-is lehet bortsítani, vagy annak friss fűvet adni, ezeken kívül belsőképpen hasznos gyengén has-hajtó szerre-ekkel a' lovat ki-purgálni, a' mint az 23dik Szám mutattya; avagy lehet még a' köhögés, és fulladozás ellen való lictáriomból-is a' lónak adni, a' mint az 36dik Szám mutattya.

A' száraz-keh ellen, melly a' görtstől jön, görts ellen való italok, lásd a' 10 és 19 Számat, meg-kivántatnak. Ha a' poros szénától, férges abraktól jön, a' lónak eledelét megkel változtatni, és néki jó szénát, abrakot adatni, helyel közben lisztes moslékot véle itatni.

Valahányszor pedig a' száraz-keh a' tüdőben előbb meg-esett betegségtől, úgymint tüdőgyulladásától, annak meg-keményedésétől, az oldalhoz való ragadásától, avagy víz-kórságtól támad; mind annyiszor orvosolhatatlan. Több Országokban tilalmas illyetén kehes lovat el-adni, és ha el-adodik ismételten, tartozik az el-adó Ura vissza-venni.

NYÓLTZADIK SZAKASZ.

A° Takonyról. *)

A° Lónak taknyos-betegsége ragadó nyavalya, és annak minden betegségei közt legveszedelmesebb.

Jelei: 1ször meg-ismértetik abból, hogy a° lónak takony forma matéria folyik az orrából. 2ször hogy az hátúlsó áll-kaptzában lévő mirigyek a° nyeldeklő járásban kemények, fájdalom nélkül valók. 3ször hogy a° ló ebben a° betegségben eszik, iszik, mint az egészséges ló, és a° szolgálatra-is alkalmas, el-is él két három esztendeig-is, ha a° takony más betegségekkel. p. o. tüdő-gyulladásal, és a° ki-rágo fene féreggel nem közös; a° takony matéria pedig mindenkor vagy mind a° két orra lyukán, avagy pedig csak az egygyikén jön, a° melly részén meg-tsomósodnak az állkaptzában lévő nyálas-mirigyek, azon a° részén, vagy táján indul-meg a° takony-is, ha pedig mind a° két táján a° nyeldeklő gégeben lévő mirigyek kemények, *s tsomóssak, fájdalom nélkül valók, mind a° két orra-lyukán, folyik a° takony.

A° Ló-kupetzek tsalárdságból a° taknyot jó-féle kehnek állíttyák lenni, avagy nem akarják

*) Deák. Coryza morbus pituitosus. Német. Nög.

ják azt szántt szándékkal attól különböztetni az okból, hogy a' lovat jobb áran el-adhasák, és valóban igen kevesen-is találtnak, ki-vévén a' tanúltt Ló orvosokat, kik a' taknyos betegséget ismérenék, és igazán a' jó-féle kehtől különböztetni tudnák.

Vannak pedig bizonyos jelek, mellyekből a' takonyt a' kehtől nyilvánással lehet különböztetni, és meg-ismérni, mellyek következendők: 1ször. A' jó féle-kehben a' ló szomorú, kedvetlen, nem eszik, se nem iszik jól, köhög, nagy hideglelése, és forrósága van, szorulásban esik, a' hátúlsó áll kaptzában lévő mirigyek gyúlladtak, fájalmassak, és forrók, az orrokból pedig jó-féle híg, fejer materia foly. Ezek a' jelek tehát nagyon különböztetik a' keht a' takonytól, mert a' taknyos ló 1ször vidám tekintetű, eszik, iszik-is, mint az egészséges ló; 2ször az áll kaptzában, vagy nyeldeklő-járásban lévő mirigyek a' takonyban kemények, nem gyúlladtak, sokszor szorossan az áll-kaptzához oda vannak ragadva; 3ször a' materia-is, melly az orrokból jön nagy külöbséget tesz a' takony, és keh közt; mert a' keh-materia fejer, híg, és el-oszlik ha azt vízben vetik; a' takony materia pedig sárgás, barna, kék színű, és vérrel keveredett, 's nehéz, ha vízben vettetik, lemegy a' víznek fenekére. 4szer. Különbözteti a' taknyos betegséget a' kehtől az-is, hogy

a' takonyban az orra-lyukainak belső bőre az éles, és tsípős materiától ki-rágódik, ellenben pedig a' keh-nedvességtől ki-nem rágódik, hanem mindenkor tisztán marad a' bőre.

Okai. A' Takony külömb-féle okoktól támadhat; 1ször a' gyanús-kehtől, a' bőr-ki-rágó fene-féregtől, vagy fekélyektől. 2szor veszi gyakran eredetét a' meg-romlott bel-ő nedvességektől-is. 3ször a' belső, és külső rosz sebektől, úgymint a' rosz-féle patkó-törtt-daganattól, nyereg-töréstől, a' májban, lépben, vagy tüdőben támadott sebektől. 4zer indítja azt a' rosz tápláló eledel, és ital, a' rosz víz, a' penészes, és meg-romlott széna, vagy abrak. 5ször ki-szokott a' takony a' lónak feltébb való meg-terhelésétől-is ütni, kiváltképpen a' szük, és rosz eledel mellett, bizonyítyák ezt a' szekeres, és katona-lovak, mellyek seregenként sokszor, kivált hideg téli nedves időben meg-taknyosodnak; végre elkészíti a' lovat a' takonyra a' gyakorta való érvágás-is. Minthogy pedig a' takony ragadó erővel bír, el-terjed sokszor a' leg-egészségesebb lovakra-is, egyedül tsak az el-ragadás által.

Gyógyítása. A' taknyos-betegség ellen, ha tudni-illik az már egészlen ki-adta magát, és el-hatalmazott, nem tudunk mind eddig semmi-némű bizonyos orvosságot; arra való nézve szükséges a' taknyos lovat nem tsak az egészségesektől el-választani, hanem a' következendő

zendő félelem, és el-ragadás végett, agyon-is kell azt lövetni. Az istállót pedig, mellyben állott, és az edényeket, mellyből evett, vagy ivott, meg-kell jól tisztítani. Eleintén még a' takony nem olly nyilvánosságos, lehetne próbát tenni az 34dik avagy 35dik Szám alatt megírt szerekkel, hanem ollyatén lóra különös vigyázással kell lenni, hogy az egészséges lovakhoz ne jusson.

KILENTZEDIK SZÁKASZ:

*A' Tüdő - Gyulladásról. *)*

A' Lovaknak betegségei közt a' tüdő-gyulladás majd leg-közönségesebb nyavallya, [megjelenik tavasszal, nyáron, őszszel, és télen-is.

El-osztatik valóságos, fattyú vagy nyálos, és rothadt tüdő-gyulladásra, az utólsó a' lovakon sokszor közönségesen uralkodik, a' nedves tavaszi, vagy nyári, és őszi időben.

A' valóságos-tüdő-gyulladás többnyire a' fiatal, és kövér tsikókat, vagy lovakat bántja; a' fattyú, vagy nyálas a' meg-állapodott, és korosabb lovakon szokott ki-ütni, a' rothadt tüdő-gyulladás pedig mind a' fiatal, mind a' vén lovakon egyaránt uralkodik.

Jelei.

*) Deák. Peripneumonia. Német. Lungen-Entzündung.

Jelei. A' tüdő-gyulladásban a' lovák szomorúak, kedvetlenek, fejeket, füleiket lehajtyák, lélekzet-vételek forró, és nehéz, szomjúhozna, szörök borzadozik, testek forró, a' szív, és élet-erek szaporán járnak, kivén a' rothadt-tüdő-gyulladást; tulajdon, és magányos jelei még a' tüdő-gyulladásnak: a' szemeknek tüzessége, a' száznak, és nyelvnek forrósága, száraz, a' fájdalmas köhögés, a' lónak oldala, és orra-tzimpája szaporán jár, ha az ember a' szügyéhez nyúl, fájdalmát jelenti, többé le-nem fekszik, nem bír az elejével, úgy mint sem az hátúljával, mert ha azt helyéről tovább vezetik, előbb az hátúljával, mint-sem az elejével indul.

A' nyálas-tüdő-gyulladásban ganéjlattya és vizellettye a' lónak nyállal keveredett, a' szája-is, és nyelve szívós nyállal bé van foglalva.

A' rothadt-tüdő-gyulladásban a' ganéjlattya, vizellettye, és izzadása a' lónak szagos, a' szájából-is bűdös szagot gözöl.

Az el-veszett, és meg-döglött lóban, ha hamar történt halála, a' tüdőnek külső részén gyulladt, és fene-fóltok talatnak; ha későbbben veszett-el, akkor a' tüdőben lévő szel-erek vérrel, vagy nyállal meg-töltek, ha még-későbbben döglük benne a' ló, akkor a' tüdő vagy meg-keménykedett, vagy pedig genyetségben ment; mikor a' tüdő-gyulladás 18. 19.

vagy

vagy 21. napig-is el-tart, akkor a' tüdőnek egygyik, vagy másik szárnya egészen az oldalához ragadt, vagy el-rothadt.

Okai. Leg-közelebb való oka a' tüdő gyúlladásnak a' vérnek, vagy egyéb nedvességnek a' tüdőben való meg-szorulása, melly a' tüdöket szorongattya; távol lévő okok: az időnek változando mivóltya, ha tudni-illik az idő hirtelen melegről hidegre, szárazról nedvesre változik; ide tartozik a' felettébb meleg nyár, és a' hideg nedves téli idő, a' meg-romlott széna, vagy abrak, a' tisztátalan zavaros víz, az izzadásnak vissza-verődése.

A' rothadt-tüdő-gyúlladás többnyire vagy a' meg-romlott bűdös levegőtől, vagy a' penészes szénától, abraktól, a' zavaros bűdös víztől támad.

A' nyálas-tüdő-gyúlladást pedig okozza a' poros eledel, széna vagy abrak, avagy az iszapos, és zavaros víz.

Ki-menetele. A' jó-féle tüdő-gyúlladás többnyire vagy el oszlik, vagy pedig genyettségben, avagy fenében megy; fenébe megy, mikor az ösztön felettébb való. A' fattyú, és nyálas-tüdő-gyúlladás nehezebben, és későbbben oszlik-el; a' rothadt-tüdő-gyúlladásnak ki-menetele pedig mindenkor bizonytalan, nem lehet előre-tudni, hogy a' betegség halállal-é, vagy jobbulással végződik.

Gyógyítása. A' valóságos tüdő-gyulladásban iször eret kell a' lovon vágni, ha az ér-vágás nem használna, azonnal lehet a' szügyén sinort húzni, vagy egy darab bőrt oda dugni, belsőképpen lágyító, és hívesítő szerek, a' mint az 15ö és 2dik Szám mutattya, megkívántatnak; és ha a' ló annak rende szerént nem ganéjlhatna, lágyító, hívesítő klisztért kell néki adni, lásd a' 14dik Számat; ha nagy szorulásban volna, izgató klisztér, a' mint a' 15dik Szám mutattya szükséges. A' fattyú, és nyálas-tüdő-gyulladás, a' fellyebb említet szereken kívül, nyál - metsző, és megnyitó italt kíván, lásd a' 39dik Számat, külsőképpen pedig sinort kell a' lónak szügyén húzni.

A' rothadtt-tüdő-gyulladásban iször el kell az okokat távoztatni, azután a' lovat szellős, és híves helyre állítani; hasznosabb volna itt, a' sinór-húzás helyett a' szügynek egygyik, vagy másik oldalát tallér-forma tűzes vassal meg-sütni, belsőképpen pedig a' lónak rothadás ellen való szert, vagy italt adni, a' mint a' 9dik Szám mutattya, rothadás ellen való klisztér-is, a' mint az 21dik Szám alatt meg-íratik, szükséges; ha ezen orvoságok nem használnának, és ha a' ló már nagyon bádgyadtt volna, a' szájából bűdös szag jönne, és az orrából-is bűdös nedvesség folyna, akkor annak orvoslása késő, és haszontalan.

TIZEDIK SZAKASZ.

A' Kolikáról. *)

A' Lónak Kolikája has-rágásból álló betegség; el-osztatik 6. félére: 1ször Gyulladás-beli-kolikára; 2ször Szél-kolikára; 3ször Gelelesztás-kolikára; 4szer Nyálas-kolikára, 5ször Górtsós-kolikára; 6ször Vesés-kolikára. A' közönséges fajta lovak, azok között pedig a' hámos vagy szekeres lovak leg-inkább hajlandók a' kolikára.

Jelei. Minden féle Kólikában következő közönséges jelektapasztaltatnak: a' Ló felettebb szomorú, az első lábaival kapálódzik, fejét, füleit alá-hajtya, nem eszik, nem iszik, sőt undorodik az eledeltől, s italtól, fúj, ásítózik, felette igen nyög, farkát felfel-emeli, mintha vizelleni, vagy ganéjlan akarna. A' monyasoknál a' mony annak hüvelyéből ki-jön, és a' ló erőlködik a' vizeletre, azért a' hátúlsó lábait egymástól távol kiteszi, végre pedig le-le-tsapja magát a' földre, és egygyik oldaláról a' másikra hömpölyög, és nem marad fekve, hanem hirtelen fel-fel-ugrik, és újra lótfut, felette nyughatatlan, végre pedig felettebb izzadni kezd, mikor nagyon elérte a' gyulladás, egyszerre csak el-esik lábairól, és hirtelen el-döglik;
ezen

*) Deák. Colica. Német. Kolik.

ezen említett jelek, közönséges jelei a' Kólikáknak.

A' Gyulladásbéli kólikában az említett jeleken kívül még következendő jelek vannak; a' lovak' szemei tüzessek, gyúlladtak, testtek forró, hátra-hátra az oldal' tájára tekintenek, mintha fájdalmaikat jelentenék, ha az ember hasokat meg-nyomja, fájdalják, es félre-húzzák magokat.

A' Szél-kólikában a' közönséges jeleken kívül következendők adják-elő magokat; úgy-mint: a' lónak hasa puffadt, nagy szorongatása vagyon, se nem vizelhet, se nem ganéljhat, felettébb nyög, és ásítózik.

A' Gelesztás-kólika pedig abból ki-tet-szik, hogy a' ló itten helyel-közben kezd nyughatatlankodni, kiváltképpen éh gyomorral, és kapálja a' földet az első lábaival, a' hátúlsókkal pedig veri az oldalát, és hogy se fájdalmai, se forrósága, se puffadása nintsen néki.

A' Nyálas-kólika pedig nyilvánóságos akkor, mikor a' ló nyáloszat ganéjlik, és nagyon erőlködik mellette, a' többi jelek pedig meg-egygyeznek a' közönséges jelekkel.

A' Görtsös-kólikát abból lehet észre-venni, hogy a' ló az hátúlsó részét nagyon az elejéhez húzza, felettébb nyög, ásítóz, reszket, és se nem vizelhet, se nem ganéljhat.

A' Vesés-kólikában nagyon reszket a' ló, nyög, erőlködik a' vizelletre, hanem a' vizellet tőle csak tseppenként megy.

Okai. A' Gyulladásbéli-kólikának leg-közelebb való oka az ösztön, avagy valamelly éles, vagy tsípös matéria, melly a' belekre le-tétetődik; távol-lévő okok, mellyek az ösztönt indíttják szoktak lenni, vagy a' rossz eledel, a' posványos egésségtelen víz, a' mérges füvek, avagy a' gyomornak, és beleknek meg-szorulása, és a' vizellet' meg-állása.

A' Szél-kólikát indíttják a' szelek, mellyek a' gyomorban, 's belekben meg-szorúlnak, és azokat felettébb ki terjesztik; a' szeleket pedig indíttják a' rossz, és penészes eledel, vagy a' gyomornak zabbal, árpával, avagy rosszszal való meg-terheltetése; támad sokszor a' Szél-kólika a' kövér eledeltől, és fütől-is, ha azzal tudni-illik a' ló jól-lakik, és arra sok vizet iszik, akkor a' jó lovak-is hajlandók a' Szél-kólikára.

A' Gelesztás-kólikát okozzák a' hosszú, vagy gömbölyű, vagy földi-geleszták; a' lapos-geleszták-is, mikor tudni-illik azok a' belekben elegendő élelmet nem kapnak, és azokat rágják.

A' Nyálos kólika támad a' testi nedveségek' sűrűségétől, avagy a' nyálas matériának a' beleken való fészkelődésétől.

A' Görtsös-kólíka érkezik az érző-inaknak, vagy nervusoknak, mellyek a' bélek' táján vagynak, meg-sértésektől, avagy izgatásoktól.

A' Vesés-kólikát elő-hozza a' veséknek gyúlladása, meg rekedése, és azokban öszve-gyűltt fővény.

Gyógyítása. Minden-némű kólikában leg-első orvosság a' klisztér; hanem a' kólikának minéműségére, 's természetére nézve külömb-féléknek kell lenni a' klisztéreknek: p. o a' gyúlladáshéliben lágyító klisztér kívántatik, a' mint a' 14 Szám mutattya, és itten nem jó a' lovat jártatni, szükségés rajta eret vágni.

A' Szél-kólikában pedig lágyító, 's izgató klisztér szükséges, a' mint a' 15dik Szám mutattya, hanem itten minden klisztér után kell jártatni a' lovat.

A' Nyálos-kólikában pedig nyál-metsző klisztér kívántatik, a' mint a' 17dik Szám mutattya.

A' Görtsös-kólikában enyhítő, és görts ellen való klisztérrel kell élni, mellyet lásd a' 18dik és 19dik Szám alatt.

A' Vesés-kólikába lágyító és vizellet-hajtó szerek jók, lásd a' 17dik és 14dik Számat.

A' mi a' belső orvosságokat illeti, ismét a' nyavalyának külömbűségére nézve ezeknek- is külömb-féléknek kell lenni, mellyeket vagy öntelékbe, vagy liktáriumokba lehet adni;

ni; tudni-illik a' Gyulladásbéli-kólikában lehetne lágyító, hívesítő, 's vizellet-hajtó szerekekkel élni, a' mint a' 3dik, avagy 5dik Szám mutattya.

A' Szél-kólikában pedig belsőképpen olyatén szerek, vagy öntelékek kívántatnak, mellyek a' szelet a' gyomorban, 's belekben meg-indítyák, és abból ki-hajtyák, mellyeket lásd a' 7dik, vagy 8dik Szám alatt.

A' Nyálas-kólikában pedig lehet belsőképpen a' 39dik Szám alatt meg-írtt orvosságokból adni.

A' Görtsös-kólikában, mellynek ugyan gyógyítása sokszor bizonytalan, hasznossak a' 10dik és 18dik Szám alatt meg-írtt szerek, avagy a' 19dik Szám alatt fel-jegyzett italok.

A' Kólikának ki-menetele bizonytalan; a' Gyulladásbéli kólika meg-öli a' leg-erősebb lovat-is 10, 18. vagy 24 óra alatt, ha tsak maga a' természet, vagy az Orvos idején korán nem segít rajta.

A' Szél-kólikában - is el-vész a' ló vagy ökör 18 vagy 24 óra alatt, ha segítség nélkül hagyatik; a' Nyálas-kólikában pedig el-él néha jó ideig, hanem a' szolgálatra helyelközben alkalmatlan.

A' Gelesztás-kólikában is egy ideig el-él a' ló, de napról napra, még a' leg-jobb eledel mellet-is fogy, és hitvankodik. A' melly
lo-

lovaknak a' Kólikában a' seggek-lyukai meg-
tágúlnak, és nyitva állanak, el vesznek ben-
ne minden bizonnal, mert azoknak belek,
vagy vég-hurkájok öszve-keveredett.

TIZEN-EGYEDIK SZAKASZ.

*A' Gyomor', és ágyék-hártyának szakadásáról. *)*

A' Lónak gyomra nem tsak meg-gyúlad, de
meg-is szakad sokszor, és pedig nem tsak a'
gyomrába, hanem még a' kereszt-hártyában-
is esik szakadás, hanem a' gyomorba gyakrab-
ban esik, mint sem a' kereszt-hártyában, ezen
két betegségre főképpen a' lovak hajlandók,
mert azok serények, és a' gyomrok-is gyen-
gébb, mint egyéb állatoké.

A' gyomor', és ágyék-hártya' szakadásnak
jelei maid sokban meg-egygyeznek a' Kóliká-
nak jeleivel, azért sokan még a' Ló orvosok
közzül-is meg-tsalatkoznak, ha a' következen-
dő jelekre nem vigyáznak:

A' gyomor', és ágyék-hártya' szakadásban
a' lónak nagyobb szorongatása van, 's nehe-
zebben vesz lélekzetet, nyughatatlanabb mint-
sem a' Kólikában; hanem nyilvánágossan ki-
tet-

*) Deák. Ruptura ventris, et diaphragmatis. Német.
Magenbruch, Riß des Zwergefells.

tetszik abból, hogy ezen két betegségben a ló az orrán a gyomorból az eledelt, szetskát, vagy abrakot sokszor alig félig megemésztve hánnya. 2szor. Hogy a ló a nagy fájdalom miatt nem feket-le mint a Kólikában, hanem csak meg hajtya földig a hasát; a többi jelek meg-egygyeznek a Gyulladásbéli kólikának jeleivel.

A gyomor, és kereszt-hártya szakadás közt pedig az a különbség van, hogy mikor a lónak gyomra meg-szakad, a léleket-vételkor a szügynek, és hasnak inas-húsai az oldal-tsonatokkal együtt egymás után emelkednek; az ágyék vagy kereszt-hártya szakadásban pedig az említett részek egy-aránt emelkednek, s mozdúlnak.

Okai. A gyomor attól többnyire szakad-meg, hogy a ló sokszor azt eledellel, vagy abrakkal felettébb meg-terheli, kiváltképpen abrakkal, melly sok szelet indít. 2szor. Meg-szakad a lónak gyomra a mirigyeknek, melyek a gyomrot nedvesítik, meg-keménykedésektől-is. 3szor. Meg-szakad még attól-is, ha meg-gyúlad, és fenévé válik. 4szer. Az ágyék-hártya pedig attól szakad-meg, ha a ló hirtelen fordul, s nagyot ugrik, és ha véletlenül az első lábaival valamelly mély árokban esik.

Gyógyítása. Ez a két betegség gyógyíthatatlan, mert valamennyi lónak a gyomra,
vagy

vagy kereszt-hártyája meg-szakad, minden bizonytalansággal elvész benne; minthogy pedig ezen két betegségnek a' Kólikához nagyon hasonlítanak, a' Kólika pedig gyógyítható, tehát vigyázni kell arra, hogy Kólikának ne tartassék, különben az Orvos gyalázatban marad, és tudatlanságát ki-mutattya.

TIZENKETTÖDIK SZAKASZ.

*A' Vizelletnek el-állásáról. *)*

A' Lónak vizellete is gyakorta el áll, 's megreked, melly baj méltán szerentsétlen, és keserves állapot, mert a' nagy fájdalom, és erőltetés miatt a' ló többnyire 12. vagy 18 óra alatt el-vész.

Jelei. A' Ló felettebb szomorú, reszket, hátulsó lábait egymástól messze rakja, farkát fel-fel-emeli, erőlködik a' vizelre, de nem vizelhet, se nem ganélyhat, hátra-hátra tekint, mintha baját mutatná, szemei gyúladttak.

Okai. A' Lovak' vizellete külömbféle okoktól el-szokott állani, egygyik oka a' gyúladás-béli, és szél, vagy görtsös kólika. 2dik valamelly csipős, mérges, és rossz eledel. 3szor meg reked a' vizellet attól is, ha a' görts a' vízi.

*) Deák. Ischuria. Német. Harnstrang, Harnverhaltung.

vízi-holyagnak a' fejét öszve-húzza, és nem engedi, hogy abból a' vizellet folyjon. 4szer okozza azt, a' fővény, és kö-is. 5szor az éles, és tsípös vizellet, mellytől mind a' vesébe, mind a' vízi-hólyagba könnyen gyúlladás támadhat.

Gyógyítása: Akár minémü oktál áll-el a' vizellet, leg-első orvosság az ellen a' klisztér, hanem a' klisztérnek az okoknak külömbségére nézve külömbfélének kell lenni, ha a' betegséget a' gyúlladásbéli-kólika okozná, akkor lágyító, és meg-nyitó klisztér kívántatik; a' mint a' 17dik Szám mutattya, és vizellet-hajtó ital lásd a' 7dik Számat; ha pedig szél-kólikától vólna, meg-nyitó klisztér, lásd a' 15. 17. Számat, és szelet hajtó ital, a' mint a' 7dik Szám mutattya; hasonlóképpen ha a' görtsös kólika okozná, görts ellen való klisztérek, és italok a' mint a' 18dik avagy 19dik Szám mutattya, meg-kívántatnak. Mikor mérges füvektől áll el a' vizellet, akkor lágyító, egyszerűsmind hé-takaró klisztérek meg-kívántatnak, a' mint a' 14 Szám mutattya. Valahányszor pedig a' vizellet éles, vagy nyálás húgytúl meg-reked, mindenkor vizellet-indító, s hajtó szerek szükségesek, a' mint a' 8dik Szám mutattya; de ha a' vizellet-el-állását fővény, vagy kö okozná, főképpen a' vesékben, akkor annak gyógyítása bizonytalan, lehet mind

azonáltal kö-rontó, és erősebb vizellet-hajtó szerekkel élni, lásd a' 8dik Számat.

TIZEN-HARMADIK SZAKASZ.

A' Vizelletnek szüntelen való folyásáról, a' Vér-hugyozásról, és Vér-izzadásról. *)

A' Lovak' vizelletét tekintvén, két bajok érkezik: 1ször hogy a' vizelletyek szüntelen tsepegve megy tőlök; 2ször vért, vagy véresset vizellenek; mind a' két állapotban a' lovak napról napra erejeből fogynak, és még a' leg-jobb eledelt, vagy abrakot-is undorodva eszik, a' nagy erőtlenség miatt végtére el is vesznek.

Okai. A' vizelletnek szüntelen folyását indítja a' lóban a' vízi-tsévék', vízi-hójjag' nyakának, avagy veséknek meg-tágulása, az előbbeni sokáig-tartó betegségek; támadhat ez még a' nedves eledeltől, a' fű-szerszámos fűvektől, főképpen pedig a' szokatlan italoktól, kénköves, vagy salétromos víztől.

A' vér hugyozásnak pedig két oka szokott lenni, először a' vesékben, és a' vízi-hójjagba lévő kis vér-ereknek meg-tágulása, másodsor
azok-

*) Deák. Diabetes, mictus cruentus, sudor cruentus.
Német. Lauterstrahlen, Blutharnen, Blutschwizen.

azoknak meg-szakadása. Vért hugyozhatnak ugyan még a' mérges, és éles eledeltől-is, mint a' szarvas-marhák, és juhok a' mérges füvektől.

Gyógyítása. Először el kell az okokat távoztatni, ha a' vizelletnek szüntelen való folyása a' nedves eledeltől, fű-szerszámos füvektől, vagy kénköves, salétromos víztől vólna, akkor az eledelbe, italba változást kell tenni, a' meg lágyúlt tagokat pedig, úgy-mint a' vízi-hólyagnak fejét, a' vízi-tsévéket, és veséket, erősítő, és öszve-húzó szerekekkel orvosolni, a' mint a' 11dik, 31dik avagy 32dik Szám mutatya. Valahányszor a' ló vért, vagy véreset vizellik, egyszer'smind forrósága van, mind annyiszor az ér vágás, bel-öképpen pedig lágyító, és hívesítő ital meg-kívántatik, a' mint az első és 3dik Szám mutatya. Lehet tovább hívesítő, és gyengén öszve-húzó kliszterrel-is élni, lásd a' 22dik Számát. Külső képpen hasznos ebbe az állapotba a' lónak derekát, vagy kereszt-tetemét egy hideg 's etzetes vízbe mártott tekerts szalmával jó meg-dörgölni, ha bizonyos vólna, hogy a' vér-hugyozás a' mérges füvektől vólna, mellyet abból észre lehet venni, hogy egyszerre több ló vért-hugyozik, akkor 5dik, avagy 17dik Szám alatt lévő orvosságokból önteléket, és klisztert kell készíteni, és a' lónak belőle napjába háromszor adni.

Mikor pedig a' lovak vért, vagy véresset izzadnak, melly állapotban örülni szoktak a' lovas-gazdák, azt tartván, hogy a' vér izzadás az egészségnek jele, kevés reménységgel lehetünk a' lónak életben meg-tartása felől; mert ez az állapot a' rothadt - betegségnek igazi jele. Hanem külömbséget kell a' vér-izzadásban tenni: mikor a' lovaknak testeken imitt, amott az erek fel-fakadnak, és azokból piros, sűrű vér bőven szivárkodik, a' lovak frissek, jól esznek, és isznak, egészséges állapotyokat jelenti. Valahányszor pedig egész testeken véres nedvességet izzadnak, nagyon bágyottak, erőtlenek, szomorúak, késedelmesen, és roszul-is esznek, rothadt betegségeket jelenti, melly ellen, ha egyszer már el-hatalmazott, nints orvosság, eleintén használhatna a' fris levegő - ég, és az 9dik Szám alatt meg irtt rothadás ellen való szer.

TIZEN-NEGYEDIK SZAKASZ.

*A' Köhögésről. *)*

A' Lovak gyakran köhögni szoktak, kiváltképpen a' tavaszi, és őszi időben, a' köhögésben erőlködik a' ló, és azt, a' mi a' lélekvételét akadályoztattya, a' száján ki akarja vetni.

*) Deák. Tussis. Német. Husten.

A' köhögés el-osztatik szárazra, és nyersre; a' száraz-köhögésben semmit sem vet-ki a' száján a' ló, a' nyers köhögéskor pedig nyálás, sűrű, nyers, és néha takony forma matéria jön a' száján, melly vagy a' lehelő-gégéből, vagy a' tüdőből jön; a' köhögés vagy magános haj, vagy pedig egyéb betegségek' követte, úgymint a' tüdő gyulladásnak, a' száraz, és nyers-kehnek.

Okai. A' köhögést indíttya a' lóban az ösztön, melly a' szívós nyáltól, portól, vagy egyéb éles materiától jön; okozza azt még a' penészes széna, szalma, vagy abrak-is, az iszapos fű, zavaros víz-is, vagy pedig támad a' tüdőnek, avagy toroknak gyulladásától.

Gyógyítása. Mikor a' köhögés hidegleléssel, férrósággal, gyulladással meg-jelenik, szükséges a' lovat külsőképpen lágyító füvek, vagy korpának főt levével gyakran párolni, belsőképpen pedig néki salétromos lisztes moslékot, egy két kalányira való mézzel egyelétve adni, ezen kívül a' lovat jó, és tiszta eledellel, 's vízzel kell táplálni. Valahányszor pedig a' köhögés a' tüdőnek, vagy toroknak gyulladásából következne, mind annyszor eleintén eret kell a' lovon vágni, azután ismét hívesítő, has-hajtó italt néki adni, lásd a' 3dik Számat. Ha a' szívós, és sűrű nyáltól volna, nyál-metsző szerekkel, mellyek a' 36. 37. és 39dik Szám alatt meg-iratnak, kell azt

azt orvosolni. A' poros eledeltől vagy iszapos fütől támadott köhögés ellen, hasznos a' salétromos lisztes molek, az egészséges lovakat pedig ollyatén legelő helytől, vagy poros eledeltől védelmezni kell.

TIZEN-ÖTÖDIK SZAKASZ.

A' Rozs-féregről, és Gelesztákról. *)

Külömbféle férgek, és geleszták találatnak a' lóban; annak gyomrában fészkelődik a' roz-féreg; a' vékony-belekbe a' hosszú gömbölyű geleszták, és a' lapos geleszták; a' vastag belekbe, az apró barna hegyes fejű és farkú geleszták, annak hasába a' izerna-szál forma geleszták, a' májba pedig a' metel. Mind ezek a' lóban nagy nyughatatlanságot, hitvánságot, erőtlenséget, sőt meg has-rágást-is okoznak.

A' rozs-féreg csak egy-fele, igen hasonlít hozzaságára 's vastagságára nézve egy darás vagy vad-néhez, fészkelődik a' lónak gyomrában, és ottan él a' leg-jobb nedveségből, mellyet a' gyomor az eledelből készít; ha nints elegendő élelme, mint meg-történik az eledelnek fogyatkozásakor a' szűk eszterdőkben, akkor fel-megy a' ló torkába, és ottan

*) Deák. Vermes Ventriculi, lumbrici, teniae, et ascarides. Német. Magen-Würme, Spul-Band- und Roth-Würme.

ottan a' nyáltól táplálódik; a' rozs-féregnek feje hegyes, farka pedig tompa, egész teste szedernyés, mellyen rövid szőr vagyon. A' rozs-féreg, ha a' gyomorban igen el-szaporodik, meg emészt minden jó tápláló nedvességet, és a' ló akkor a' leg-jobb 's bővebb eledel, vagy abrak mellett-is napról napra fogy, hitvánkodik, végre el-is-vész.

A' hosszú, és gömbölyű geleszták fészkelődnek a' tizen-két újjni, és üres-belekben; ezek itten a' lóban kólikát 's has-rágást okoznak, melly akkor kiváltképpen meg-történik, mikor azok elegendő élelmet nem kapnak; a' lapos-geleszták-is a' vékony-belekden találtnak, ezek-is, mellyeknek csak egy újjnyi hosszúságok van, és fejek olyan mint a' pió-tzáé, a' belekben nagy rágást, és mozgást okoznak. Nem találtnak a' lóban olly hosszak, mint-sem az emberekbe.

Az apró, egy újjnyi hosszúságú fejér vagy barna geleszták, mellyek a' vastag belekben fészkelődnek, meg-fosztják a' lovat minden erejétől, és ha ezek el-szaporodnak, a' lónak nagy erőtlensége miatt el kell veszni.

A' tzérna-szálú fejér geleszták nem ártanak a' lónak, ezek a' hasnak üregében teremnek miképpen pedig oda jönnek, 's miből teremnek, nem tudjuk mind eddig, hanem az bizonyos felölök, hogy a' lóban semmi fájdalmat vagy szorongatást nem okoznak.

A' májban lévő férgek, mellyek külömben mételnek-is neveztetnek, a' lóban ritkábban, mint-sem' a' juhokban, és száraz-marhákban találtnak; ezek-is a' májban sokszor szorúlast, és rothadást okoznak, és az epét egészen meg-eméztik.

Jelei: Hogy a' lovat geleszta, vagy rozsféreg bántya, következendő jelekből nyilván-sággal ki-tetszik: 1ször nagyon nyughatatlan a' ló, kiváltképpen éh gyomorral, az hátulsó lábaival tapod, és az oldalához vagdal; 2ször a' szokott eledelt nem eszi, vagy igen mohón eszi; 3ször az istállóban rágja a' falat, vagy földet. 4szer hellyel-közben a' ganéjlatban egy két geleszta látszatik, és tsak abból lehet megtudni, hogy minémű geleszta bántya a' lovat; 5ször abból-is ki-tetszik, hogy a' lovat féreg, vagy geleszta bántya, hogy a' jó, és elegendő eledel mellett-is napról napra fogy. A' mételnek jele tsak a' sárgaság, és a' hasnak, és láboknak vízi-daganatja, ki-tetszik abból-is, hogy a' ló keveset eszik. A' fel-bontzoltt állatban a' májnak tsői tele vannak mételvel, az epéje meg-romlott.

Okai: A' geleszták külömbféle okoktól támadnak: 1ször mind azok, mellyek a' rothadásra alkalmatosságot adnak, ide tartoznak: úgymint a' penészes széna, vagy abrak, a' büdös, és zavaros víz. Hanem a' rozsféreg bizonyos legyek' tojásokból, mellyek meg-pökik

a' füvet, vagy vizet, és azokat a' ló az eleddel vagy itallal le nyeli, eredeteket veszik.

Gyógyítása: Mindenféle geleszták, és férgek ellen leg-hasznossabb szerek a' keserű orvosságok; lehet ezeket keserű füvekből, 's gyökerekből, 's több a' félekből el készíteni, mellyeket lásd az 40. 41. vagy 42. 43. Szám alatt. A' rozs-féreg ellen hasznos még a' pirított rozs, kiváltképpen ha az ember azt valami keserű porral az említett szerekből összekeveri, és azt abrakban a' lónak adgya, hasznos az eleven kénesőnek fött vize is, a' mint a' 4odik Szám mutattya.

TIZEN-HATODIK SZAKASZ.

*A' Bör ki-rágó fene-féregről. *)*

A' bőr-fene, vagy bőr-fene-féreg által értődik a' lónak azon nevezetes nyavalyája, midőn a' vizi nedvességek benne meg-romlanak, és a' bőrön tsumós, tsoportos daganatok támadnak, mellyek továbbá ki-fakadnak, és bűdös, 's féreg forma matéria jön ki-belőlök. Ez a' betegség közös sokszor a' lónak taknyos nyavalyájával, avagy ez a' takony után, vagy pedig a' takony ö utánna következik; bőr-fenének, vagy ki-rágó fene-féregnek azért

mon-

*) Deák. Verminosa affectio. Német. Wurmfurtenheit.

mondatik, mint-hogy a' bőr az éles, és tsipős materiától úgy ki-rágódik, mintha azt a' féregek ki-ették vólna; közönségessen ollyatén Lovat fekélesnek neveznek.

Jelei. A' bőr-fene-féreg ki-mutattya magát következendő jelekkel: a' betegségnek kezdetén a' száznak felső, vagy alsó ajakin mogyoró forma tsomók látszatnak, mellyeket rövid idő alatt a' nyakon akkora tsomók majd mint egy közönséges dió követnek, ezek hosszassan egy-más után, mintha olvasóba füzve vólnának, támadnak, el-futtyák osztán a' lónak oldalait, hátát, hasa - allyát, végre pedig el-foglalják az első s hátulsó tzomboknak belső táját, szemérmes testit-is, és itten az hátulsó lábok között nagy daganatot okoznak, és könnyen ki-is fakadnak, s gyakran бүдös forma féreg matéria jön-ki belölok.

Okai. Ezt a' betegséget okozza a' lóban a' kóborló-keh, támad ez a' májnak, és epének meg-romlásától-is, a' rosz, és szük eledeleltől, és a' lónak felettebb való meg-terheletétől; ezen-kívül a' jó tartás, és bő eledel is a' lónak henyéltetése mellett el-készíti azt a' fene-féregre, azért az igen kövér lovak utólyára többnyire mind fekélyesek lesznek; leg-nagyobb ereje van még-is ennek fel-vételére a' rosz és szük eledelnek, és egészségtelen időnek, és hogy ezek által sok számos

lo-

lovak meg-fekélyesednek és meg-romlanak, bizonyíttyák a' katona-lovak.

Gyógyítása: Jól-lehet ezt a' betegséget könnyebb a' lóval el-kerülni, mint-sem azt abból, ha egyszer rajta ki-üt, ki-gyógyítani, mindazonáltal eleintén még el nem hatalmazott a' betegség, használnak e' következő szerek és rend-tartások: 1ször a' lónak eledelebe változást kell tenni, és annak széna helyett búza, vagy árpa-szalmát; zab, vagy árpa helyett pedig szetskát, korpát kell adni; 2szor minden-nap meg kell azt jól jártatni; 3szor a' bőr-fene-daganatot, ha magától ki nem fakad, kórtvély-forma tüzes vassal meg-kell sütni; 4szer hasznos még a' szügyön való sínór-húzás-is; belsőképpen pedig adassék a' lónak a' 30. 34. avagy 33. Szám alatt meg-írtt szerekből.

Mintbogy a' bőr-fene-féreg gyakran a' lónak taknyos nyavalyájával közös, és azon vagy előre ki-üt, vagy a' takony után, azért méltán ragadónak lehet tartani, és szükséges olytán lovat nem-tsak az egészségesektől elválasztani, hanem ha a' betegség felettébb el-hatalmazott, és ha a' fene-féreg már a' lónak hátulso' tzombjait, és nemző-tagjait-is elfoglalta, és a' fellyebb meg-írtt szerek nem használnának, a' következő félelem miatt azon akár mi módon ki kell adni.

TIZEN-HETEDIK SZAKASZ.

A^s Szarvas - betegségről. *)

A^s Szarvas-betegség által értődik azon nyavalyája a^s lónak, midőn a^s szája bé-záródik, és a^s hátulsó áll-kaptza az alsóhoz olly szorosan kaptsoltatik, hogy azt semmi módon, és emberi erővel fel nem lehet nyitni.

Szarvas - betegségnek neveztetik azért, minthogy a^s Szarvasok leg-inkább hajlandók arra, mert valahányszor azok a^s vadászásnak idején keményen meg-hajtatnak, egyszerre csak meg-állanak, és lábai meg-merevednek, szájok pedig úgy le-záródik, mintha le-kültolták volna; ez igen veszedelmes nyavalya a^s lóban, mert annak gyógyítása bizonytalan, es igen ritka lovat lehet sok száz közzül is belöle ki-gyógyítani.

Jelei: Meg-ismértetik iször abból, hogy a^s ló nyakát 's fejét úgy fel-tartya mint a^s Szarvas; zszor hogy a^s szája bé-záródik, és nem ehet, se nem ihat, mert a^s nyeldeklő inas-húsok meg-szüntek munkálkodni; iször habzik a^s lónak a^s szája, és ha el-éri a^s betegség, a^s többi részei-is mozdúlhatatlanok, végtére pedig ganéjlattya, 's vizellete el-áll,
 melly

*) Deák. Trismus, Tetanus maxillae. Német. *Sirische Krankheit.*

melly után harmadik, vagy negyedik nap el - is döglik.

Okai. A' Szarvas-betegségnek leg-közelebb való oka a' görts, melly az érző-inaknak, kötőknek, portzogóknak meg-sértésektől jön, az érző-inak pedig meg-sértődnek vagy az ütések, nyomások, metszések, szúrások, zúzások, vagy lövések által, mellyek mennél közelebb lévő tagokon az áll-kaptzákhöz esnek, annál hamarébb támad a' Szarvas-betegség.

Gyógyítása ennek a' betegségnek bizonytalan, mert sok száz, és ezer lovak közzül is alig lehet egygyet ki-gyógyítani belölle, arra való nézve nem kell ollyatén lónak jobbulását ígérni; lehet ugyan véle még-is próbát tenni, és eleinten, még a' ló valamit ehet, vagy nyelhet, görts ellen való szerekkel kell azt orvosolni, a' mint a' 18. vagy 19. Szám mutattya. Mihelyest pedig a' lónak szája egészen bé-záródik, semmi-némű orvosságot nem lehet a' száján bé-adni, itten csak klisztérekkel kell élni, a' mint a' 18. és 19. Szám mutattya. Ezeken kívül dűtsérik némmelleyek az eleven-kéneső-kenetet (unguentum mercuriale) mellyel a' lónak meg-merevedett áll-kaptzáját, 's nyakát jól meg kell dörgölni; lehetne még serben, vagy olajban ló-ganéjt-is egy fertály - óráig főzni, és azt lágy-melegen a' meg-merevedett részekre tenni; minthogy
pedig

pedig az ördög-szarnak-is (assa foetida) a' görts ellen különös ereje van, lehetne eleintén abból egy darabot egy kis ruhába teker-
ni, és azt a' lónak szájába tenni; a' lovat a'
20-dik Szám alatt lévő tápláló klisztérrel jó
ideig el-lehet életbe tartani.

TIZEN-NYÓLTZADIK SZAKASZ.

*A' Meg-Zabállásról. *)*

A' meg-zabáltt ló az eledeltől undorodik, szőre borzadoz, nehéz lélekzetet vesz, igen fúj, a' vékonya szaporán jár, nyög; ásítóz, hasa puffadt, kemény mint a' dob, mind ezeken kívül még ebbe a' nyavalyába a' ló felettébb szomorú, fejét, füleit alá-hajtya, nem ganéjlhat, 's vizellete-is el-áll.

Okai. A' torkos lovak szoktak meg-zabállani, attól pedig könnyen meg-zabálódhatnak, ha éhes gyomrokat abrakkal, vagy más szokatlan eledellel, mellyből mohón esznek, felettébb meg-terhelik, és arra osztán sokat isznak.

Gyógyítása. Ez ellen a' kovátsok, és lo-vász-mesterek tsak az ér-vágással élnek, de hasznossabb a' lovat lágyító klisztérekkel egy-nehányszor klisztirozni, a' mint a' 14. Szám mutattya; belsőképpen pedig lágyító, de egy-
szer-

*) Deák. Nausca. Német. Efel vom Ueberfressen.

szersmind hívesítő, és has, 's vizellet-hajtó-
ital kívántatik-meg, a' mint az 5dik Szám mu-
tattya. Ezekén kívül meg kell jártatni, a'
száját, és nyelvét egynéhányszorsós, és etze-
tes vízzel ki-mosni, és arra főképpen vigyáz-
ni, hogy újra mohon, vagy sokat azon ele-
delből ne egyék, mert újra meg-zabállódik,
és abban könnyen el-veszhet.

TIZEN-KILENTZEDIK SZAKASZ.

A' Rokkannásról. *)

A' Ló gyakorta meg-rokkan majd elejébe,
majd hátúljába, melly baj azt mindenkor a'
szolgálatra alkalmatlanná teszi.

Jelei. Meg-ismértetik ez a' baj abból, hogy
a' ló fájdalma miatt nehezen mozdúl elejével,
vagy hátúljával; a' nyaknak és a' szügynek
inas-húsai kemények, fájdalmassak, mereve-
dettek, nem hajthattya a' lábait, és a' tér-
dét jól meg, a' körmeivel pedig nehezen, és
félelmessen lép.

Ennek a' betegségnek négy grádussa van,
az első grádusban a' nyaknak, vagy szügy-
nek húsos részei tsak egy kevéssé vannak
meg-merevedve, a' ló egy kevéssé fájdalmas-
san lép.

A'

*) Deák. Rheumatismns. Német. Nabe-Krankheit.

A' 2dik grádusban a' lónak lábai és térdai annyira meg vannak már merevedve, hogy azokat alig hajthattya-meg, sántít, kerüli a' kemény, vagy kövel ki-rakott útat, a' nagy fájdalom miatt itten a' körömnnek sarkán áll, vagy jár.

A' 3dik grádusban, minthogy már az éles, meg-romlott nedvesség a' köröm-ház alá bevette magát, még annál-is fájdalmassabban jár, úgy lép mint a' kakas, és a' körömnnek hegyén jár.

A' 4dik grádusban pedig az egész testnek, és lábainak meg-merevedése miatt a' ló nem bírja többé magát a' lábain, hanem csak fekszik, szüntelen kapálódzik, és az által végre tüdő-gyulladás, has-rágást, 's több a' felét kap, és el-is-vész.

Okai. A' rokkantást okozza a' lóban annak felette való meg-terhelése a' húzásban, vagy jártatásban, avagy annak sokáig való henyéltetése; akkor pedig leg-inkább el-kapja, ha az izzadás közben vízbe vezettedik, és az által izzadása vissza-verődik, vagy ha a' meg-hevüléskor azt hirtelen meg-itattják, 's etetik, avagy hideg istállóban viszik, és szél ellen vezettedik.

Gyógyítása. Az első grádusban elegendők, és hasznosak az izzasztó szerek, mellyeket lásd a' 29dik Szám alatt; a' 2dik grádusban pedig szükséges az érvágás, külsőképpen pedig

dig a' fájdalmas, és meg-merevedett tagokat is gyakran fű szerszamos füvek' levével mosogatni, a' mint az 3dik Szám mutattya, belsőképpen pedig még erősebb izzasztó-szerekből való öntelékeket kell a' lónak adni, mellyeket lásd a' 25 vagy 3odik Szám alatt, ha ezek elégtelenek vólnának, akkor a' meg-merevedett tagokat a' sárga-földből készített mázzal bé kell mázolni, a' mint a' 4dik Szám mutattya. Az 3dik grádusban pedig ugyan azon említett szerek hasznossak, hanem itten szükséges a' fű-szerszamos füvek' forraltt levében salamia-sóból 3. vagy négy latot keverni, a' talphegyén lévő eret is meg-lehet vágni, vagy azt ki-faragni, hogy abból az éles nedvesség, melly a' köröm közt fészkelődik, ki tsalattás-sék. A' 4dik grádusban minden belső, és külső orvosságok haszontalanok, és minden ló korábban, vagy későbben el-vész benne.

HÚSZADIK SZAKASZ.

A' Has - menésről. *)

A' Has-menés gyakorta járja a' lovat, jó és rossz-féle szokott lenni, néha magányos, néha pedig más betegséggel közli magát, tavasszal, és ősszel leg-inkább szokott a' lovon ki-ütni.

*) Deák. Diarrhoea. Német. Bauchfluß.

A' jó-féle has-ménés a' természetnek munkája, és hasznos a' lónak, mert ez által kitisztul minden-némü ártalmas nedvességtől.

A' jó-fele has-ménés ki-tetszik abból, hogy a' ló friss, serény, jól eszik és iszik, könnyen, és minden késedelem nélkül a' munkát véghez viszi, és hogy minden fájdalom, és erőltetés nélkül ganéjlik vagy fosik.

A' rosz-féle has menés meg jelenik hideg-leléssel, forrósággal, szomjúsággal, nagy erőltetéssel; ez a' has-ménés többnyire öszszel, és nyáron, mikor a' vér, és az epe meg-romlik, szokott ki-ütni; a' tavaszi idő még a' ménesekben-is jó-féle has-menést okoz.

A' lovaknak több ideig tartó has-menése el-osztatik három-felére. Az elsőben egy kevéssé híg a' ganéjlat, hanem az eledel, akár széna, vagy abrak legyen, alig van félig meg-emésztve, sokszor a' zab, vagy árpa majd egészen megy-el a' lótól, és semmi egyéb változás nintsen benne, hanem hogy meg-puhúltt.

A' 2dik félében a' ganéjlat nem híg, hanem csak nyállal keveredett; ebben a' has-ménésben a' lovak napról napra fogynak, és nagyon meg-bitvánkodnak.

A' 3dik féle has-ménés sok ideig tart rajtok, és a' ganéjlat, a' melly tőlök megy, felette híg, és bűdös szokott lenni; ebben a'

lovak nem tsak napról napra fogynak, hanem hamar el-is vesznek.

Okai. Az has-ménésnek leg-közelebb való oka a' gyomornak, és beleknek meg-tágulása, és erőtlensége; távol lévő, vagy indító okok a' bűdös, és zavaros víz; okozza azt a' szokatlan rosz eledel - is, az izzadásnak vissza-verődése, a' meg-romlott epe, vagy egyéb éles, rosz nedvességek, mellyek a' vékony beleket el-öntik, és azokat ingerlik.

Gyógyítása. A' tavaszi has-ménésbe, mellynek oka a' ki-járó lovakon a' friss, és nyers fű szokott lenni, semmi orvosságra nintsen szükség, mert ez a' természetnek munkája, és az által a' ló minden éles, és meg-romlott epétől, 's nedvességtől ki-tisztúl. Az a' has-ménés-is, melly a' szokatlan eledeltől támad, meg-szűnik azonnal, mihelyest a' ló azt megszokta; ha a' rosz, rothadt, és penészes szénától, vagy abraktól támadott a' has-ménés, meg-változtattya a' természetét; mihent a' ló jó eledelt kap. Azon has-ménés ellen pedig, melly gyenge, 's erőtlen gyomortól esik, hasznossak a' gyomort-erősítő szerek, a' mint a' 31dik Szám mutattya. A' sok ideig tartó has-ménésben hasznossak a' 11dik, avagy 22dik Szám alatt való szerek. Minden-féle has-ménésbe a' lovat az essős, és hideg időtől védelmezni kell.

HUSZON-EGYEDIK SZAKASZ.

A' Dühösségről. *)

A' Dühösség, melly különben veszettségnek, bomlásnak is nevezetik, minden némű betegségnek közt leg-félelmesebb, leg-veszedelmesebb, egyszer'smind ragadó nyavalya is. A' kutyák, rókák, farkasok, és egyéb ragadozó állatok magoktól meg-dühödnek, hanem a' lovak, ökrök, juhok, és sertések csak meg-veszett állat' harapása által dühödnek-meg.

A' meg-marás után pedig néha korábban, néha később, tudni-illik 20., 25. nap múlva, néha még később-is üt-ki rajtok ezen félelmes nyavalya, mikor pedig már ki-ütött, hirtelen el-veszti az állatot, mert a' lovak és ökrök ötödik vagy hatodik nap, a' juhok pedig, és sertések negyedik nap minden biztonnyal el-vesznek.

Jelei. Az első grádusban az állat szomorú, félelmes, irtózik, el rejti magát, szemei lankadtak, a' kutya morog, a' ló nyerít, az ökör ordít, a' sertés röhög, a' meg-mart sebe viszketes, és fájdalmas.

A' második grádusba még szomorúabb, és nyughatatlanabb, nagy belső szorongatását jelenti, nehéz lélekzetet vesz, irtózik a' víztől,

*) Deák. Rabies, hydrophobia. Német. Hundswuth.

től, és minden tündökletességtől, itten már nem nyelhet, komor tekintete van, és szemei szikráznak. Ebben a' grádusban nyelvét a' szájából ki-lóggattya, és a' nyála folyik, harapós, fejét, füleit alá-tartya, nyughatatlan, szüntelen lót-fut.

A' harmadik grádusban még nyughatatlannabb az állat, fel-tátott szájával, és ki-lóggó fekete nyelvével lót-fut, mindennek neki-megy, és mindent harap, felette irtózik itten a' víztől, és minden tündökletességtől, futnak előtte egyéb állatok, végtére földhez tsapja magát, és hirtelen el-döglik.

Okai. A' kutyáknak, rókáknak, és farkasoknak természeti hajlandóságok van reá, és magok, a' felettébb meleg, és hidegbe, ha vizet nem kapnak, vagy dög-hússal jó-lakván, arra posványos, rothadt, hüdös vizet isznak, meg-dühödnek. A' lovak és ökrök egyedültsak a' meg-veszett állat' harapása által kapják-el. El-ragad pedig leg-inkább a' nyál által, mellyet az harapáskor más állatba botsátanak.

Gyógyítása. Ha a' dühösség már egyszer valamely állaton kiütött nem tudunk orvosságot ellene; azért a' következő félelem, és el-ragadás végett, olyatén állatot azonnal agyon kell lövetni, vagy üttetni, és bőröstől el-ásatni, sőt még az edényeket-is, mellyeket nyálával meg-motskoltt, vagy meg-kell jól mostani, avagy el-égetni.

Ha

Ha pedig nyilvánosságos volna, hogy a' lovat, vagy egyébb marhát veszett kutya, vagy farkas meg-mart, akkor következendőképpen kellenék véle bánni: Először mindjárt a' megharapott sebet sós etzettel egy főző-kanálra tekertt tiszta ruhátskával jól ki kellenék mosni, és ha mezőn, vagy pusztán történik, és kéznél etzet nem volna, addig-is, míg haza mehetne az ember, homokkal, porral, vagy földdel bé kellenék a' sebett hinteni, 's azután oda haza ki-mosni; belsőképpen lehetne a' lónak, vagy egyébb állatnak 10. napig a' 45. dik Szám alatt meg-írtt orvosságból adni, avagy 46dik, és 47dik Szám alatt meg-írtt szerrel élni. Mind ezeken kívül az új találmányok között hasznosnak tartatik a' seretzet sótalan írós vajjal ö-zve-elegyítve; lehetne véle ital gyanánt élni 8. napokig, és minden-nap egy egy meszelyt az állatnak torkába tölteni, és a' meg-mart sebet-is véle békenni, 's kötni; valameddig az orvoslás tart, mind addig az állat különös rekesztés alatt tartassék.

HARMADIK RÉSZ.

A' LOVAKNAK KÜLSŐ BETEGSEGEIKRŐL.

ELSŐ SZAKASZ.

*A' Sebekről. *)*

Sebnek mondatik az állatok' teste' lágy, vagy húsos részének véres fel - óldása, melyet mindenkor valamely külső sérelem, a vagy eszköz okoz.

A' Sebek külömb-félékre el - osztatnak :
1-szor természetekre nézve : tisztákra, egybe-foglaltakra, és halálós sebekre.

2-szor az okokra, vagy eszközökre nézve: vágott sebekre, szúrtt sebekre, mérges sebekre, lövött sebekre, törtt sebekre.

3-szor. A' tagokra nézve: a' főnek, nyaknak, hátnak, lábaknak, inas - húsoknak, kötőknek, szíjjas-inaknak, tsontoknak, 's a' t. sebeire.

Tisz-

*) Deák. Vulnera. Német. Wunden.

Tiszta sebeknek mondatnak azok, mellyekben egyedül tsak a külső bőr, és a testnek takarói meg-sebesítették.

Egybe-foglaltatott sebek azok, mellyekben a' bőrön kívül a' belső tagok-is, úgymint a' húsos részek, erző-inak, élet, és vér-erek, kötők, szíjas-inak, vagy tsontok-is meg-sebesítették.

Halálos-sebek azok, mellyek valamelly nemes, és életre való szükséges tagokat, úgymint a' szívet, a' nagy élet-eret, a' nagy agy, a' kis agy, és gerintz-velőket meg-sebesítik.

A' sebekbe fájdalom, forróság, feszülés, és daganat tapasztaltatik, azokból eleintén vér folyik, azután sárga vízi nedvesség szivárkodik; ha öszve nem forrnak, genyetség-he mennek, és hideglelés követi azokat.

Gyógyítása. Minden-féle sebek vagy genyetség, vagy öszve-forrás által orvosoltatnak. A' vágott-sebek az öszve-foglalás, a' szúrtt-sebek pedig a' genyetség nélkül meg nem gyógyúlnak.

A' vágott-sebek öszve-foglaltatnak a' sebgyógyító-víz, és szoros kötők által.

A' szúrtt-sebeket először lágy-meleg vízzel, vagy füvek' levével meg-kell fetskendezni, azután ki-kell nyomni, annakutánna sebvízzel bé-fetskendezni, és tseppüvel bé-fedni.

A' törtt-sebeknek 1ször evesedésben kell menni, és a' mi meg-törődött, annak materi-ává kell válni, azután orvosoltatnak a' seb-víz által.

A' lött-sebeket meg-kell vizsgálni, a' kereső tö által nem maradt-é benne serét, vagy golyóbis, ha találtaik benne valami, ki kell azt újjal, vagy horoggal szedni, azután a' sebbel úgy bánni, mint egyéb sebekkel.

A' mérges sebeket, mellyek veszett-állat' harapástól támadnak.

1ször. Sós etzetes vízzel ki kell mosni.

2ször. Az ér-vágó vassal meg-köpölnözni, vagy vagdalni.

3ször. Tüzes vassal meg-sütöni.

4ször. Körös-bogár porral bé-hinteni, és az érlelő víz által több ideig nyitva kell tartani.

5ször. Az érző-szíjjas-ínaknak, kötöknek, portzogóknak, ízesülésnek, és tsontoknak sebeinek orvoslása nehéz, késedelmes, és bizonytalan, mindazonáltal lehet mastix essentziával, vagy myrrha tincturával azokat minden-nap bé-fetskendezni.

MÁSODIK SZAKASZ.

A' Fekélyekről. *)

Fekélynek mondatik a' testnek lágy részeinek genyetséges fel-óldása. A' fekélyek a' sebekből, és daganatokból támadnak.

Mint hogy ezek különb féle részeket foglalnak-el; kötöket, portzogókat, és a' testben lévő mirigyeket-is; azért különb-félék szoktak-is lenni: azok, mellyek a' kemény tagokat el-foglalják, veszedelmesek, mert rossz, és eles ki-rágó matériát foglalnak magokban. A' fekélyek el-osztatnak tisztákra, és tisztátalanokra; a' tiszta fekélyekbe semmi ki-vető rossz matéria nintsen; a' tisztátalanok pedig rossz, eles genyetséget, kérges, és vad-húst, avagy tson-fenét, s a' t. foglalnak magokban. El-osztatnak még kérges fekélyekre, és rothadt fekélyekre, üres vagy mély fekélyekre és töv fekélyekre.

Jelei. Jó, és tiszta fekélynek tartatik az, mellyből fehér, és sűrű matéria jön, és mellynek húsos kerülete piros színű szokott lenni tisztátalan fekélyes seb az, mellyben a' matéria híg, véres, vagy vérrel keveredett, büdös, és ha a' fekély húsos kerülete fehér, vagy kék. Minémű mély légyen a' fekély, és minémű tagokat foglalt-el, a' kötöket-é, vagy por-

*) Deák. Ulcera. Német. Geschwür.

portzogókat; a' mirigyeket-é, vagy tsévéket, és meddig terjedett el belsőképpen, meg lehet tudni, a' kereső tö forma vassal: Valahányszor a' fekélynek, vagy sebnek külső részén egy köles forma, vagy lentse-szem forma fekete kelevény látszik, és körülöttén vad-hús van, akkor mindenkor lehet azt vélni, hogy a' fekély mély fenekű, és tsöv fekélyből áll.

Okai: A' fekély, vagy fekélyes seb következik az előbbenyi genyetséges daganatból, melly vagy magától ki-fakad, vagy pedig ki-fakasztatik; indíttya azt még a' külső sérelem is, melly ütés, verés, szúrás, lövés, nyomás, 's több a' féle által véghez megy, nem ritkán következik a' meg-romlott belső nedvességtől, melly a' testnek külső részeire le-tétetődik.

Ki-menetele a' fekélyes sebeknek a' tagokra nézve, mellyeken támadnak, és azoknak természetekre nézve is különbfélék szoktak lenni. A' tiszta fekélyek könnyen meg-gyógyúlnak, és sokszor magoktól is; a' tisztátalanok, vagy rossz fekélyek pedig még a' leg-hathatóbb orvosságok által is igen lassan, vagy nehezen gyógyúlnak-meg. Azok pedig, mellyek a' kemény részeket, úgymint a' kötőket, szíjjas inas-húsokat, portzogókat, elfoglalják, még az előbbenieknél is késedelmessebben, 's nehezebben gyógyúlnak: A' forgó-tsontokon, vagy hajló inakon támadott feké-

kélyeknek gyógyítások bizonytalan, mert itten az íz-víz ki-öntődik, végre pedig azok a' fekélyek-is, mellyek a' portzogókon ki-fakadnak, többnyire gyógyíthatatlanok.

Gyógyítása: Minden-féle fekélyeknek orvoslása meg-kívánnya: 1ször a' tisztítást; 2ször a' húsosítást; 3ször a' bé-forrasztást. Meg-tisztulnak a' külső tisztító szerek által, úgymint a' lágy-meleg vízzel, avagy fü-szer-számos füvek' főtt levével, ha azzal minden-nap meg-mosogattatnak, és meg-húsosodnak, a' seb-víz által, bé-fornak pedig a' forrasztó szerek által, ilyenek az égetett timsó-por, a' fejér-víz, 's több a' fele, — a' tiszta fekélyeket maga a' természet-is meg-gyógyítja.

A' kerges fekélyek, mellyeknek külső kerületek kemény, és repedezett, így orvosol-tatnak 1ször lágyító szerek által fel-kell azokat óldani. 2ször genyetségbe hozni, meg-lágyúl-nak, ha fejér málvá írral meg-kenettetnek, avagy lágy-meleg vízzel mossattatnak; genyetségbe mennek, ha érlelő-írral (ungv. basilicon.) avagy unguentum digestivummal, meg-ke-netetnek.

Az üres, és mély fekélyeket meg-kell vis-gálni a' kereső-tő által, és azokat ki-vágni, fekélyel pedig úgy kell mint az előbbeni fekélyekkel bánni, tudni-illik azt eleintén ki-mosni, azután seb-vízzel bé-fetskendezni, és kender-tsepüt reá-tenni. Hasonlóképpen kell

kell a' tsöv-fekélyekkel-is bánni, ezeket meg kell eleintén vizgálni minéműek, és mennyire el-terjedtek, azután ki-kell vágni, ki-mosni, a' seb-vízzel meg-kell-fetskendezni, és azokat tseppüvel bé-fedni; egy szóval, úgy kell ezekkel-is bánni, mint a' többi fekélyekkel, hanem ha a' fekélyek' vizgáláskor észre-veszi az orvos a' kereső-tő által, hogy már a' matéria a' portzogókig, a' kötőig, tsomós részekig bé-vette magát, és azokat már ki-rágta, akkor Mirrha-tincturával, avagy annak essentiájával bé kell a' fekélybe fetskendezni.

A' rothadtt fekélyes sebeket pedig, farkas almának főtt levével, vagy üröm-ruta fűnek főtt levével, aloe tincturával kell bé-fetskendezni, és azt tseppüvel bé-fedni, hasznos itten a' fejér galitz-kő-is, ezen-kívül a' közönséges fekélyeknél, és egyéb fekélyeknél-is arra kell vigyázni, hogy az evesedés meg ne akadályoztassék, eleintén hasznos azt bőven meg-indítani; azután tsak középszerüképpen tartani, meg-marad azon állapotban, ha azt érlelő írral (ungvent. digestiv.) vagy az helyett bazilikum-írral, bé kenetik.

Minden-féle sebeket, fekélyeket a' hideg szél-től, levegő-égtől védelmezni kell, azért bé kell azokat fedni, külömben, ha a' levegő-ég ki-szárasztja, és az evesedést meg-akadályoztattja, rossz sebekké, és fekélyekké válnak;

továbbá nem jó a' sebet, vagy fekélyt ingerleni, mert az által nagyobb gyűladás következik, és hamar el-megy fenébe.

HARMADIK SZAKASZ.

*A' Daganatokról közönségesen. *)*

Minden-féle daganat által értetődik az állati testnek valamely részén támadott természet renden kívül való fél-emelkedés. A' daganatok, melyek inkább a' lovakon, mintsem egyéb házi állatokon támadnak, külömb-félik.

El-osztatnak

iszor természetekre nézve : melegekre, és hidegekre.

2szor a' matériára nézve, melyet magokban foglalnak : gyűladásbéli daganatokra, genyetséges, és fenés daganatokra, vizes, véres, és nyálas daganatokra, epés, és taplós daganatokra, vannak még vizes daganatok, mirigyos, vagy keh-futott kemény daganatok, pestises daganatok, krisi-béli daganatok, szakadásos daganatok-is.

A' gyűladásbéli daganat forró, tüzes, fészes, és fájdalmas.

Ge-

*) Deák. Tumores. Német. Geschwülste.

Genyetséges daganatnak mondatik az, mellybe a' gyúlladásbéli matéria evesedésbe ment.

Fenés-daganatnak neveztetik az, mellyben az eleven testnek részei már egészen elhaltak.

Vizes-daganat, az mellyben víz vagon, illen a' folyo-epe, a' lónak hasán, nemző-tagjain és lábain támadni szokott daganatok.

Véres-daganatnak neveztetik az, mellybe a' vér ki-öntődik, úgymint a' vér-ér-daganat, ér-tsomózás.

Taplós-daganatnak tartatik az, mellybe a' matéria bizonyos hójag, vagy zatskóban bé van foglalva, ilyen a' patkó-törtt-tsap-fejű daganat.

Az ízes-daganatok az ízeken támadnak, úgymint az íz-tapló.

Szél-daganatnak neveztetik az, mellybe a' kövér bőrnek kamarái közt a' szél megreked.

Pestises-daganatoknak mondatnak azok, mellyek pestises dögtől, vagy mérges, éles, tsípös nedvességektől támadnak.

A' krisishéli-daganatok a' nyavalyának megindulását jelentik.

NEGYEDIK SZAKASZ.

*A' Gyulladásbéli - daganatokról különösen. *)*

A' gyulladásbéli-daganat tüzes, forró, fészes, s fájdalmas daganatból, melly többnyire helybéli hidegleléssel meg-jelenik, áll.

Okai: A' gyulladásbéli-daganatokat okozza a' külső sérelem, melly vagy ütésből, verés, szúrás, lövés, avagy dörgölésből következik, belsőképpen támadhat az éles, és sűrű vértől, melly a' hálós-szövetekbe ki-öntődik, és ott feszülést, szorúlást, fájdalmat okoz, egy szóval, támadhat mind attól, valami tsak a' testet külső, és belsőképpen ingerli.

Minden féle sebek, fekélyek, és daganatok (ki-vévén a' vízi, s hideg-daganatokat) gyúladással járnak.

A' gyulladásbéli-daganat el-osztatik való-ságos, és fattyúra.

A' való-ságos, és fattyú gyulladásbéli daganat közt az a' különbség van, hogy az első, avagy való-ságos gyulladásbéli, domború, kemény kerülete van, és hogy az hidegleléssel, és nyilaló fájdalommal meg-jelenik:

A'

*) Deák. Tumores inflammatorii. Német. Entzündungsa

A' fattyú gyúladásbélinek nints domború kemény kerülete, és hogy a' fájdalom úgy tapasztaltatik benne, mintha égetne, vagy viskettetné a' testet; továbbá, hogy az első, az-az, a' valóságos gyúladásbéli jó, fejér, és sűrű materiát, vagy genyetséget okoz, a' fattyú gyúladásbéli pedig híg, kék, vagy barna szénű genyetséget indít. Semmi-féle gyúladásbéli daganat ösztön nélkül meg nem jelenik, az ösztön pedig abból következik, hogy a' húsos részekben, a' hálós-szövetekben idegen nedvesség, úgy-mint nyers vér, vízi, és több éles nedvességek ki-öntődnek, és azon részeket nagyon ki-feszítik.

A' valóságos gyúladásbéli daganatoknak ki-menetelek négy féle: 1ször vagy el-oszlanak; 2ször vagy evesedésben mennek; 3ször vagy meg-keménykednek; 4ször vagy fenévé válnak; az utolsó ki-menetel pedig leg-hamarébb meg-történ, és leg-veszedelmesebb.

Gyógyítása: Minthogy a' gyúladásnak leg-szerentsésesebb, 's leg-jobb ki-menetele az el-oszlás, arra való nézve azon kell iparkodni, hogy az mennél hamarébb véghez-mehessen, ha a' gyúladás felettébb-való, akkor eleintén hasznos volna az ér-vágás, azon kívül lehetne még a' daganatot sós, 's etzetes vízzel mosogatni, avagy fejér-vízzel, lásd 5dik Szám alatt, meg-lotsolni, vagy pedig fű-szerszámos füvek' fött levével hidegen mosogatni; a' meleg

lágylító külső párolások, és az izzasztó, 's purgáló szerek ritkán hasznosak.

Az ollyatén gyúlladásbéli daganatoknál, mellyek már evesedésben mentek, avagy már fenévé váltak, nem jó az el-oszlató szerekkel élni, úgy hasonlóképpen ártalmassak az el-oszlató szerek a' régi fekélyekbe-is.

A' fattyú gyúlladásnál: 1ször az okokat el-kell távoztatni, mellyek sokszor a' tisztá-talanságtól, és az izzadásnak vissza verődésétől vannak, 2szor lágy meleg sós etzetes vízzel gyakran kell mosogatni, hasznos itten a' fü-szerszámos füvek' főtt levével-is élni, és azokat hidegen mosogatni, még ezeken kívül lehetne sárga földből készített mázzal, a' mint a' 4dik Szám mutattya, kiváltképpen est-vélnek idején azokat bé-mázolni, és azt egész éjtszaka úgy hagyni.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

*Az Evesedésről. *)*

Az Evesedés által értetődik a' hálós-szöve-tekben ki-öntődött nedvességnek tiszta, és jó materiává lett változása. Ez a' természet-nek munkája, és tsak egyedül a' valóságos gyúlladásból mind a' daganatok, mind a' feké-lyek, mind pedig a' sebeknél következik, ehez

*) Deák. Suppuratio. Német. Eiterung.

éhez pedig mindenkor ösztön kívántatik, a' nélkül jó evesedés, és genyetséges matéria soha sem következhet. Második tulajdonsága az evesedésnek az, hogy azon gyúladásbéli daganatoknak domború, lágy kerületének kell lenni, e' nélkül ismét semmiféle daganat meg nem evesedik. Harmadszor szükséges még az evesedéshez, hogy a' test egészséges légyen, a' hús pedig kemény, és az inas-húsok vörösek, hogy a' testnek kemény részei minden hiba nélkül valók, a' vér pedig piros színű légyen, továbbá meg-kívántatik az-is, hogy a' daganat jó genyetséges matériat mellynek színe fejér, és sűrű, hozzon; ha egyszer a' daganat genyetségre indul, három nap múlva egészen meg-evesedik, ha pedig azon idő alatt az evesedés nem következik, rossz jel, mert hamar hozzá fene érkezik.

Hogy az evesedés szerentséssen véghezmennyen, következendőképpen kell véle bántani; iször az el-kezdett evesedést meg kell érleszteni, itten külömbféle kenetekkel lehet élni, úgymint basilicum kenettel, fejér málvá kenettel, és ó kovászszal-is, hanem hasznosabbak a' fű-szerszámos fűvekkel való párolások, mindenkor pedig tsak arra kell vigyázni, hogy a' daganat meg-puhúljon, és a' genyetség meg-érjen; mihelyest pedig a' daganat puha, fel-kell azt vágni, a' melly pedig magas, annak alsó részén essen, hogy onnan a' maté-

ria minden akadály nélkül könnyen ki-folyhas-
son. Azután a' sebet ki kell lágy-meleg víz-
zel eleintén, azután fű-szerszámos fűvek' főtt
levével mosni, végre pedig seb-vízzel, lásd a'
6dik Számat, bé-fetskendezni, és mindenkor
tseppüvel be-fedni, és így véle minden-nap
bánni.

HATODIK SZAKASZ.

*A' Fenéről. *)*

A' Fene által értyük mi az eleven testnek
valóságos halálát, mikor tudni-illik abban min-
den érzékenység, elevenség, és mozdulás
meg-szűnik, 's végre rothadni kezd. A' fene
el-osztatik meleg, és hideg fenére, a' meleg
fenébe tsak a' köz-takarók hálnak-el, a' hi-
deg fenében minden lágy részek egész tsontig
el-hálnak. a' vér pedig, és egyéb testi ned-
vességek egészen el-oszlanak.

A' meleg fenét okozzák vagy a' külső sé-
relmek, úgymint ütések, verések, nyomások,
zúzások, metszések, vágások, 's több a' féle.
mellyek a' tagokban felettébb való ösztönt,
gyulladás, feszülést, és fájdalmat indítanak,
avagy támad a' meg-romlott belső nedvességtől
előbbenyi forró-betegségektől, a' helytelen
gyógyítástól, a' mérges állatok' tsípésétől-is.

A'

*) Deák. Cangraena. Német. Brand.

A' hideg fene szinte úgy következhet a' meleg fenéből, valamint a' genyetségek az érlelő gyúlladástól következnek, hanem elő-hozza azt leg-inkább a' felettébb való hideg, melly a' meg-fagyott testben az érző-inakat össze-húzza, érzéktelenné teszi, és el-szakasztja azokat; a' tömött, és lágy részeket pedig egészen meg-vesztegeti.

Gyógyítása: A' meleg fenének kezdetén dítserik némellyek az ér-vágást, azután az üröm-fünek, farkas-almának, izsópnak, roszmarintnak, és zsallyának főtt levével való párolását, a' kámforos égett-bort; belsőképpen pedig a' gyomor-tisztító, és has-hajtó szereket a' mint az 23dik Szám mutattya.

Volstein meg-vevi az ér-vágást, és minden meleg, és nedves párolásokat. javasolja inkább a' skarificatiót, azután a' hideg vízzel, vagy fű-szerszámos füvek' levével való mosást; eleintén mind ezek használhatnak, de ha egyszer már a' tagok egészen el-haltak, nints orvosság ellenek.

Mikor a' hideg fene télen a' fagytól, hó-tól, a' felettébb való hidegtől következik, leg-hathatóssabb orvosság ellene a' meg-fagyott tagot hóban, vagy hideg vízben mártani, vi-zes ruhával bé-takarni, avagy azzal dörgölni, mihelyest pedig a' meg-merevedett tag meg-lá-gyúlna, azonnal azt kámforos égett borral dör-gölni kell, ha ellenben a' tagok már egész tson-tig

tig el-haltak, vagy általlyában az hidegtől egészen meg-emésztettek, nints orvosság ellenek; a' száraz fenét a' nyereg-törésnél hasznos tüzes vassal meg-sütni.

HETEDIK SZAKASZ.

*A' Börnek betegségeiről, úgymint
Kopaszság, Koszosság, Rühesség,
Tetvességről. *)*

A' Kopaszság által értődik a' lónak azon betegsége, midőn arról a' szőr le-megy, a' bőr meg-repedezik, éles, tsípös nedvesseg szivarkodik belőlle, melly felettébb viszketteti a' lovat.

A' Koszosság azt a' bajt jelentí, midőn a' ló-szőrének gyökerét liszt-forma kosz meg-lepi, melly az izzadás után úgy meg-élesedik, hogy a' bőrt rágja, és ottan viszketést, nyughatatlanságot okoz, melly miatt a' ló szüntelen vakarózik, döngölődik, és maga testét rágja.

A' Rühesség által, melly szárazra, és nedvesre el-osztatik, értetődik a' bőrnek azon nyavalyája, midőn azon már viszkető hólyagok,

*) Deák. Morbi cutanei, scabies, pediculi etc. Német, Hautkrankheit, Räude, Schden, Läuse.

gok, kelevények ki-ütnek, mellyek, ha ki-fakadnak, viszkető mély sebet okoznak; a' lovaknak tetvessége kinek kinek nyilvántságos.

Jelei: Mind a' kopaszságnak, koszosság-nak, mind pedig a' rühnek jelei nyilvántságosak, és ki-tetszenek az említett betegségeknek le-írásából.

Okai. A' bőrnek meg-nevezett betegségei három-féle okoktól támadhatnak; 1ször a' külső tisztátalanságtól és gondatlanságtól, ha tudni illik a' lovak annak rende szerént nem tisztítottatnak, vakartatnak, és testeket a' por nagyon meg-lepi, melly az izzadás után meg-élesedik, és a' bőrt rágja, ide tartoznak a' tisztátalan istálók-is. 2ször Támadhatnak a' belső meg-romlott nedvességektől-is, mellyeknek ismét vagy az előbbenyi betegségek, a' vagy a' meg-romlott, s szük eledel, rossz tartás az oka, a' mint ezt bizonyították a' szük esztendők. 3dik oka az el-ragadás, melly ismét vagy az éles meg-romlott nedvesség, vagy pedig apró láthatatlan tetük, és serkék által, mellyek meg-lepik a' szőrt, el-terjed.

Gyógyítása: 1ször el-kell a' koszos rüheseket az egészségesektől választani. 2ször az okokat-is el-kell tőlök távoztatni. 3ször szükséges azokat eleintén lágy-meleg, és szappanos vízzel egyszer kétszer meg-mosni, ha a' rüh, vagy kosz száraz volna (a' nedves rühben árt a' szappan) és ottan csak lágy-meleg

leg vízzel szappan nélkül kell azokat mosni, 4szer Minthogy ritkán elegendő a' lágy-melleg vízzel való mosás, mert a' rüh egyszer'smind tetvességgel jár, azért hasznos itten a' dohány leveléből, tyúk ganéjból, és szappanból, szálló veszző hamujából készített lúggal napjában kétszer 's háromszor való mosás.

Ha pedig mind ezek még elégtelenek vólnának, a' következő kenettel, a' mint a' 8dik Szám mutattya, lehet élni, és a' lovat meg-kenni, ha pedig ez sem vólna elegendő, akkor még erősebb kenetet kellenék venni, lásd a' 11dik Számat. Ezekén kívül szükséges a' rühes lovat a' gyógyításnak idején jó, és tiszta eledellel táplálni, egészséges, és tiszta vízzel meg-itatni, szellős, tiszta istállóban tartani, avagy a' szabad levegő-ég alatt szabadon jártatni, hasznos néki a' tisztulás végett a' fris legelő, a' jó nyers fű, ha arra alkalmas-ság van.

Mind ezeken kívül pedig, belsőképpen mikora' vér, és egyéb belső nedvességek egyszer'smind meg-romlottak, a' rühes lónak vér-tisztító szereket kell adni, lásd a' 38dik Számat; végtére ki-kell a' rühes lovat purgálni a' 26dik Szám alatt meg-írtt orvossággal. Ha pedig a' rüh annyira már el-hatalmazott, hogy az éles matéria méllyen már bé-ette magát a' testben, és mélly sebet okoz, és a' lovat az ember nem táplálhattya jó eledellel, a' mint

a' szük esztendőkhben sokszor meg-történik, akkor minden orvosság haszontalan. Mind ezek a' szerek, és rendelések a' koszosság, kopaszság ellen-is hasznossak, a' tetvesség ellen hasznos még a' dohány, és húnnyor-gyökérnek főtt levével való mosás, és a' 8dik Szám alatt meg-írt orvosság.

NYÓLTZADIK SZAKASZ.

*A' Szemnek nyavalyáiról. *)*

A' Lovak' szemein különbféle hibák esnek, ezek közül a' szem-gyulladás, szem-daganat, a' fejér, vagy fekete hályog, mellyekből a' vakság következik, leg-közönségessebbek: a' szemnek pedig külső, és belső részei, mellyeket a' természet álmétkodásra nézve szerkesztett, szoktak meg-gyulladni.

A' Szem-gyulladás vagy magányos nyavalya, vagy más betegségekkel közös, avagy azoknak követe, ilyenek az agy-velőnek, toroknak, tüdőknek, és a' vékony beleknek gyulladássai. El-osztatik valóságos, és holnap-számú szem-gyulladásra-is.

Je-

*) Deák. Morbi oculorum. Német. Augenkrankheiten.

Jelei: A' szem gyúlladás ki-tetzik következendő jelekből: a' lovak kerülük a' világságot, a' nap-fényt, és szemeiket szüntelen pillongattyák, alig félig fel-fel-emelik a' szemek' hejjait; --- a' szemnek' belső hártái gyúlladtak, konyvezni kezdenek; a' hólnap-számú-szem gyúlladásba ezek a' környül-állások néha egy ideig meg-szűnnek, hanem ismét újra ki-ütnek. A' hólnap-szám-béli szem-gyúlladásba a' lovak ha idején 's korán nem orvosoltatnak, egészlen meg-vakúlnak.

Okai: A' szem-gyúlladást okozza a' lóban vagy a' szemnek külső sérelme, melly ütésből, dőfésből, szúrásból, vagy harapásból többnyire meg-esik; avagy támad a' belső megromlott éles nedvességektől-is, úgymint a' kóborló kehtől, melly magát a' szemre le-teszi, és ottan ingerlést, és gyúlladást okoz. A' ménesbéli lovak nyáron a' nagy hévségnek idein a' nap-fénytől, és portól-is, valamint a' katona-lovak; a' gözös, setét, és tisztátalan istálóktól-is könnyen szem-gyúlladást kapnak.

Gyógyítása: A' valóságos szem-gyúlladásba, mellyben a' lónak szemei tüzessek, 's forrók, leg-első orvosság a' szemeknek friss tiszta vízzel gyakran való ki-mosása, lehet annak utánna a' gyúladtt szembe az 5dik Szám alatt meg-írtt szem-vízből napjában háromszor 20.20 tseppet eresztteni. A' felettébb való szem-gyúlladásba használna az ér - vágás-is, és a'
gyen-

gyengén purgáló szer, lásd a' 23dik Számat. Az holnap-számú szem - gyúlladásba a' lónak nyakán sinort-is lehetne húzni, és azt előbbeni mondott szerekkel orvosolni.

Valahányszor a' szem-gyúlladás a' kóborló kehtől, vagy más búdosó materiától jönne, mind annyiszor eleintén vért-tisztító szerekkel lásd a' 34dik Számat, azután erős has-hajtók, ugymint a' 25dik Szám mutattya, hasznosok. Mind ezeken kívül minden-féle szem-gyúlladásban az okokat el-kell távoztatni, friss levegő helyre, 's tisztára a' lovat szállítani. A' feje hályog ellen szokták e' tzukros tutiát a' szembe bé-fujni, de hasznosabb, és bátorságosabb az 5dik Szám alatt való szem-víz. A' fekete hályog gyógyíthatatlan.

KILENTZEDIK SZAKASZ.

*A' Nyak - daganatról. *)*

A' Lovaknak nyakok az első, és második nyak-tsiga-tsont között fel-törődik, 's megdagad, illetén daganat forró, vagy hideg természetű szokott lenni.

A' forró daganat támad a' külső sérelemtől, úgymint ütéstől, veréstől, és nyomástól,

az

*) Deák. Tumores colli. Német. Hals-, oder Genick-Geschwülste.

az hideg daganatot pedig a' belső meg-romlott nedvesség, és a' kóborló-keh-is okozni szokta.

Gyógyítása: A' forró daganattal úgy keletik bánni, mint egyéb gyulladásbéli daganatokkal; tudni-illik fűszerszámos füvek' főtt levével lágy melegen mosogatni, és mihelyest meg-evesedik, ki-kell vágni, hanem a' ki-vágásnak hosszasan keresztessen kell véghez menni, azután a' matériát ki kell belölle nyomni, a' sebet pedig tiszta lágy-meleg vízzel kimosni, azután véle úgy bánni, mint a' többi sebekkel.

A' nyak-tsigának hideg daganatja még erősebb el-oszlató szereket kíván, tudni-illik a' felyebb említett fűszerszámos füvek' főtt levébe lágy melegen még salámia sóból két vagy három kalányira valót el kell olvasztani, és azal a' daganatot gyakorta mosogatni, vagy az helyett erős bor-seprűvel, mellyben ismét salámia-sóból két három kalányit el-kell olvasztani, azt dörgölni, ha erre-is el-nem múlik, szükséges azt ki-vágni, hogy a' materia kifolyhasson, de minthogy ezen kézi munkának (operatio) kétséges, és bizonytalan ki-menetele van, a' lónak urát fel nem kell bízgatni, és néki mingyárt a' lónak jobbúlását előre megígérni, hanem inkább kevés reménységgel kell azt táplálni, lehet mindazonáltal a' lóval próbát tenni, és a' ki-vágott daganattal, mellyet hosszassan fel-kell hasítani, úgy bánni, mint egyéb

egyébb sebekkel, és fekélyekkel, hanem szükséges ezt napjában kétszer-is meg-tisztítani, 's bé-fetskendezni.

TIZEDIK SZAKASZ.

A Nyereg-törésről. *)

A' Nyereg-törés a' hátos, és paripa lovaknál leg-gyakrabb, és leg-közönségesebb baj szokott lenni; fel-törődik pedig azoknak hátok, annak felső púpos része, és oldala tájais. A' részekre nézve, mellyeken támad, kü-lömbféle a' törés.

Az első grádusba tsak a' bőr egy kevéssé van meg-törödve, fel-emelkedve, de a' daganat gyúlladt, és fájdalmas; a' második grádusba a' bőrön támadott daganat vagy puha, és genyetséges már, vagy pedig kivan fakadva, és a' húsos részek sebessek, 's fekélyesek; az harmadik grádusba olly méllyen és szélessen bé ette már magát a' matéria, hogy nem tsak az inas-húsokat, szíjas-inas-húsokat, hanem még a' kötöket, és portzogókat-is el-érte. Vannak még nagyobb, és méllyebb grádusi a' nyereg törésnek, mikor tudni-illik az éles meg-romlott fekélyes matéria az hát-tsiga-tsontokig bé-hat, és

azo-

*) Deák. Ehippiathlipsis. Német. Sattelbruch.

azokat-is ki-rágja. Az első grádusbéliben a daganat gyúladt ugyan, és fájdalmas, de nints genyetség benne: a' második grádusbéli genyetséges, melly fekélyes, és szalonnás-is szokott lenni: az harmadik grádusbélibe, mellyben a' genyetséges matéria felettébb éles, a' fekély kérges, és vad-húsos, nints benne jó fejér és sűrű matéria, hanem híg, kék, barna, és bűdös genyetség; a' nagyobb és mélyebb grádusbéliből sárga, bűdös, éles genyetség szivárkodik, melly azt jelenti, hogy már az hátsiga-tsontokat, azoknak kötőjét-is elérte, és ki-rágta a' matéria.

Okai: Négy féle októl támadhat a' nyereg-törés. 1. a' rossz 's egyenetlen nyeregtől; 2. a' rossz, 's tudatlan lovaglótól; 3. a' hátnak formálásától, ha az hát éles, görbe, nagyon felbé, vagy ki-áll; 4. a' felettébb nagy terh-is indíttya azt, bizonyíttják ezt az hátokon nagy terhet viselő lovak, mellyek utollyára-is mind meg-túrósodnak.

Gyógyítása. Az első grádusbéli nyereg-törést lehet elején egynéhányszor etzetes vízzel, kámforos égett-borral, vagy el-oszlató füvek főtt levével, lásd a' 3dik Számat ki-mosni, avagy a' daganatot erős bor-etzettel egyelített agyaggal bé-mázolni; ha a' daganat nagyon el-terjedt tellyes és fájdalmas, fejér gálitz-követ éget-borba, el-olvasztani, és azzal

azt

azt mosogatni jó, mihelyest a' daganat meg-pu-
húlt; genyetségbe ment, ki kell azt alól, hogy
a' matéria belölle ki-folyhasson vágni, és a' seb-
bel úgy bánni, mint egyéb sebekkel, az-az,
minden-nap eleintén lágy-meleg vízzel, azután
füvek' levével ki-mosni, a' genyetséget belölle
ki-nyomni, annak utánna seb-vízzel bé-fets-
kendezni, és száraz tseppüt reá tenni. A' tsöv
fekélyes nyereg-törést a' kereső-tő által meg-
kell vizsgálni, minémü mély, és meddig ter-
jedtt-el, azután pedig ki-vágni. A' vad, vagy
szalonnás-húst belölle ki kell veszteni piskoltz-
vajjal azt bé-kenvén, vagy késsel ki-metszeni.
A' rosz-féle, üres, mély, vagy rothadtt fekélyek-
nél hasznos a' 6dik Szám alatt meg-írtt érlelő
's tisztító seb-víz. Mikor már a' genyetség a'
kötöket, portzogókat, vagy a' hát-tsigá-tsontok-
nak ki-állásait el-érte, és rágja, mastix essen-
tiával, vagy mirrha-tincturával, vagy essen-
tiával bé kell azokat fetskendezni.

TIZEN-EGYEDIK SZAKASZ.

*A' Fitzamodásról, és ki-tekere-
désről. *)*

A' Fitzamodás által értetik a' tsontnak ter-
mészeti izl-gödréből való ki-menülése, vagy
ki-

*) Deák. Luxatio, distorsio. Német. Verrenkung
Ausbrechung.

ki-tekerése, avagy a' hajló-tagoknak erőszakos ki-nyújtása, melly többnyire az első, és hátulsó lábokon meg-történik.

A' fitzamodás el-osztatik tökéletes, és tökéletlerre; tisztára, avagy öszve-foglaltatra; tökéletesnek nevezetik az, mellyben a' tsontokfeje az íz-gödörből egészen kitsúszik; tökéletlennek, mikor alig félig ki-fordul; tisztának nevezetik az, mellyel semmi más nyavalya nem közös; öszve foglaltatottnak nevezetik az a' fitzamodás, melly sebbel, fekélyvel, gyúladással, avagy valamelly belső nyavalyával öszve-foglaltatik.

A' lovakon tökéletes fitzamodás ritkábban, mintsem a' tökéletlen, esik. A' tökéletlen fitzamodás, vagy ki-tekeredés meg-eshetik az első, és hátulsó tzombokon, a' térd, bokán, a' nyák, hát, és ágyék-geréntzen is. Az első lábokon, vagy karokon inkább ki-tekeredés, rándulás, hanem az hátulsó tzombokon fitzamodás, és ki-tekerés is támadhat.

A' térd, vagy boka ki-fitzamodik az ütéstől, veréstől, nyomástól, és a' munkában felettebb való meg-terheltetéstől, s mindenkor a' szíjas-inas-húrok, és kötők meg-húzódnak, a' ló felettebb sántít.

Azeleiben, a' mint a' lapotzka az kar-tsonnal öszve-kaptsoltatik, okozza a' lóban ezen bajt gyakran annak más lótól felettebb való

meg-

meg-rúgása, avagy az inaknak, kötőknek, ereknek erőszakos meg-húzódása, szakadása is, melly által a' nyers vér ki-öntődik, és ottan ingerlést, fájdalmat és gyúladást indít.

A' tökéletlen fitzamodásnak, ki tekere-
désnek, erőszakos-húzódásnak, avagy meg-rán-
tásnak jelei az helybéli daganat, fájdalom, és
sántítás. Mikor a' lónak eleiben illetén baja
érkezik, a' fájdalmas lábát nyugtában minden-
kor előre teszi; ha jártatják, körme hegyén,
vagy sarkán félelmessen lép, és jár; mikor
az hátúlsó tzombjában meg-rándul, vagy fitza-
modik, akkor fájdalmas lábát maga után húzza,
a' tökéletes fitzamodásba nem-is hághat a' fáj-
dalmas lábára. Valahányszor pedig az hát, vagy
ágyék geréntzekbe illetén baja következik,
mindannyiszor nem bírván az hátuljával, tsak
ide 's tova tántorog.

Gyógyítása: A' ki-fitzamodott tagot elő-
ször helyre kell nyomni, és azt valamelly ru-
hával, hogy helyében meg-maradgyon, szoro-
san bé-kötni, hanem ha a' ló az hátúlsó tzomb-
jában ki-fitzamodik, annak helyébe hozatta-
tása, 's nyomása majd az emberi erőt-is fel-
lyül haladgya; sokszor mikor a' ló le-fekszik,
vagy le döntetik, a' le-fekvés, vagy fel-keles-
kor magától helyébe vissza-tér; ha ollyatén
ló pedig le-düntetik, mindenkor az egészséges
részére kell azt földre dönteni, hasznossak itt

az öszve - húzó , és erősítő szerek , lásd a 11 22 Számat. A' tökéletlen fitzamodásba , rándulásba ki-tekeredésbe eleintén lehetne erős fű-szerszámos füvek' borban főtt levével hidegen a' nyavalyás részeket mosogatni, ha ezek nem használnának: egynehány nap múlva sinórt kell rajtuk húzni.

TIZEN-KETTŐDIK SZAKASZ.

*Az Íz-taplóról. *)*

Íz - taplónakⁿ mondatik azon lágy daganat, melly minden ferróság, 's fájdalom nélkül megjelenik, mellyet ha az ember újjaival megnyom, azonnal bé-megy, de róla el-vévén az újjait, ismét ki-terjed, illetén íz-tapló-daganat az első térdeken , és az hátúlsó lábokon a' bokának hátúlján szokott támadni.

Okai: Az íz-taplót okozzák a' sűrű, nyálas rossz nedvességek, a' térdnek meg-lágyulása, 's dörgölése, és tisztátalan tartása; ez a' baj ugyan a' lovat santává nem teszi, hanem annak térdét, és bokáját igen rutittyá, melly által a' lónak ára, és betse el-vész, ollyatén ló a' szolgálatra-is valamennyire alkalmatlan, nehéz járò, és lépű szokott lenni.

Gyó-

*) Deák. Fungus articulatorum. Német. Gliedschwamm.

Gyógyítása. Az íz-tapló orvosoltatik előszlító szerekkel, úgymint fűszerszámos füvek' levével, a' fűszerszámos füvek' levében pedig mindenkor lehet egy egy kalányira való salamiát olvasztani, és azzal a' daganatot mosogatni; hasznos a' kámforos, és szappanyos égett-bor-is, erős bor-seprű salamia-sóval egyeltve; ha ezen szerek két, három hétig nem használnának, akkor tüzes vassal megkellenék az íz-taplót sütni, és azután azt borostyán olajjal megkenni, helyel-közben fűszerszámos füvek' levével meglotsolni.

TIZEN HARMADIK SZAKASZ.

*A' Vizi-daganatról. *)*

Vízi-daganatnak mondatik az állati testnek valamely részén támadott lágy, lapos, kerek, hideg, és fájdalom nélkül való daganat, melly vízi, vagy vizes nedvességet foglal magában.

A' vízi-daganatokra inkább a' lovak, mintsem egyéb féle állatok hajlandók, azok közül pedig arra mindenkor az herélt lovak, mintsem a' monyasok, vagy kantzák hajlandóbbak, a' vízi-daganatok a' testnek külömbféle részein támadnak, leg-gyakrabban pedig a' lónak fejét;

szü-

*) Deák. Tumores aquosi. Német. Wassergeschwülste.

szügyét, hasa allyát, és nemzö-tagjait foglalják-el; azok mellyek a' fején, vagy szügyén támadnak, veszedelmesebbek. Jeleikre, természetekre, és tulajdonságokra nézve külömbféliek, eleintén lágyak, fájdalom nélkül valók, savó, víz, és sárga nedvesség van benne, azután meg-sűrűsednek, keménykednek, mint a' pogátsa, végtére, mihelyest külső levegő-ég hozzájuk érkezik, rothadni kezdenek.

Jelei. A' vízi-daganatokba a' ló bágyadt, erőtlen, szüntelen szomjúhozik, sokat iszik, de keveset huggyozik, léleket-vétele pedig nehéz; lábai, hasa-tája, avagy nemzö-tagjai dagadtak, a' daganat lágy, púha, hideg, fájdalom nélkül való, ha újjal meg-nyomódik, bé-megy, és gödröt hágy maga után.

Okai: A' vízi-daganatnak mindenkor legközelebb való oka az inas-húsoknak, és vízi-ereknek meg-tágulása, vagy szakadása; és a' vízi-nedvességeknek a' bőrnek bóltos, vagy hálós szövetébe való ki-öntődése, ki-szűrődése, és ottan bőven öszve-gyülése. A' réztés hálós szövetek, mellyek az egészséges állatoknál kövérséget, zsírt foglalnak magokban, meg-teltek itten vízi sárga nedvességgel; és a' részeket ki-terjesztik; távul lévő, 's indító okai: a' nedves, ködös, essős idő, a' vizes, és iszapos fű, penészes széna, vagy abrak, a' bőven ivott zavaros víz. Továbbá vízi-daganatot kapnak a' lovak attól-is, ha szüntelen

gözös, és meleg istállóban henyélnek, és ele-
gendőképpen nem jártatnak. Az előbbenyi be-
tegségek - is, úgymint a' tüdőknek, májnak,
lépnek, és az epének meg-keménykedése, 's
romlása, és a' sárgaság okozhatták a' vízi-
daganatot a' lóban.

Gyógyítása. A' vízi-daganatoknak orvoslá-
sa a' természet' járása szerént has-menést, és
vizelletet-hajtó szereket, lásd 7. 8. Számat,
meg-kíván; külsőképpen pedig hasznos elein-
tén egy tekeres szalmával a' daganatot erőssen
meg-dörgölni; azután ha meg-lágyúlt az ér-
vágó-vassal meg-vagdálni, és napjában azt több
ízben el-oszlató füvek' főtt levével, a' mint a'
3dik Szám mutattya, mosogatni, végtére a'
meg-lágyúlt tagoknál erősítő, és öszve-húzó
szerekkel kell élni, lásd a' külső szerek alatt
2dik Számat, különben ha meg-hevülnek,
meg-gyúlladnak, bizonyosan rothadásba men-
nek. A' lábokon-támadott, és meg-keménye-
dett vízi-daganatokat kés-forma tűzes vassal
haszsznossan, és keresztessen meg-kell sütni,
az által könnyebben vagy el-oszlanak, avagy
gyúlladásba, és evesedésbe mennek; továb-
bá lehet újra azokat fű-szerszámos füvek' le-
vével mosogatni, a' lovat pedig minden-nap
kétszer-is meg-kell jól jártatni, tiszta, és égés-
séges helyen, vagy istállóban tartani, és jó
eledellel táplálni.

TIZEN-NEGYEDIK SZAKASZ.

*Patkó - törtt - daganatról, Patkó-
kelésről. *)*

Patkó-kelésnek mondatik az a' tsomós, hideg, labda-forma daganat, melly a' ló lábán elől, a' könyöknek tsánkján, vagy hamarján támad, hasonló daganatot kap az hátulsó térdek könyökén-is, melly tsap-fejű daganatnak neveztetik vagy könyök hojagnak.

A' patkó-kelés természetére nézve külfömbféle néha forró, taplós, néha kemény botkos daganatból álló, nagyságára nézve sokszor akkora mint egy alma, mint egy ököl, van olly nagy-is, mint egy gyermek' feje, némellykor kerek, tömött, üres, lapos, széles, nagyon ki-terjedett szokott lenni, némellykor csak a' könyöknek fél felét foglalta-el, belőle pedig hol vizes, nyálas, hol véres, bűdös, rothadt matéria 's nedvesség szivárog.

Okai. Ezen tsomós daganatnak első okát méltán a' lovak' nemének, fajjának lehet tulajdonítani. A' Németh-Országi, Holsteini, Dániai, Tseh, és Staiier-Országi nagy testű lovaknak mindenkor nagyobb hajlandóságok van ezen betegségre mint sem más tartománybélieknek, az heréltt lovak-is inkább, mint-sem a'
kan-

*) Deák. Lupia Német. Stollbeule.

kantzák, a' kantzák ismét gyakrabban mint-sem a' monyasok illyetén daganatot kapnak. Indító okúl lehet mind azonáltal a' patkónak éles sarkát, vagy taróját, avagy magát-is az egyenetlen éles körmöt adni, melly a' fel-kelesnek, és le-fekvésnek idején fel-töri, meg-zúzza a' lónak könyökét, 's tsánkját. Ezen bajnak oka függ, még sokszor a' rossz és tudatlan patkolástól, egyenetlen éles patkótól, körömtől, néha maga a' természet, és a' testnek tulajdonsága hozza azt elő.

Gyógyítása: A' forró, gyulladt, és fájdalmas patkó-kelest, eleintén el-oszlató füvek' főtt levével, lásd a' 3dik Számat, kell mosogatni, lehet azt azután kámforos, és szappanyos égett-horral dörgölni, melly által vagy el-oszlik, vagy genenyetségbe megy. Ha meg-evesedik, meg-puhúl, ki-kell azt vágni, és a' sebbel úgy bánni, mint egyéb sebekkel. A' taplós patkó-törés el-múlik, ha minden-nap kétszer vagy háromszor eleintén salamia-lúggal megmosattatik, azután pedig napjában egyszer kö-rös-bogár-tincturájából, kö-olajból egyenlő mértékkel vett, 's el-készített kenettel megdörgöltetik. A' régi, és meg-keménykedett patkó-törést-is lehetne eleintén a' fellyebb megírt kenettel kétszer háromszor jól megdörgölni: ha el-nem múlnék, ki kellenék azt késsel óldani, és gyökeréből ki-metszeni, a' sebbel azután úgy bánni, mint egyéb sebekkel

hasz-

hasznos volna a' 6dik Szám alatt meg-írtt balsammal minden-nap meg-fetskendezni, és tseppüvel bé-fedni, a' gyúlladásba ment sebet semmi-némü etető szerekkel nem kell ingerelni, mert az által a' jó evesedés akadályoztatik, és a' seb rossz fekélyyé válik.

TIZEN-ÖTÖDIK SZAKASZ.

A' Tsontos-Daganatról, Pókos-Lábú Lóról. *)

A Lónak első lábain, kiváltképpen a' láb-szárnak felső, alsó avagy középső részén, úgy nem különbben a' körömnek korona táján-is különbféle tsont - ki - növések támadnak, mellyek a' részekre nézve, mellyeken ki-ütnek, vagy veszedelmesek, minthogy nyomják az hajló és érző-inakat, és az által a' lovat sántává teszik; illyenek azok, mellyek mindgyárt a' térd-hajlásba, vagy a' korona táján, a' mint a' korona-tsont a' köröm-tsonttal ízesül, ki-ütnek; vagy pedig a' lónak lábát tsúnyává, vastaggá tévén, és annak előbbeni betsét elvévén, tsak a' szemnek ártanak. Ollyatén ló, mellynek a' tsontos-daganat a' láb-száron támad, pókosnak, a' pedig, mellynek a' köröm

ko-

*) Deák. Exostosis. Német. Ueberbeinen.

koronáján ki-üt, kaptásnak neveztetik; ha a' köröm-ház' koronáját egészen el-foglalja egész kaptásnak; ha fél-részét tsak, fél-kaptásnak mondatik.

Okai. A' tsont-ki-növés a' tsikókba többnyire a' természetnek titkos munkája, mert nemzetségről nemzetségre, az-az: a' monyasokról és kantzákról a' tsikókra fajzás által el-terjed; támadhat ugyan a' külső sérelemtől, veréstől, ütéstől, zúzástól-is.

Gyógyítása. A' tsikókon támadott pók többnyire magától bé-szívódik, és el-múlik; az idős, és koros lovakon holtig meg-marad; szokták ugyan azt a' kovátsok, és némelly Ló-orvosok tüzes-vassal ki-sütni, vagy égető szerekkel, úgymint piskóltz-vajjal, veres praecipitatummal, eleven kéneső-írral ki-veszteni, hanem ez a' baj gyakran rövid idő múlva újra ki-ütt a' lovon.

TIZEN-HATODIK SZAKASZ.

Az Ér-Daganatról, *) Impókról, **) Folyó-epéről, ***) Könyök-kelesről, ****) Öz-tsontról. *****) In-rántás.

A Lónak hátulsó térdén következő nevezetes hibák és betegségek támadnak, melyek vagy véres, 's vizes, taplós, avagy, tontos daganatokból állanak; úgymint elől a' térd-hajlásba az Ér-daganat; a' térdnek külső, 's néha belső felső táján a' Folyó-epe; a' térdnek ismét belső alsó táján, a' hol a' láb-szárnak feje az utolsó térd-tsonittal öszve-ízesül, szokott az Impók ki-ütni; a' hátulsó térdnek könyökén még a' Könyök-keles tsap-forma daganat; hátul, és alól a' térden az Öz-tsont, melly kosár formán ottan függ, megjelennek; ide tartozik az ín rántás-is; mikor a' ló lábait úgy szedegeti, és hirtelen fel-fel-rántja mint a' kakas.

Ezen meg-nevezett betegségek nem tsak tsúnyává, 's vastaggá, hanem egyszer'smind hibássá-is teszik a' lónak lábát, melly által

az

*) Deák. Varix. Német. Ueberkropf. **) Deák. Suf-fraginosis. Német. Spaat. ***) Tumor oedematous. Német. Fluggalle. ****) Tumor campaniformis. Német. Wiphaften. *****) Exostosis corbipendens. Német. Korb, Rhebein.

az a' szolgálatra alkalmatlan, a' fajzásra pediglen, minthogy ezek többnyire nemzetséges hibák, tellyessel nem való az olyan ló.

Az Ér-daganat támad a' lónak felettébb való meg-terheltetésétől-is, tudni-illik ha azzal mély völgyről hegyre, dombra nehéz terhet vontatnak. Az Epés daganatnak oka néha az iz-víz, melly, mikor a' kötők megszakadnak, a' bőr alá ki-öntődik; vagy okozza azt a' testen kóborló keh, 's epés matéria-is. Mind a' két betegségre a' nagy testű, lágy húsú, és természetű lóvak leg-inkább hajlándok.

Az Impók, melly tsontos-daganatból áll, nemzetséges betegség, mert ha a' tsödör, vagy kantza impókos, bizonytal a' tsikaja-is meg-impókosodik; ez a' baj az harmadik, és hetedik ezstendő közt szokott a' lovon ki-ütni, sántává teszi azt örökre, minthogy az érző-inakat, és kötöket felettébb nyomja.

A' Könyök-keles, tsap-fejű daganatnak oka a' tisztátalanság, a' külső sérelem, ha tudni-illik a' ló meg-üti, dörgöli, vagy megsérti valami módon az hátúlsó térdének könyökét, mellyre mihelyest húgy, vagy ganej jön, azonnal meg-dagad, meg-gyúllad, melly baj kevés idő múlva nagy, és veszedelmes daganattá válik.

Gyógyítása. Az Ér-tsomót, és-daganatot szokták az embereknél az Orvosok szoroz kö-

kötéssel orvosolni, szintén úgy lehetne a' lovaknál-is véle bánni, hanem ezen a' helyen, úgymint a' térd hajlásban, nem lehet szoros kötéssel élni, mert a' ló a' térdét azután meg nem hajthattya, egy nyomot sem léphet, tehát az helyett inkább öszve-húzó, és erősítő szerekkel kell élni, a' mint a' 2-dik Szám mutattya.

A' Folyó-epe-daganat orvosoltatik el-oszlató, és fű-szerszámos füvek' főtt levével, a' mint az 3-dik Szám mutattya; ha a' daganat nagy, és régi volna, lehetne azt kés-forma tüzes vassal hosszassan meg-sütni, ha ki fakad égetés, vagy gyülladdás által, ki-gyógyúl belőlle a' ló; késsel azt ki-vágni tsak annak tanátsos, a' ki a' részeket jól esméri, különben az értetlen könnyen meg-vághattya az érző-ínakat, 's kötöket, és a' lovat örökösen sántáva teheti.

Az Impók, vagy hólt-tetem többnyire majd minden Ló-orvosoktól gyógyíthatatlannak tartatik; szokták ugyan azt némellyek erős szerekkel dörgölni, úgymint eleven kényesős-írral, kakuk-fü-olajjal, vagy azt tüzes vassal meg-sütni, avagy pedig ki is metszeni; de mind ezek bizonytalanok, és árthatnak inkább, mint-sem használnak. Az impók ellen bátorkodik még egy Ló-orvos a' következő orvoslást javasolni; az impókón

kon egész három keresztes vonást, azután végy fejer lilium-olajt, fa-olajt, popiomot négy-négy latot, egyelítsd jól öszve, tsinálj belölle kenetet, 's kend véle.

A' Tsap-fejü; 's könyök-daganatot, ha forró, el-oszlató füvek' levével kell azt mosogatni, a' mint a' 2-dik Szám mutattya, és mihelyest meg-gyültt, és genyettséggé váltt, ki kell azt vágni, hanem itten ismét nagy vigyázással kell lenni, hogy ne talántán az érző-inakat, a' szíjjas-inas-hús-kötését meg ne sértse, és a' lovat holtig sántává ne tegye az ember, azért a' daganatnak jobb, vagy bal felét, bal oldalát fel kell hasítani, és abból a' genyetséget ki-botsítani, a' sebbel pedig úgy kell bánni, mint egyéb sebekkel.

Mikor pedig már a' daganat kemény, butzkós, hideg természetű, akkor lehetne az 18dik Szám alatt meg írt szerekkal mosogatni, avagy az 25-dik Szám alatt meg-írtt kenettel jól meg-kenni, és genyetségre hozni, azután ki-fakasztani, és a' sebbel ismét úgy bánni, mint egyéb sebekkel; ha pedig igen kemény, butzkos, és el-oszolhatatlan, ki kell ezt késsel veszteni, tudni-illik a' bőrt fel-hasítani, és a' butzkos daganatot ki-öldani, 's ki-metszeni.

TIZEN-HETEDIK SZAKASZ.

A Béka - varról. *)

A' Lónak első, vagy hátulsó láb-boka-tsuklóján, avagy az alatt hátul viszkető bűdös béka-var szokott támadni, hasonlít a' rühöz, melly két-féle, tudni-illik száraz, és nedves, nem csak pedig a' boka alatt, hanem még a' láb-száron, és a' térdnek hátulsó részén a' térd-hajlásba-is ki-üt.

Jelei: A' viszkető bűdös béka-varnál a' meg-nevezett részeken, kiváltképpen a' boka-tsuklónak hátulján, a' szőr súly-disznó tuskéje formán fel szokott borzadni, és felette bűdös, ha száraz a' bőr, kerges, és repedezett rajta, a' nedves béka-varból nyálas, eves, éles, bűdös nedvesség szivárkodik.

Okozza ezt a' bajt a' lábnak tisztátalan tartása, ha a' ló több ideig bűdös, és tsípös ganéjlatban, melly ki-rágja, és eszi a' meg-nevezett részeket, állni kényszerítetik, mellyhez ha még külső sérelem érkezik, és az gondatlanul hagyatik, hamarébb ki-ütt; okozza azt a' belső rosz nedvesség-is, az éles, tsípös matéria, melly sokszor a' boka alá veszi magát.

Gyó-

*) Deák. Crura purulenta. Német. Wraufen.

Gyógyítása. A' viszkető bűdös béka-var orvosoltatik külsőképpen szappanyos vízzel; ha száraz, kemény kefével, vagy pedig szalma-tekerttsel, mind addig kell azt dörögni, még nem vérzik, azután azt seb-vízzel befetskendezni, és tseppüvel befedni.

A' meg-repedezett bűdös kerges békavart ki kellenék faragni, és tüzes vassal megsütni, a' sebbel pedig úgy bánni, mint egyéb sebekkel; belsőképpen pedig vért-tisztító, és purgáló szer kívántatik még, a' mint a' 32-dik vagy 38-dik Szám műtattya. Ezekon kívül hasznosnak tartatik az ó hájból, puska-porból, kénkő-virággal elegyített kenet-is, avagy a' 15. 16. Szám alatt meg-írtt orvosló szer.

TIZEN-NYÓLTZADIK SZAKASZ.

*A' Körömnek Betegségeiről. *)*

Valamint a' Lónak körme különb-féle részekre, úgymint a' körömnek koronájára, talpára, hegyére, sarkára, és két oldalára elosztatik, szintén úgy annak meg-nevezett részein különös, gyakran felettéb veszedelmes, sokszor orvosolhatatlan betegsége szokott érkezni. A' körömnek koronája fel-törődik, melly baj, ha orvoslás, és gondviselés nélkül

*) Deák, Morbi ungularum, Német, *Gusfrankheiten.*

kül hagyatik, mély fekélyé válik, a' lovat nagyon sántává, és a' szolgálatra haszontalaná teszi; a' körömnek hegyén sokszor hasadás, meg-nyílás esik, mellyre a' porhanyó, 's tarka köröm leg-inkább hajlandó. A' köröm nyílásba ismét a' ló nagyon fájdalja a' labát, felettébb sántít, utóljára nem-is hághat a' körmére, és a' leg-kisebb szolgálatra-is alkalmatlan.

A' körömnek nyirja, vagy úgy nevezett bekája gyakran ismét a' gondatlanság miatt rothadásba megy, melly rövid idő múlva mély bűdös fekélyé válik, ha annak rende szerint idején korán nem orvosoltatik, el-veti a' ló azt, avagy füge-sömöltsé válik, mellynek orvoslása ismét vagy bizonytalan, vagy igen későn megy-véghez, a' ló leg-kisebb szolgálatra-is alkalmatlan.

A' körömnek belső, vagy külső oldalán támadott nyílás, vagy meg-nyílazás, mellyből köröm-méreg, köröm-torony-is támadni szokott, ismét fellette veszedelmes, és fájdalmas állapotja a' körömnek, ebben a' ló majd legjobban sántít, tellyességgel nem bír a' lábával; mihelyest a' köröm-méreg 's matéria a' köröm-ház alá mélyen bé-veheti magát, egészen el-vál a' köröm-ház annak húsos részétől, és rövid idő múlva: ha orvosság nélkül marad, el-veti azt a' ló.

A' köröm-keelés, köröm-epe, melly két fóltnak-is neveztetik, a' körömnek talpán esik; ez-is nagyon sántává teszi a' lovat, ha orvoslás nélkül hagyatik, a' mérges, és éles matéria ki-rágja a' talpát egész a' köröm-tson-tig, és a' lónak el kell benne veszni.

Okai. A' körömnek koronáját vagy maga a' ló fel-töri, vagy pedig más lótól ez fel-törődik, támadhat ez a' baj a' külső sérelem-től is, úgymint ütéstől, nyomástól, zúzástól. Valahányszor a' sérelem a' körömnek belső, felső oldalán támad, mind annyiszor maga a' ló a' reá-hágás által, melly a' szűk úton gyakran meg-történik, fel töri azt; ha pedig ezen baj a' köröm-koronáján kívül, vagy elől esik, akkor nyilvánással más lótól, vagy ok-tól jön a' sérelem.

A' Köröm-nyílás a' rossz porhanyó köröm-től, minémű a' fejr, és tarkás köröm szokott lenni, következik; meg-esmértetik ab-ból, mihelyest a' ló reá-hág, a' köröm két-felé nyílik, minthogy a' köröm-nyílás porral, sövényel, és sárral, avagy tsípős ganejjal meg-telik, napról napra nagyobb gyúlladást, és fájdalmat indít, a' ló felettébb sántít benne.

A' körömnek külső, vagy belső oldalán támadott repedésnek, 's hasadásnak, melly-ből rövid idő múlva köröm-méreg következik, egygyik oka a' porhanyó fejr, vagy tarka

köröm; második a' köröm-háznak mélyen való ki-faragása, 's nyilazása, ezen kívül sokszor még az egyenetlen rosz patkó, és a' külső sérelem is ezen bajt szokta okozni. A' köröm-nyirjának, vagy békájának rothadtt fekélye támad többnyire a' gondatlanságtól, és a' ló' körmének tisztátalan tartásától, midőn tudni-illik a' ló bűdös, rothadtt, éles ganéjlatban több ideig állni kéntelenítettik, melly a' körömnek nyirját, vagy úgy nevezett békáját, főképpen akkor, mikor azt az értetlen kováts nagyon ki faragja, ki szokta rágni, mellyből bűdös, rothadtt, mély fekély következik.

A' köröm-keelés, kö-epe, melly baj a' körömnek talpán esik, attól, és akkor támad, mikor a' ló nagyon ki-faragott talppal szegbe hág, vagy pedig a' talpát kemény útkon éles, 's hegyes követsek által fel-töri.

Gyógyítása. A' korona-törést, míglen evesedésbe nem ment, el-oszlató füvek' levélvel, lásd a' 3-dik Számat, kell orvosolni, mi helyest a' daganat meg-puhúlt, és genyetségbe ment, ki kell azt vágni, belölle a' matériát ki-nyomni, és a' sebet eleinte lágy-méleg vízzel, vagy fű-szerszámos füvek' levélvel, azután seb-vízzel, lásd a' 6-dik Számat, befetskendezni, és tsepüvel bé-fedni, végtére pántlikával szorossan meg-kötni: a' mély, és
üres

üres fekélyeket a' ki véső késsel ki kell előbb faragni, azután vélek úgy bálni, mint egyébb fekélyekkel.

A' köröm-nyílásban ki kell a' köröm-házát, a' mint a' hasadás van, egész az elevenig faragni, azután a' fekélyes sebet ki-tisztítván, seb-vízzel bé kell fetskendezni, tsepüt reátévén, szoros kötéssel meg-erősíteni; hogy pedig a' köröm-nyílás könnyebben, és hamarébb öszve-forrjon, öszve-húzó patkóval, a' mellynek, a' mint a' köröm meg-nyilik torája vagon, kell élni.

Mikor a' körömnek oldalán esik a' nyílás, 's hasadás, mellyből köröm-méreg következik, hasonlóképpen kell a' sérelemmel bálni, ki kell ismét a' köröm-házát, a' mint a' repedés vagon, hosszassan, egész az elevenig, faragni, azután a' fekélyes sebbel úgy bálni, mint fellyebb meg-mondatott.

A' köröm-nyirjának, vagy úgy nevezett békájának rothadt büdös fekélye meg-kívánnya először a' tisztítást, másodsor a' scárficalást, és öszve-foglalást; azért minden-nap ki kell azt eleinte lágy-meleg vízzel mosni, azután szárító, 's seb-gyógyító vízzel, lásd a' 27-dik Számat, bé-fetskendezni, és száraz tsepüvel bé-fedni, hogy pedig a' tépett tsepü rajta meg-maradjon, sindellel azt a' talp-

hoz kell szorítani, annakutánna a' lovat száraz, és tiszta helyre állítani.

A' köröm-kelest eleinte a' ki-véső-vassal fel kell nyitni; belőle a' genyetséget kinyomni, azután friss vízzel, vagy fű-szerszámos füvek' levével a' fekélyes sebet ki-mosni, lehet továbbá terpeninnek elegyített bárány-fagygyúval azt be-kenni, vagy a' 6. 7. Szám alatt meg-írtt szerrel orvosolni. Hogy a' kötés rajta meg-maradjon, ismét sindellel kell azt a' talphoz szorítani.

azt a' talphoz szorítani.

NEGYEDIK RÉSZ.

A' RÉZI-PRÓBA-TÉTELEKRŐL KÖZÖNSÉ-
GESSEN. *)

*) *De Operationibus in genere.*

A Kézi-próbá-tételek, mellyeket a' Ló-orvosok a' lovon, vagy egyéb más állaton tesznek, különböznek különb-féle okokra nézve; kéz, vagy bizonyos eszköz által véghez-vitetődnek: ilyenek az ér-vágás, köpölözés, vagy az ér-vágó-vassal való megvagdalás, sinór-húzás, sütés, vagy égetés, a' húnyorgyökérnek, avagy egy darab bőrnek bé-dúgá-a, az herelés, a' fark-metszés (anglisatio), a' köröm-vésés, 's a' t. Mind ezeknek pedig rendbéli szerentsés végbe-vitele egyedültsak a' Ló-orvosnak értelmétől, és a' munkának helyes intézésétől függ, mellyhez mindenkor jó eszközök, és a' munkában gyakoroltt kezek kívántatnak-meg.

A'

A' Kézi-eszközök külömb-féle éles, hegyes, vagy tompa, egyenes, vagy görbe késekből, tökből, ollókból, vas, ón, és bágyok szerszámokból, 's edényekből állanak, a' mint a' 2-dik Tábla mutattya.

ELSŐ SZAKASZ.

*Az Ér - vágásról. *)*

Valamint a' horbélyok az embereken az ér-vágást felettebb gyakorolják, és többször is, mint-sem szükséges, a' beteg' vagy egészségesnek erét meg-nyitják, szintén úgy a' lovások is szokásba vették ezt, és a' lovakat gyakrabban, mint-sem kellenék, az ér-vágással terhelik. Az ér-vágást én ugyan tellyességgel meg nem vetem, sőt azokat, kik a' szükségnek idején azzal élni tudnak, különösen betsülöm, hanem minden Ló-orvosnak tanátslom, hogy vizsgálja-meg előbb, mint-sem a'hoz fog, hol? mikor? és minémű állapotha használható? vagy árthat? és mikor kellyen azzal élni?

Vannak bizonyos esetek, forró betegségek, mellyekből a' lovat, vagy egyéb állatot nem lehet egy könnyen az ér-vágás nélkül ki-gyógyítani, ilyenek az agy-velőnek,

to-

*) Deák. Venaesectio. Német. Ueberlassen.

toroknak, nyaknak, tüdőknék, és hasnak gyúlladással-betegségei; de vagynak ismét egyéb rothadásbéli nyavalyák-is mellyekben az ér-vágás tellyességgel ártalmas, és tilalmas; sőt még az egészséges állatokra nézve-is nem jó azzal olly gyakorta, mint a' kovátsok szokásba vették, élni, mert az által az állat vérében, és egyéb testi nedvességébe napról napra különös változást kap, és meg-romlik, sőt még más nyavalyákra-is el-készítetik.

Minémű ere a' lónak az ér-vágásra legalkalmatosabb, és mitsodás helyen leg-jobb azt meg-vágni, régenten már vetekedésben volt a' Ló-orvosoknál. Némellyek a' kovátsokkal szoktak ugyan a' lónak külöm-féle erét, úgymint a' fül, homlok, szem-felett, és alatt lévő erét; nem külömben az íny-erét, nyelv-erét, mások a' nyak, szügy, sarkantyú, könyök, térd-eret, és gyakran a' szár, vagy hoka-tsukló-eret-is meg-nyitni, hanem sokkal jobb, és bátorságossabb a' nyak, vagy sarkantyú ér-vágással élni, mint egyébbel, ki-vévén különös részeken támadott bajokat, mellyek különös, és helybéli ér-vágást meg-kívánnak. Az ér-vágásra való eszközök a' közönséges háromágú ér-vágó-vas, mellyel a' kovátsok élnek, és a' borbélyok ér-vágó vasa, (lantzetája) lásd a' II. Tabl. Fig. 15. 16.

MÁSODIK SZAKÁSZ.

A' Sinór - Húzásról *)

A' Barom-orvosok a' sinór-húzással szintén a' végre élnek, mint az emberi orvosok az hójag - húzó szerrel, (vesicatorium) tudni-illik annak ösztöne által a' testből a' meg-romlott nedvességet ki t. allyák; hogy pedig mindenkor azon részekre, mellyek leg-jobban ingerletnek, a' matéria ki-ontódik, és össze-gyül, bizonyítja azt akár minémű kü. ő sérelem, seb, vagy fekély, mellyben, valameddig az ösztön tart, mind addig az evesedés meg nem szűnik, és minden távol-lévő részekről a' matéria oda szivárkodik.

Mint hogy az állatok, betegségei különb-félék, és azok az állati testnek különbféle részein támadnak, azért a' barom-orvosok a' lónak vagy ökörnek fején, majd nyakán, szü-gyén, majd pedig annak egyéb részén szok-tak sinórt húzni.

Ezen kézi próba tételnek, különös haszna van a' marha - dögnél-is, ha azzal a' marha-orvos idején 's korán tud élni. Erre való eszközök: 1-ször egy két arasznyi tő, mellynek hegye széles, és tompa, szára valamennyit gömbölyű, 's lapos, töve pedig fü-
les

*) Deák. Setaceum, Német. Haarseil, Eiterband.

les. 2-szor, három arasznyi pántlika, sinór, vagy szőr madzag, 3-szor szükséges egy éles seb-kés. 4-szer egy-varró tő bé-fűzött tzérnával. Ezen kézi-próba-tételt következőképpen szükséges meg-tenni: a' bőrt két újjal rántzba kell venni, azután azt éles sebkéssel keresztül ha-ítani, annakutánna a' reztés hálós szövetet az inas-hústól a' kés' hegyével el kell választani, ezt meg tévén, a' sinórt, vagy pántlikát a' tő által a' bőr alatt lehet más-fél arasznyira húzni, és ott a' bőrt ismét fel-hasítani, a' pántlikát ki-húzni, de mind addig benne tartani, még matéria nem jön belőlle, hanem hogy az éles matéria a' bőrt ki ne rágja, és az által új sérelmet ne okozzon, szükséges azt minden-nap lágy-meleget vízzel ki-mosni, és mind addig benne tartani, még tsak genyetség belőlle nem folyik.

HARMADIK SZAKASZ.

Egy Darab Börnek, avagy húnyorgyökérnek a' bőr ala dugasáról. *)

Ezen két egymástól különböző kézi próbatételekkel (operationes) a' három - orvosok az állatoknál majd szintén a' végre élnek, mint az

*) Deák. Applicatio pelliculae, vel radice hellebori nigri. Német. Leder; oder schwarze Nieswurzel zu stecken.

az előbb meg írtt sinór-húzással, tudni-illik hogy ezek által a' gyulladás, és a' testnek meg-romlott nedvessége belőlről ki-felé szivattassék. Hanem a' betegségeknek külömbfélé ségére nézve az állati testnek külömbféle részein, úgymint a' lónak nyakán, szügyén, oldala táján, és annak első, 's hátsó tzombjain, avagy farán szoktak a' Ló-orvosok bőrt dugni. Erre való eszközök egy éles kés, mellyel a' bőr keresztessen fel-hasíttatik, és annak hegyével az hálós-szövet az inas-hústól el-választatik. 2) szükséges e'hez egy darab gömbölyű egy kevéssé hosszús tsizma-szár forma bőr, mellynek alsó szegelete lyukas légyen, hogy azon a' matéria ki-folyhasson, ezt a' felhasított bőr alá kell dugni, és úgy alkalmaztatni, hogy annak lyukas része alól essék, a' bőrt mind addig benne kell hagyni, valamé dig csak matéria folyik belőlle; ha egyszer a' matéria folyni meg-szűnik, ki kell azt belőlle venni, és a' sebbel úgy bánni, mint egyéb sebekkel, t. i. seb-vizzel minden-nap befetskendezni, és tsepüt reá tenni.

Az húnyor-gyökérnek egyedül csak a' Szarvas-marhánál van helye. Minthogy pedig az húnyor-gyökér feletébb feszes, forró, és fájdalmas daganatot, melly igen ki-terjeszti a' részeket okoz, azért leg-alkalmatossabb hely arra, hová azt dugni kell, a' marha nyakának
le-

lepenyéje, melly szabadon függ, itten akár minémű nagyra terjedjen a' daganat, a' marha szabadon járhat, le fekkhet, és könnyen fel-kelhet. Ezen kézi-próba-tételnek véghezvitelére szükséges egy ár-forma három-élű görbe tő, lásd az 2-dik Tábl. 19. Számat. 2) egy darab húnyor-gyöker, mellyet rövid tzérna-szálra kell kötni, hogy az által ismét belölle könnyebben ki lehessen húzni. Az három élű árral meg kell a' nyak' lepenyejének alsó részét szúrni, és az húnyor-gyökeret bé-dugni, harmad vagy negyed-nap múlva, mikor már elegendő daganatot okozott, ki-lehet a' húnyor-gyökeret a' tzérna-szál által belölle húzni, a' daganat vagy magától el-oszlik, vagy el kell azt el-oszlató szerrekkkel, lásd a' 3-dik Számat oszlatni, ritkán megy evesedésbe, és ha evesedésbe menne, ki-kell azt vágni, azután a' sebbel úgy bántani, mint egyéb-féle sebekkél. Ezen kézi-próba-tételnek az húnyor-gyökérrel különös jó ereje van akár-mínémű marha-dög ellen, hanem mindenkor a' betegségnek kezdetén kell véle élni, lehet a' dög-től meg-szökött marhákát-is véle mint el-kerültető szerrel (praeservativum) orvosolni.

NEGYEDIK SZAKASZ.

Az Égetésről. *)

Minden-némű kézi-próba-tételek közt, az égetés (cauterium), mellyel a' Barom-orvosok az állatok, külömb-féle betegségei el-távoztatása végett élnek, a' kovátsok pedig azt szó-kásban vévén, többször-is mint-sem meg kíván-tatik, a' lovon gyakorolják, leg-kegyetlenebb kézi-munka, hanem bizonyos esetekben, forró's rothadtt betegségekben, a' többi külső szerek közt leg-hathatóssabb ez, és leg-hamarébb erejét mutattya.

Az égetésre való eszközök három-féle vasból állanak 1) gömbölyű tallér-forma. 2) körtvélly-forma. 3) kés-forma lapos széles vasból. A' Barom-orvosok a' tallér-forma tüzes vassal megsütik a' tsirás lónak homlokát, a' torok-gyíkba annak nyakát, a' rothadtt tüdő-gyulladásban avagy egyéb forró rothadtt betegségekben pedig annak szügyét; különös haszna van eunek a' szarvas-marhánál is külömb-féle dögleletes nyavalyáiban, úgymint a' tüdőknék, lépnek, májnak, fene rothadtt betegségekben, nem külömben az harmadik gyomor-száraz-betegségében is mellyben a' marhának oldala táját kell megsütni.

A'

*) Deák. Cauterium. Német. Brennen.

A' körtvély-forma tüzes vassal szokták a' Barom-orvosok a' lovon támadott fene fér- ges daganatot meg-sütni, lehet azzal a' vér fo- lyást-is meg-állítani, és a' meg-szakadtt eret véle meg-sütni, hasznos a' sertések' torok-gyík- ja ellen-is.

A' kés-forma vassal való sütésnek egya- dül tsak a' lovaknál van helye. Ezeknek vas- tag dagadtt láb-szárokat, azokon, és az há- tulsó térden támadni szokott folyó-epét hasz- nos véle meg-sütni.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

A z H e r é l é s r ö l .)*

Minden kézi - próba - tételek közt, (ope- rationes) mellyek a' lovon véghez vitetődnek az herélés leg-régiobb, és leg közönségesebb.

Az emberek a' Ló - herélést három féle okokból kezdték, és régi időktől fogva mind ekkoráig követik.

Először, hogy az által a' lóban a' fajzásra való hajlandóság meg-akadályoztassék.

Másodszor, hogy a' tsikókon, vagy fia- tal lovakon ki-ütött nemzetséges hibák meg- jobbítottassanak.

Har-

*) Deák. Castratio. Német. Kastriren, Schneiden.

Harmadszor, hogy a' ló tűzességében, és szilaj 's virgontzságában alább hagyjon, és véle könnyebben lehessen bánni.

Hogy valóban az herélés által a' ló természetében, testi tulajdonságában, és nevelkedésében is nagy változást kap, bizonyítja ezt a' mindennapi-tapasztalás.—Bizonyoságink ebben magok a' Ménes-gazdák, és Lovász-mesterek is, kik a' monyas-tsikót azonnal, mielőtt rajta valamelly nemzetséges hibát észre vesznek, ki szokták herélni, és az által a' kezdődött hibának elejét vévén, azt meg-jobbítják.

Az herélésnek ideje egyedül csak a' monyasznak nevelkedésétől, testi tulajdonságától, és egészséges mivoltától függ, ki lehet már az két, harmad-fél, vagy három esztendő korában is herélni, lehet véle, ha rajta nemzetséges hibák nem ütnek-ki, négy, öt esztendeig is várni. Ollyatén monyas-tsikókat pedig, melyeknek széles pofájok, szalonnás-nyakok, vastag lábaik, és tzombjok van, minthogy ezek nemzetséges hibák, szükséges mindenkor idején 's korán ki-herélni.

A' mi az herélésre való időt illeti: leg-jobb ugyan, és leg-alkalmatossabb arra a' tavaszi idő, minthogy ez leg-egészségesebb, és hogy tavasszal úgy is a' monyasba indul meg a' természet, hanem lehet az esztendőnek egyéb részében is, úgymint ősszel, ha

az őszi idő egészségét, bátran herélni. Tavasszal az herélést el lehet már Sz. György havának 15-dik 20-dik napján kezdeni, és mind addig folytatni, míglen a' felettébb való nyári hévség nem kezdődik.

Az Országoknak, Tartományoknak, és Nemzeteknek külömbségére nézve külömbféle mód, és rend-szerént heréltek régenten, és most-is herélnek.

Az első módja az herelésnek (methodus castrandi), melly már a' Görögök, és Rómaiaknál szokásban volt, abban állott: vették a' monyast, annak két töket a' tök-zatskóval egygyüt egy erős szőr-madzaggal szorossan össze-kötötték, a' lovat szabadon legelőre botsátották, a' szőr-sinórt pedig mind addig rajta hagyták, még magától le nem esett; ezen kegyetlen mód szerént még most-is némelly Országokban a' bivalokat, és kosokat szokták ki-herélni.

A' második mód és rend (methodus), melly szerént a' régiek heréltek, nem tsak kegyetlen, de egyszer'smind veszedelmes is volt: vették azok a' lónak két tökeit, és egy fa-kalapátsal össze-zúzták, és törték.

Az harmadik mód (methodus) melly szerént mostanság több Tartományokba herélnek, következőképpen megy-véghez: fogják a' monyast, és azt földre le-döntvén, szorossan
meg

meg-kötözik, azután veszik annak két tökét, egymástól előbb kézzel jól el-valasztyák, ezt meg-tévén, a' tök-zatskót egyik-felén, minekutánna azt előbb jól öszve-szorították, egy éles késsel fellyül ki-hasíttják; belölle a' tök-széket ki-öldgyák; a' mag-edényeket pedig egy vas, vagy rézből készített tserep-tsívvel öszve szorították, és -kés.forma tüzes vassal el-sütik; szintén úgy bánnak a' másik részén levő tökével-is.

Az herélésnek negyedik rendje (methodus) hasonlít az harmadikhoz, 's tsupán tsak abban különbözik tőle, hogy itten a' lónak toke tüzes vassal való el-sütés helyett, éles késsel ki-metszetik, annakutánna tüzes vassal egy kevéssé meg-pörköltetik; ha vér-folyás következik, gyántát, vagy szurkot a' meg-pörkölt részre szoktak tsöpögtetni, melly által a' vér könnyen el-állíttatik, némellyek utólyára külömb-féle essentiával, myrrha-tinkturával élnek, és a' ki-herélt részekett azzal megfetskendezik.

Az herélésnek ötödik módja (methodus) a' fástserep-tsívvel, melly szerént már Magyar hazánkba is imitt-amott herélnek, leg jobb, és leg-bátorságossabb. Azért is ezt a' lovas, és ménes-gazdák mostanság a' többi herélés-beli mód, és szokás közt leg-inkább kedvellik, 's óhajtyák, és valóban méltán is óhajtyák, mert

e' szerént ki-heréltt tsikókat 5. 6. 10. vagy 18. óra múlva bé-foghattyák, meg-nyergelhetik, és azzal messze útra-is bátran indulhatnak. — Ezen kezi munkát (operatiot) pedig következendöképpen szükséges tenni: a' monyast le kell dönteni, és lábainál fogvást jól meg-kötözvén; annak eleintén a' két tökét egymástól jól el kell választani, azután a' tökzatskót keményen meg-szorítván, azt felhasználni, és belöle a' ló tökét egy más után kiöldani, ezt meg-tévén, a' mag-edényeket le kell nyomni, és azokat mindgyárt a' tseréptsívvel, mellynek ürege, minekutánna azt téztás kovászszal bé-kenetett, azután pedig az herélő porral, a' mint a' 24. Szám mutattya, bé-hiátetett, jól meg-szorítani, végtére a' tseréptsívnek két végét szorossan meg-köttni, a' tseréptsív felett a' ló tökét el kell metszeni, ha vér folyás következne, a' meg-vágotteret azonnal szorossan meg kell kötni. Mikor a' lónak töke húros, le kell arról előbb az húros hártját egész gyökeréig húzni, azután lehet tseréptsívet reá tenni. Már 5. 6. 10. vagy 28 óra múlva, a' mint az herélőnek tetszik, le lehet a' lovat újra dönteni, és a' tseréptsívet róla leöldani, annak alsó részén kell azt le-metszeni. A' ki-heréltt lónak semmi egyéb nem-kívántatik, hanem csak a' gyakorta való jártatása, és helyél közben friss folyó vízbe való állítása.

Az hatodik rend (methodus) melly szerint Wolstein herél, következőképpen meg-véghez: le-döntetik, és jól meg-köttetik a' monyas-tsikó, azután annak a' tök-zatskóba elrejtett két töke egymástól el-választatik; egyike közzülök valamelly segítő-társ által keményen alól meg-szoríttatik, annakutánna a' tök-zatskó feszes bőre fellül éles késsel felhasíttatik, belöle a' tök-széke, vagy magától ki-ugrik, vagy pedig ki-oldatik; ez végbe-menvén, midőn a' két fellől fel-emelő inas-húsok le-nyomattatnak, a' mag-edények pedig a' segítőnek újjával, vagy erre készített szorító fogóval szorossan öszve kaptosoltatnak, annakutánna a' tökének közepe egy hegyes gömbölyű vasból készített szeg-forma árral által-szúratik, és mind addig tekertetik, még kinem szakad, mikor egyszer ki-szakadt, némelleyek szokták azt fű-szerszámos fűvek levélvel meg-öntözni, mások etzetes vízzel, és azután két helyen a' tök-zatskónak bőrét tágossan dupla tzérnával öszve-fűzik, a' lovat két három nap gyakorta jártattják, 's vízzel meg-öntözik, vagy azt minden-nap kétszer-is vízbe állíttják.

Az herélésre való szükséges eszközök, mikor tserép-tsívvel herélnek: 1) egy éles herélő-kés. 2) más tompa életlen széles kés, mellyel a' lisztes-kováaszt a' tserép-tsívbe ke-

netik. 3) egy fogó, mellyel a' két vége a' tserép-tsívnek öszve-szoríttatik. 4) kemény fából készített tserép tsív, mellynek hosszúsága egy araszni, vastagsága egy hüvelyki, közepe pedig üres légyen, mint a' bodza-fának. 5) szükséges még két darab kenderből fontt erős madzag, mellyel a' tserép-tsívnek két vége megkötetik, és még több olyanok, ha szükség a' vér-erek' még kötésére. 6) lisztes kovász, mellyel a' tserép-tsívnek ürege bé-kentik. 7) szükséges ezen munkának véghez-vitelére az heréleshez értő férfiú, és az herélésben gyakorlott kezek, ezek nélkül az herélés a' megírt mód szerént soha szerentséssen véghez nem megy.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

*A' Fark - Metszésről. *)*

Az Anglisatio által értetődik az az operatio, midőn a' lónak farka el-vágatik, és fel állíttatik, hogy azt fel-hordozza. Ehez az operatiohoz szükséges először a' farknak alá húzó inas-húsait ki-metszeni, több metszéseket pedig kell a' farknak allyán tenni, ha hosszút a' fark, lehet négy, öt, vagy hat metszést-is tenni. Ezen kézi-munka (operatio) kegyetlen, és

*)Deák. decurtat. caudae. NémetEnglisiren, Schweiffchnitt.

és sokszor veszedelmes-is. Sokaktól, kik a' természetet követik, egészszen meg-vették az okból, hogy az egészséges ló az által beteggé tétetik; másodsor; hogy azon szükséges tagjától, mellyet néki a' természet nem tsak testi külső termete ékesítésére, hanem az legyek ellen való védelmezésére-is adott, meg-fosztatik. De minthogy szokásba vették azt, és mind a' paripáknak, mind pedig a' kotsiban-járó lovak farkokat meg-rövidítik, azért, ha valakitől ezen operatio meg-kivántatik, hogy tudgyon, 's értsen hozzá, meg-magyarázzuk, és meg-is mutattyuk.

Az Anglusok kezdték azt először (azért hívjuk-is Anglisationak) kezdték pedig két okokra nézve: 1 ször Minthogy Angliába szokásba van a' ló-futtatás, hogy az által tehát a' lovat serényebbé, frissebbé, és jobb futóvá tessék. 2-szor. Minthogy Angliába nagyon gyakoraltatik a' vadászás, és tuskén bokron kell sokszor a' lónak a' lovaszal által ugrani, tehát hogy a' farkával meg ne akadgyon, és szabadon futhasson, el-szokták néki a' farkát vágni. Az Anglusoktól el-kapták a' többi Nemzetek-is, úgy hogy már most minden Országokban a' nagy Uraknál szokásba van ez az operatio. Ehez való eszközök:

egy Seb-kés,
egy Olló,

egy

egy Fogó, 's ki-húzó tő.
egy nagy olló, mellyel a' fark elvá-
gatik.

azután tsöpüből készített vánkos,
melly etzetbe mártatik, és ruhából
készített két - ágú széles pántlika,
mellyel a' fark öszve-köttetik.

Nem lehet mindén lovon ezt az operatiót
meg-tenni; p. o. 1-ször nem lehet azon, a' melly-
nek a' farka igen alá, és bé-áll. 2-szor a'
melly lónak a' farka gyenge. 3-szor a' melly
lónak a' farka görbe, vagy kopasz, 4-szer pe-
dig a' melly lónak a' seggén, vagy kantzának
szemérmes testén valami sérelem, seb, vagy
szakadás van.

A' LÓNAK KÜLÖNÖS LE-RAJZOLÁSA, ÉS MINDEN RESZEINEK BETŰ, VAGY SZÁM SZERÉNT VALÓ MEG-JEGYZÉSE.

(Lásd az első Táblán az első képet.)

A' Ló' Fején következő Részek nevezetesei:

- a. A' Nyak-tsiga-gödör.
- b. Az Üstök.
- c. Homlok.
- d. Orr. e. Annak háta, és szárnyai.
- f. A' Száj.
- g. h. Két Ajakak.
- i. Az Áll.
- k. A' Fülel.
- l. Vak-szemek.
- m. Vak-szem gödrök.
- n. Szemöldökök.
- o. p. Szem - szegeletek, Szem - héjjak, Szem-pillangók, és a' Szemek.
- q. Az Áll-kaptzák.

r. Po-

- r. Pofák.
- s. Ikrás-húsok, vagy Mirigyek.

Annak Nyakán ésméretesek:

- t. Fellyül a' Nyaknak hegyén a' serény.
- w. Alól a' Nyeldekölő-gége; két felől a'
- x. Két Ódala-tája; ezek után következik
- y. A' Vállnak púpos része, vagy marja.
- z. A' Szűgy.

A' Lónak első lábaihoz tartozandó részek:

1. A' két Lapotzkák, vagy felső Vállak.
2. Az alsó Vállak, vagy Tzombok.
3. 4. A' két Könyök.
5. A' Térdek.
6. Alsó Szárok.
7. A' Könyökökön lévő széles Béka-var.
8. A' Hajló-inak hátúl a' láb-száron; ide-
valók még
9. A' Boka-tsukló.
10. Boka-sarka.
11. Boka-serénnye; és az alatt lévő
12. Kis Béka-var.
13. A' Koronája.
14. A' Körmök, mindeniken pedig a'
15. Köröm-perémje, vagy rosttya,

16. Köröm-hegye.
17. Köröm-óddala.
18. Köröm-karimája.
19. Köröm-taréjja.
20. Köröm-sarka.
21. Köröm-talpa.
22. Köröm-békája, vagy nyirja.

*A' középső részéhez, vagy Derehához szám,
látatnak:*

23. Az Hát.
24. Az Ágyékok.
25. Az két Óddalak.
26. Vékonyak.
27. A' Has.
28. A' Tök-zatskó.
29. A' Mony-hüvely.

Az Hátúljához tartozandók:

30. A' Kereszt-tetem.
31. A' két Tsípök.
32. A' Fark, melly alatt a' Seg, és a'
kantzáknál a' Szemérem-test.
33. A' hátúlsó Tzombok.
34. A' felső Szár.
35. Térd-kaláts.
36. A' farak.
37. A' Térd'-könyöke.

38. Térd-eleje , vagy forgása.
39. Az alsó Láb-szárok , a' többi részekkel.
40. A' kis Béka-varak.
A' többi részek meg-egygyeznek az első lábokon meg-nevezett tagokkal.

A' LÓ-SKELETNEK KÜLÖNÖS LE-
RAJZOLASA, ÉS MINDEN TSONTAINÁK BETŰ,
VAGY SZAM-SZERENT MEG-NEVEZÉSE.

(Lásd az első Táblán c' második Képet.)

A' Kaponya 12.-tsontokból áll, mellyek kü-
lömbféle ízesülés által, úgymint var-
rás, szegezés, egygyesülés, és tsont-íze-
sülés által foglaltatnak-össze.

A' Kaponya-tsontok következők:

- a.) Homlok-tsontok; ezek hét esztendeig
kettősek, azután össze-forrnak, és
egy tsonttá válnak.
- b.) Két Fal-tsontok.
- c.) Vak-szem-tsontok.
- d.) Kö-sziklás-tsontok.
- e.) A' Nyak-szirt-tsont; belől van az
Ék-tsont,
Rosta-tsont-is.

Az első Áll-kaptza formáltatik 17. tsontotskákból ide tartoznak:

- f.) Az Orr-tsontok.
- g.) Könyv-tsontok.
- h.) Járom-tsontok.
- i.) A' felső nagy áll.kaptza-tsontok, melyekből ki-jönnek:
  - p.) 12. Záp-fogak.
- l.) Az alsó kis áll-kaptza-tsontok, ezekből-jönnek az alsó szájba:
  - o.) Az Agyarak.
  - a.) A' Metsző-fogak.

Ide tartoznak még belől az áll-kaptzába az:

Orr-tsigák,
Orr-szárnyak,
Eke-tsont, és alól az
Íny-tsontok.

- m.) Az hátúlsó áll-kaptza egy tsontból áll, melly között a' nyelv-tsont ván.
- q.) A' Nyak-gerintzek hét tsontokból állanak.
- r.) Az Hát 18. geréntz-tsontokból áll.
- ss.) Az Ágyéknak vannak 6. geréntz-tsontai.
- t.) Ki-állásai az hát, és ágyék-gerintzeknek.
- u.) A' Kereszt-tsont.
- w.) Fark-tsontotskák.

- T. U. Y.) A' Medentze; melly négy tson-
tokból áll: tudni-illik két tsípő, egy
kereszt-tsonthól, és egy Farktsíkból.
T.) Far, és Tsípő-tsonthól.
V.) Ülő-tsonthól.
Y.) Fark-tsík-tsonthól.
Z.) 18. Ódal-tsonthól.
y.) Elöl a' Szügy-tsonthól.
x.) A' Szügynek éles portzogója.

*Az első Láb-szárakat követhesendő tsonthól
formálják:*

- A.) A' Lapotzkák.
B.) Kar, vagy Kereszt-tsonthól.
C.) A' Könyök-tsonthól.
D.) Felső Szárak.

*Mindenik első Térd hét apró tsonthól áll,
az első neveztetik:*

- G.) Fél-hóld-forma-tsonthól; a' második
H.) Három-szegeletűnek; az harmadik
F.) Egyenetlennek; a' negyedik
E.) Egy-formának; az ötödik
I.) Kis Ék-tsonthól; az hatodik
L.) Négy-szegeletűnek; az hetedik
M.) Nagy Ék-tsonthól.
N.) Alsó Láb-szár-tsonthól, annak hátúlján

O.) |

- O.) A' két Kapots-tsontok.
- Q.) A' két Boka-sark-tsontotskák.
- P.) A' Boka-tsukló, vagy Tsüd-tsont.
- R.) Korona-tsont.
- S.) Köröm, és Béka-tsont.

A' hátsó Láb-szárnak tsonttyai :

- X.) A' Tzomb-tsont.
- Z.) Térd-kaláts, vagy Forgó-tsont.
  - a.) A' felső Szár.
  - b.) Annak tövises ki-állásai.

Az hátsó Térd hat tsontotskákból áll, ezeknek neveik:

- c.) Ugró-tsont, melly hátul van.
- d.) Orsó-forma-tsont.
- e.) A' nagy Hajó-forma-tsont.
- f.) A' kis Hajó-forma-tsont.
- g.) Kotzka-tsont.
- h.) Tsútsos, 's hegyes-tsont.
- i.) Az alsó Lábszár-tsonton hátul
- k.) A' két Kapotstontotskák.
- l.) Boka-tsukló, vagy Tsüd-tsont.
- m.) A' Boka-sark-tsontotskák.
- n.) A' Korona-tsont.
- o.) A' Köröm, és Béka-tsont.

A' BAROMI-INSTRUMENTUMOK- NAK MEG-NEVEZÉSE, ÉS MAGYARÁZÁSA.

---

1. Fig. Sinór-húzó hosszú, lapos, 's tompa-hegyű Tő, melly által kenderből, vagy szörből tekertt pántlikát szoktak a' Bárom-orvosok az állati testnek bőre, 's húsos részei közt a' végre húzni, hogy az által az ártalmas, rosz nedvesség belőlről ki-tsalatassék.
2. Fig. Kisebb, és rövidebb Sinór-húzó-tő, ugyan a' végre való.
3. Fig. Kis Fetskendező, mellyel a' sebek, és fekélyek bé-fetskendeztetnek.
4. Fig. Nagy Fetskendező, mellynek egyenes, és görbe tsévéje-is van; lehet véle a' száj-fájásban, és a' torokgyítkban az állatnak száját, 's torkát fetskendezni, a' kisebb állatokat pedig lehet véle klistérozni.
5. Fig. Tallér-forma gömbölyű vas, mellyel a' tsirás lónak homlokát, a' szarvasmar-

marhának pedig szügyét, és ódala-
táját szokták a' Barom-orvosok meg-
sütöni.

6. Fig. Körtvély-forma Vas; ezzel a' Ló-or-
vosok a' lovaknak ki-rágó fekélye-
ket sütik.
7. Fig. Kés-forma Vas; ezzel a' lovak' da-
gadtt lábaik meg-süttetnek.
8. Fig. Széles élű Kés, külömb-féle opera-
tiókra való.
9. Fig. Hoszszú, egyenes élű Kés, ezzel a'
mély sebek, és fékélyek nyittatnak-
fel.
10. Fig. Görbe, hegyes, 's éles Kés; ugyan
a' végre való.
11. Fig. Más éles egyenes Kés, mellynek
háta tompa; herélésre való.
12. Fig. Egyenes, gömbölyű szeg, mellyel
a' lónak töke a' heréléskor ki-teker-
tetik.
13. Fig. Más éles Kés, mellynek háta tompa;
mind herélésre, mind pedig farkme-
szésre való.
14. Fig. Tsíptető, 's Szorító, mellyel a' he-
rélésnek idején a' mag-edények ösz-
ve-szoríttatnak.
15. Fig. Ér-vágó-vas.
16. Fig. Három-ágú ér-vágó, mellyel a' vízi-
daganatok-is meg-vagdaltatnak.

17. Fig. Hoszszú, három-élű Tő, mellynek hüvelye ezüstből van, ezzel a' felpuffadt marhának hasa meg-szúratik, és belöle a' szél ki-botsáttatik.
18. Fig. Lapos vas, mellyel az orvosságok össze-elegyítettnek, és az állatnak bé-adatnak.
19. Fig. Három-élű Ár, mellyel a' marhának nyakán alá-fityegő bőre meg-szúratik, és abba húnyor-gyökér tétetik.
20. Fig. Két-élű éles Kés külömb-féle Operatiókra való; a' többi közt a' taplós, szalonnás, 's féne-daganatok általa ki-metszetnek.
21. Fig. Egyenes Olló.
22. Fig. Görbe Olló.
23. Fig. Fogótska.
24. Fig. Kettős Körmet-véső-vas.
25. Fig. Görbe hegyű, 's tartó Tő.
26. Fig. Egygyes Körmet-véső-vas.
27. Fig. Szarv, melly által a' Lónak, vagy Ökörnek a' száján az öntelék adatik.
28. Fig. Gömbölyű Kereső-tő, melly által a' sebek, és fekélyek meg-vizsgálatnak; minémü mélyek legyenek.
29. Fig. Barázdás Tő, mellynek segítsége által a' mély fekélyek éles késsel fel-metszetnek.

30. Fig. Bágyokból készített Kanna, mellyel a' lovat, vagy ökröt klistérezni szokták.
31. Fig. Nagy Olló, mellyel a' lónak farka el-metszetik.
32. Fig. Egyenes, és görbe kis Tő, mellyel az el-szakadtt, vagy metszett részek öszve-varattatnak.
33. Fig. Száj-nyitó vas.
34. Fig. Zabolázó-Fék, melly által a' lónak felső ajaka keménnyen öszve-szorítatik, és általa a' ló meg-szelídítetik.
35. Fig. Mutattya miképpén kellessék a' lovat valamelly kemény Operatio alkalmatosságával minden sérelem nélkül mesterségessen a' földre le-dönteni, és azt szorossan meg-kötözni.
36. Fig. Az első lábára való nyüg.
37. Fig. A' két hátulsó lábaira való nyüg-szík.
38. Fig. Széles, vastag, két karikájú Szíjj, mellyet a' lónak dereka alá tesznek, és a' hoz annak négy lábait szorossan meg-kötik.

BELSŐ ORVOSLÓ RECEPTEK.

1-SŐ S Z Á M.

Lágyító, és hívesítő ital.

Végy: Búza-korpából két maroknyit, főzd-
meg három ittze vízben fél óráig,
azután szüred-meg, és tégy hozzá;
Tisztított Salétromból (nitr. pur.) három
lat.

Bor-kőből (crem. tart.) négy lat.

Közönséges mézből (mel. com.) har. lat.

Egyelítsd jól öszve, add a' lónak ital gya-
nánt; ha magatól nem inná, tölts
belőle a' szájába napjában háromszor
egy-egy fontot, vagy meszelyt.

2-dik S Z Á M.

Tápláló, és hívesítő ital.

Végy: Rozs-lisztből két maroknyit,
 Egyelítsd azt két pint lágy-meleg vízzel
 jól öszve, azután tégy hozzá:
 Salétromból (nitr. pur.) här. lat.
 Konyha-sóból (sal. com.) négy lat.
 Közönséges mézből (mel com.) har. lat.
 Keverd jól öszve, és add a' lónak ital
 gyanánt; ha nem inná, töltsd fon-
 tonként háromszor napjában a' szá-
 jába.

3-dik S Z Á M.

Lágyító, hívesítő, és has hajtó ital.

Végy: Árpának fött levéből egy pintet,
 Magyar-Országi, tsuda-sóból (sal mir.
 nat. hung.) har. lat.
 Salétromból (nitr. pur.) két lat.
 Etzetes mézből (oximel simpl.) nyóltz
 látot.
 Egyelítsd jól öszve. és adj a' lónak be-
 lölle ital gyanánt, mint fellyebb mon-
 datott.

4-dik S Z Á M.

Hivestő, és gyengén savanyító ital.

Végy: Fekete; vagy Rozs-kenyérből héjas-
tól két fontot,
Savanyú, és édes almából tizet, tizet.
Metéld darabokra, és főzd azt
egy pint vízben fél-óraig, azután szürd
meg, és olvasz-el benne:
Salétromból (nitr. pur.) har. lat.
Keserü-sóból (sal amar.) két lat.
Bor-kőből (crem. tart.) négy lat.
Közönséges mézből (mel com.) har. lat.
Add a' lónak ital, vagy öntelek gyanánt.

5-dik S Z Á M.

*Lágyító, bé-takaró, egyszer'smind vizellet-
hajtó ital.*

Végy: Fejér Málvából (herb. altheae)
Ökör-farkú-füből (herb. verbasc.) két két
maroknyit.
Mezei Szek-fü virágból (flor. cham.)
Bodza-virágból (flor. sambuc.) egy ma-
roknyit.
Főzd-meg két pint vízben, tégy hozzá:
Salétromból (nitr. pur.) három lat.
Élj véle ital, vagy öntelék gyanánt.

6-dik

— 101 —
6-dik S Z Á M.

Megnyitó, és vizellet-hajtó Szerek.

- Végy: Pörje-gyökérből (rad. gram.)
Vad cichoria-gyökérből (rad. cichor.)
Oroszlán-fog-fü-gyökérből (rad. tarax.)
Petreselem-gyökérből (rad. petros.)
mindenikből egy-egy marok.
Metéld öregén öszvé, főzd egy óráig más-
fél pint vizben és tégy-hozzá:
Magyar-Országi tsuda-sóból (sal mirab.
nat. hung.) négy lat.
Salétromból (nitr. pur.) hár. lat.
Élj véle öntelék, vagy ital gyanánt, a'
mint fellyebb meg-mondatott.

7-dik S Z Á M.

Vizellet, és szélet-hajtó Ital.

- Végy: Fenyő-magból, melyet öregén meg-
törtél (baccar. junip. contus.) négy
lat.
Paponyából melyet zsidó-tseresnyének-is
neveznek (alkekengi)
Kerti-kömény magból (sem. anis.)
Petreselem-magból (sem. petros.) minde-
nikből két lat.

For-

Forrald-meg fele vízbe, fele borba, hogy
meg-szürvén, maradjon belőle egy
pint, azután olvaszsz-el benne:
Salétromból (nitr. pur.) négy lat.
Oszd-el négy részre, és minden órában
tölts belőle egy-egy részt a' lónak
torkába.

8-dik S Z Á M.

Erőssebb vizellet, és szellet-hajtó Ital.

Végy: Gyántás fenyő-fa forgátsból (lig. pini
resinos.) három lat.

Tál-mosó-füből (equiset.)

Apró tsallánból (urtica min.) mindenik-
ből egy maroknyit.

Borostyán magból (bacc. laur.) két lat.

Forrald meg egy pint fele borba, fűje
vízben, és hagyd forni a' tűznél
egy fertály óráig, azután szürd meg,
és tégy -hozzá:

Salétromból (nitr. pur.) har. lat.

Öntsd a' lónak szájába négyszerre egy egy
óra múlva.

9-dik S Z A M.

Rothadás ellen való Ital.

Végy: Árpából három maroknyit.

Zabból két marok.

Főzd elegendő vízben mind addig,
míg az árpa, és zab meg nem repe-
dezik, azután szürd-meg, hogy légyen
belőlle más-fél pint árpavíz, 's tégy-
hozzá:

Bor etzethől fél-fontot, vagy fél-meszszelyt.

Öntsd a' Lónak szájába egy egy meszelt.

A V A G Y.

Végy: Kúti-vízből három pintet, tsepeg-
tess-belé:

Savanyú Gálitz-kő Spiritusból (spir. vitr.
acid.) annyit, a' mennyi azt gyengén
meg-savanyította.

Add az állatnak ital gyanánt.

10-dik S Z Á M.

Fájdalmat-enyhítő Ital.

Végy: Fejér Málvából (herb. alth.)

Római Szeg-fü-virágból (flor. cham.)

mindenikből két marok.

Főzd,

Főzd, és forrald egy fertály óráig egy
pint vízben, szüred-meg, 's tégy-hozzá:
Len-mag olajból (oleum lin.) egy font.
Élj vele öntelek gyanánt.

HATHATÓSSABB UGYAN AZONRÓL.

Végy: Árpának főtt levéből három font.
Olvassz-el benne:
Opiumból (opi. pur.) két drachmát.
Add ital gyanánt.

11-dik S Z Á M.

Gyomort-erősítő Ital.

Végy: Búza korpának főtt levéből két pintet.
Tölts hozzá:
Vörös Borból egy maszelyt
Add ital gyanánt.

A V A G Y:

Végy: Üröm-füből (herb. absynt.) két marok,
Keserü-gyökérből (rad. gent.) öregen meg-
törvén, egy marok.
Szeg-fü-virágból (flor. cham.) két marok.
Tölts-reá két pint Sert, vagy Bort,
hadd álljon 48. óráig egy helyben.
Add ital, vagy öntelek gyanánt.

12-dik

12-dik S Z Á M.

Gyomort, és Szügyet-tisztító Ital.

Végy: Árpának, és fejer Málva-gyökérnek
(rad. herb. alth.) fött levéből két pin-
tet, tégy-hozzá:

Bor-köböl (crem. tart.) három lat.

Magyar Országi Tsuda-sóból (sal mir. nat.
hang.) négy lat.

Etzetes mézből (oximel simp.) négy lat.

Add a' lónak ital, vagy öntelek gyanánt.

13-dik S Z Á M.

I z z a s z t ó I t a l.

Végy: Bodza-virágból (flor. samb.) két marok,
Forrázd-fel három ittze fele vízbe, fele
borba,

Azután olvaszsz-el benne:

Bodza-kásából (roob. samb.) hár. lat.

Tégy még hozzá:

Izzasztó Piskóltzból (ant. diaph.) hár.
könt.

Hadd még egy ideig a' tűz mellett befed-
ve állani.

Élj véle öntelek gyanánt, és tölts belölle
a' Lónak szájába egy egy fontot.

14-dik S Z Á M.

Lágyító, és hűvestő Klistér.

Végy: Fejér Málvából (herb. alth.)
Pap-sajtból (herb. málv.) mindenikből két
két marok.
Főzd két pint vízbe egy fertály óráig,
azután szüred-meg, és tégy-hozzá:
Salétromból (nitr. pur.) két lat.
Len-mag-olajból (ol. lin.) hár. lat.
Önts-bé kétszerre.

15-dik S Z Á M.

I z g a t ó K l i s t é r.

Végy: Búza - korpának főtt levéből egy pintet.
Olvasszsz-el benne:
Közönséges Szappanyból négy lat.
Konyha - sóból három lat.
Önts-bé kétzerre.

16-dik S Z Á M.

Fájdalmat-enyhítő Klistér.

Végy: Ökör-farkú-füből (herb. verb.)
Fejér Málvából (herb. alth.) mindenikből
két maroknyit.
Főzd két pint vízben fertály óráig,
Azután szüred-meg, és tégy hozzá:
Len-

Len-mag-olajból (oleum lin.) hat. lat.
Opiumból (opium) két drachmát.
Élj véle Klistér gyanánt.

17-dik S Z Á M.

Lágyító. és meg-nyitó Klistér.

Végy : Has-lágyító-füből (herb. mercur.) egy
marok.

Fejér Málvából (herb. alth.)

Római Szeg-fü-virágból (cham. rom.)

egyenlő mértékkel, az-az, egy egy
marok.

Forrald fél óráig két pint vízben, azu-
tán szüred-meg, és-tégy-hozzá:

Keserű-sóból (sal amar.) négy lat.

Fa olajból (olei oliv.) hat lat.

Élj véle Klistér gyanánt.

18-dik S Z Á M.

Görts - ellen való Klistér.

Végy; Bolondító-füből, vagy Belind-fü. (hiosc.)

Maszlagos, vagy Tsuda-füből (strammon.)

mindenikből egy egy marok.

Ökör-farkú-fü-virágból (flor. verbasc.) hár-
marok.

Főzd.

Főzd-meg elegendő vízben, szürd-meg,
hogy legyen belőlle egy pint, tégy
hozzá:

Belind-fü-olajból (ol. Hiosc.) két lat.
Öntsd az al-felébe kétszer.

19-dik S Z Á M.

Még erősebb Görts ellen való Klistér.

Végy: Római Szeg-fü-virágból) flor. cham.
rom.) három marok.

Mák-fejéből (cap. pap.) két marok.

Baldrián-gyökérből (rad. Valer.) négy
lat.

Főzd egy fertály óráig elegendő vízben,
szürd-meg, hogy legyen belőlle egy
pint, és tégy hozzá:

Opiumból (opium) apróra meg-törvén,
két drachmát.

Oszd-el két Klistérnek; lehet belőlle ön-
teléket-is adni, egy egy meszelyt
egyszerre.

20-dik S Z Á M.

Tápláló Klistér.

Végy: Tisztított Árpából egy fontot.

Főzd-meg egy pint tehén-hús-lében,
szürd-meg, 's tégy hozzá:

Há

Három tojás-széket.

Öszve-elegyítvén azt, oszd-el két Klistérre.

21-dik S Z Á M.

Rothadás ellen való Klistér.

Végy: Ruta-füből (herb. rut.)

Üröm-füből herb. absint. mindenikből két két marok.

Forrázd-fel elegendő vízben, és főzd egy fertály óráig, szürd meg egy pintnyire, 's tégy-hozzá:

Kámforból, mellyet előbb Gummi arabicummal (Muci. gum. arab.) öszve-elegyítettél, két drachmát.

Oszd-el két Klistérre, és élj véle.

22-dik S Z Á M.

Öszve-húzó Klistér.

Végy: Tser-fa-héjából (cort. querc.)
négy latot.

Metéld-öszve, 's főzd fél óráig, szürd meg, hogy legyen belölle egy pint; mellyhez tölts még:

Vörös Borból egy ivó-pohárnyira valót.

Oszd-el két Klistérre.

23-dik

23-dik S Z Á M.

Gyengét purgáló Szer.

Végy: Szenna-leveléből (fol. senn.) hár. lat.

Metéld öregén öszve, és forrázd-meg ele-
gendő vízben, 's hagyd a' tűz mel-
lett egy fertály óráig, azután szüzd-
meg, hogy legyen belőlle egy pint,
's tégy hozzá:

Bor-kőből (crem. tart.) hár. lat.

Magyar-orszagi Tsuda-sóból (sal mir.
nat. hung.) hat lat.

Vizes Mézből (mel com.) négy lat.

Oszd-el négy részre, és öntsd belőlle
reggel két, délbe, és estve egy
egy fontot a' szájába.

24-dik S Z Á M.

Erőssebb purgáló Szer.

Végy: Szenna - levele - porából (pulv. fol. sen-
nae) négy lat.

Jalappa-gyökér-porból (pulv. rad. jalap.)
hár lat.

Fenyő-mag-kásából (roob. junip.) négy
lat.

Közönséges Mézből (mel com.) és vízből
annyit, a' mennyi szükséges, ke-

verd.

verd-ösze, és tsinálj belölle Liktá-
riomot.

Adj belölle a' lónak reggel, és estve két
évö-kanálnyirá valót, és ha második
nap azt meg nem purgálja, újra har-
madik nap' ujra kell belölle adni.

25-dik S Z Á M.

*Még-erösebb has-hajtó Orvósság, melly ki-
váltképpen purgálja a' Lovákat.*

Végy. Aloe succotrinából (Aloe succotr.) há-
rom lat.

Forrázd-fel azt egy itze Borban, és egy
meszel vízben, hagyd a' tűz mellett
egy fertályig.

Töltsd a' lónak a' szájába kétszerre nap-
jába, ha elegendőképpen nem pur-
gálná, lehet második napon-is azt
tselekedni.

26-dik S Z Á M.

*Leg-erösebb purgáló Szer, mellyel egymás
után lehet élni.*

Végy: Aloe succotrina porból (pulv. aloe suc-
cotr.) négy lat.

Jalappa-gyökér-porból (pulv. rad. jalap.)
egy lat.

Ör-

Örmény-gyökér-porból (pulv. rad. enul.)
két köntinget.

Fenyő-mag-kásából (roob. junip.) négy
lat.

Közönséges Mézből (mel. com.) annyit,
a' mennyi szükséges lágy Liktáriom-
nak.

Keverd-össze, és adj a' lónak reggel, és
estve belőle egy nagy kanálra valót;
ha elegendőképpen a' lovat nem pur-
gálná, harmadik nap újra kell neki
adni.

27-dik S Z Á M.

Mds erős purgáló Szer.

Végy: Tisza-fa-gombából (agaric.) hár. lat.

Keverd-össze elegendő Mézzel Liktári-
omnak; avagy tsinálj belőle egy nagy
golyóhist, dugd azt a' lónak torkába.

28-dik S Z Á M.

A' Juhokat, és Sertéseket purgáló Szer.

Végy: Piskóltznak porából. (pulv. ant. crud.)
egy drachmát.

Keverd-össze két lat Konyha-sóval.

Add

Add a' juhoknak nyalánk gyanánt egy
drachmát.

A' Sertéseknek pedig egy, vagy másfél
drachma elegendő lészen a' purgá-
lásrá; hanem ezeknek moslék gya-
nánt kell adni.

29-dik S Z Á M.

Izzasztó Ital.

Végy: Bodza-virágból (flor. sambuc.) három
marok.

Római Szeg-fü-virágból (flor. cham. rom.)
két marok.

Forrald-fel két ittze vörös borban, és víz-
ben.

Önts belőlle lágy-melegen egy egy fon-
tot a' lónak torkába.

30-dik S Z Á M.

Izzasztó Likтариom.

Végy: Bodza-kásából (roob. sambuc.)

Fenyő-mag-kásából (roob. junip.) min-
denikből négy négy lat.

Angelika-gyökér-porból. (pulv. rad. an-
gelic.)

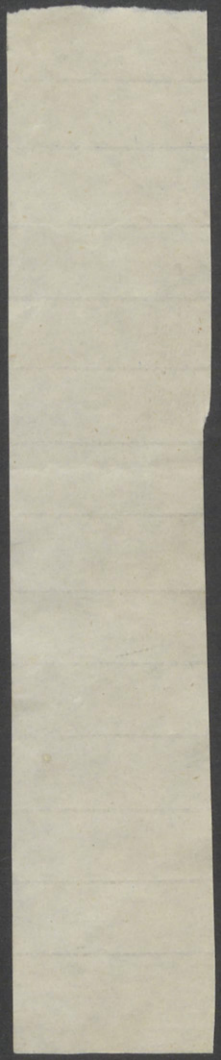
Keserü-gyökér-porból. (pulv. rad. gent.)
mindenikből két két lat.

Am bid

my wife

Am

Am

Keverd-ösze elegendő mézzel, és tsiná-
lj belőlle Liktáriomot.

Adj a' lónak minden nap háromszor egy
nagy kalányra valót.

31-dik S Z Á M.

Gyomort, és Szügyet erősttő Liktáriom.

Végy: Keserü-gyökérből. (rad. gent.)
Angelika-gyökérből. (rad. angel.) min-
denikből hat hat lat.

Törd porrá, és tégy hozzá:

Kén-kő-virágból (flor. sulph.) négy lat.

Fenyő-mag-kásából. (roob. junip.) há-
rom lat.

Közönséges Mézből (mel com.) és viz-
ből annyit, a' mennyi szükséges
a' Liktáriumra.

Adj a' lónak napjában háromszor a-
brakolás előtt egy órával reggel,
délbe, és este.

32-dik S Z Á M.

Más ugyan azonról.

Végy: Tser-fa-héjaból (cort. querc.)
Levisticum, avagy vad Petreselem-fü-
ből (levistic.) mindenikből hár. lat.

Me-

Mezei Kapor-magból (sem. foenic)
egy lat.

Piskoltzból (ant. crud.) két lat.

Törd porrá; 's tégy hozzá:

Bodza-kásából (roob. samb.)

Fenyő-mag-kásából (roob. junip.) min-
denikből két lat.

Közönséges Mézből (mel. com.) és víz-
ből annyit, a' mennyi Liktáriom-
nak szükséges.

Élj vele napjában háromszor, mint
fellyebb meg-mondatott.

33-dik S Z Á M.

U g y a n a z o n r ó l.

Végy: Örvény-gyökérből (rad. enul.)

Mester-gyökérből (rad. imper.)

Édes-gyökérből (rad. liquirit.) minde-
nikből hár. lat.

Törd porrá, 's tégy hozzá:

Kén-kő-virágból (flor. sulph.) egy lat.

Anis-mag-porból (sem. anis.) két lat,

Közönséges Mézből (mel. com.) és víz-
ből annyit, a' mennyi Liktáriom-
nak elegendő.

Adj a' lónak, vagy egyéb állatnak
belöle háromszor napjában egy
nagy evő-kalányra valót.

34-dik S Z Á M.

Keh ellen való Likтариom.

Végy: Kalmus-gyökérből (rad. calm. arom.)
Bóldog - Aszszony - tövisből (card. bened.) mindenikből négy lat.
Üröm-füvből (herb. absynth.)
Kerti Tziprus-füvből (sabin.) négy lat.
Törd porrá, 's tégy-hozzá:
Antimonium porból (pulv. ant.) egy lat.
Kén-kő-virágból (flor. sulph.) két lat.
Bodza-kásából (roob. samb.) négy lat.
Keverd elegendő Mézzel és vízzel liktáriumnak öszve.
Adj belölle a' lónak napjában háromszor, mint fellyebb meg-mondatott:

35-dik S Z Á M.

A' Keh ellen való For.

Végy: Üröm-füvből (herb. absynt.) hár. marok.
Kerti Tziprusból (sabin.) négy marok.
Kalmus-gyökérből (cal. arom.)
Mester-gyökérből (rad. imp.) négy
négy latot.
Törd porrá, 's tégy-hozzá:
Piskóltzból (ant. crud.) hár. lat.
Piskóltz-májából (hep. antim.) egy lat.
Kapor-magból (sem. foenic.)

Gö-

Görög-széna-magból (sem.foen. graec.)
mindenikből két két latot.

Magyar-Országi Tsuda-sóból (sal mir.
nat. hung.) négy latot.

Bor-kőből (crem. tart.) hár. lat.

Keverd-öszve Pornak.

Ebből kell a' lónak reggel, délbe,
és estve egy jó kalányira valót
abrakban, vagy korpában adni
több napokig.

M Á S:

A' rosz-féle, és gyanús Keh ellen.

Végy: Örvény-gyökér porból. (pulv. rad. enul.)

Kalmus-gyökér-porból (pulv. rad. cal.
arom.) három lat.

Piskóltz porból (antim. crud.) két lat.

Tzinóberből (cinab.) két könting.

Fenyő-mag-kásából (roob. junip.) hár.
lat.

Vizből és Mézből (mel. com.) annyit,
a' mennyi Liktáriomnak szük-
séges.

Adj a' lónak minden-nap belölle két-
szer egy nagy evő-kalányira valót.

Adj belőlle háromszor napjában a' Lónak mindenkor egy evő-kalányira valót.

38-dik S Z Á M.

Gyomort, és Vért tisztító Orvosságok.

Végy: Édes-gyökérből (rad. liquir.)
Levisticum-gyökérből (rad. levist.)
Örvény-gyökérből (rad. enul.) négy
négy latot.

Tégy-hozzá:

Piskóltz-porból (pulv. ant.) két lat.
Szeretsen-porból (aethiops min.) két
scrupulust.

Fenyő-mag-kásából (roob. junip.) négy
lat.

Keyverd elegendő közönséges Mézzel
és vízzel Liktáriomnak.

Ebből kell a' Lónak napjában három-
szor egy evő-kalányira valót adni,
és arra egy két óra múlva kevés
lisztes moslékot véle itatni.

39-dik S Z Á M.

*Nyált-meisző, és meg-nyitó Ital, a' nyálas
tüdőgyulladásban, és fulladozásban.*

Végy: Isop-füüből (herb. hysop.)
Zsállából (salviae) hár. marok.

Ör-

Örvény-gyökérből (rad.enul.) négy lat,
 Forrald-fel más-fél pint vízben, és
 hadd a' tűznél egy fertály óráig;
 azután szürd-meg, 's tégy-hozzá:
 Magyar-Országi Tsuda-sóból (sal mir,
 nat. hung.) négy lat.

Tengeri Vörös-hagyma etzetes Méz-
 ből (oxymel squillit.) négy lat.

Adj a' lónak háromszor napjában egy
 kalánnal.

40-dik S Z Á M.

Gelesztákat, és Férgeket hajtó Ital.

Végy: Eleven Kénesöböl (merc. viv.) egy
 fontot.

Föld-meg hat ittze vízben egy óráig,
 azután szürd-le róla a' vizet, és
 önts belőlle a' lónak torkába há-
 romszor napjában egy fontonként,
 a' meddig tart benne.

Az eleven Kénesöt pedig, melly a' fa-
 zéknak fenekén meg-maradott,
 tedd-el jövendő hasznodra.

41-dik S Z Á M.

Még erősebb Gelesztákat, és Férgeket hajtó Ital.

Végy: Üröm-füből (herb. absynt.) két marok,
 Varadits-magból (tanacet.) két lat.

Ör-

Ördög-borda-gyökérből (rad. fil. mar.)
két lat.

Metéld-meg öregeen, és főzd más-fél
pint vízben, azután tégy-hozzá:

Salamia-sóból (sal amon.) hár. lat.

Adj a' Lónak belölle napjában három-
szor egy egy fontonként, vala-
meddig tart.

42-dik S Z Á M.

Gelesztákat, és Férgeket hajtó Por.

Végy: Jalappa-gyökérből (rad. jalap.)

Keserü-gyökérből (rad. gent.) hár.
hár. lat.

Varadits-szem-magból (sem. tanac.)
négy lat.

Üröm-füből (herb. absynt. hat lat.

Törd porrá, keverd-össze egy font
Konyha-sóval, és adj belölle a' ló-
nak háromszor napjában más-fél
kalányira valót.

43-dik S Z Á M.

Férgeket, és Gelesztákat ölö Liktárium.

Végy: Üröm-fü-porból (pulv. herb. absynt.)

Keserü-gyökér-porból (pulv. rad,
gent.) négy négy lat.

Ker-

Kerti-tziprus-porból (pulv. sabin.)
hat lat.

Jalappa-gyökér-porból (pulv. rad. jalap.)
hár. lat.

Keserü-sóból (sal amar.) négy lat.

Keverd öszve elegendő Mézzel és
vizzel Liktáriomnak.

Adj a' lónak belölle minden-nap há-
romszor más-fél kalányira valót a'
nyelvére.

44-dik S Z Á M.

Férgeket hajtó Gólyobits.

Végy: Aloe succotrinából (Aloe succotr.)

Ördög-szarból (ass. foetid.)

Matska-gyökér, vagy Balzsam-fü-gyö-
kéből (rad. valer.) mindenikből
két két latot.

Édes eleven Kénesöböl (merc. dulc.)
egy lat.

Keverd-öszve elegendő Mézzel, és viz-
zel tsinálj belölle nyóltz gólyobist.

Adja' lónak reggel, és estve egygyet.

45-dik S Z Á M.

A' Veszettség ellen.

Végy: Finomra törtt Tzinoberből (cinabar. fact.)
Keserű - gyökér - porból (pulv. rad.
gent.) mindenikből két két lat.
tsinál elegendő Mézzel és vízzel
belöle lictarium; adj belölle a' dü-
hös allattól meg-martt marhának,
vagy lónak éh gyomorra kétszer
egygyet egygyet.

Élj véle 20. napig.

46-dik S Z Á M.

Más, ugyan azonról.

Végy: Mérges Tseresnye - gyökér' porából
(pulv. rad. bellad.) két lat.
Körös-bogár-porból (cantharides) egy
lat.

Keverd össze. Hints belölle annyit, a' men-
nyi egy kés' hegyére megy, egy
falat vízbe mártott kenyérre, 's
dugd a' torkába.

Ne igyék utánna az állat 12. óráig.

47-dik S Z Á M.

Még más, ugyan azonról.

Végy: Tyúk-húr-füből (herb. anagallid. arv.
cum rubr. florib.)

Ruta-füből (herb. rut.) mindenikből
két maroknyit.

Főzd-meg elegendő vízben, szürd-meg,
és adj belőle minden-nap öntelék,
be egy egy meszelyt tíz napokig.
Lehet Ser-etzetből-is, sótalan Íros-
vajjal önteléket készíteni, és azt
annyi ideig a' meg-martt állatnak
bé-adni, és annak meg-martt se-
bét-is véle bé-kenni.

KÜLSŐ ORVOSLÓ RECEPTEK.

1-ső S Z Á M.

Lágyító Fűvek.

Végy: Málvából (herb. alth.)
Pap-sajtból (herb. malv.)
Ökör-farkú-fűből (herb. verbasc.) két
két marok.
Római Szeg-fű-virágból (flor. cham.
rom.) har. marok.
Metéld apróra, 's tégy-hozzá:
Len-magból (sem lin.) négy lat.
Forrázd-fel, és főzd egy fertály óráig.
Mossad vele a' külső daganatot, vagy
tsinálj belölle Kötést.

2-dik S. Z Á M.

Öszve-húzó Fűvek.

Végy: Tormentilla-gyökérből (rad. torm.)
Kígyó-gyökérből (rad. bistortae.)
Úti-fűből (herb, plantag.) mindenik-
ből egy egy maroknyit.
Zsál-

Zsálából (salviae) fél maroknyit.
Főzd - meg fele vízbe, fele borba,
szürd - meg, és olvaszsz - el benne:
Timsóból (alum. crud.) két latot.
Élj véle, 's mosogasd hidegen a' meg-
lágýúltt tagokat.

3-dik S Z Á M.

El-oszlató fü-szerszámos Fűvek.

Végy: Zsállyából (herb. salv.)
Fodor-méntából (herb. ment.)
Méh-füből (herb. meliss.)
Majoránából (herb. majoran.)
Rutából (herb. rut.) egy egy marok.
Rozmárinból (herb. rosmar.)
Levendula-virágból (flor. levend.)
Rózsa-virágból (flor. ros.)
Olasz Úti - virágból (flor. arnic.) min-
denikből fél fél marok.
Metéld, és keverd - öszve, forrald -
meg fele vízben, fele borban.
Mosogasd a' daganatot, és fekélyt
véle lágý-melegen, vagy hidegen is.

4-dik S Z Á M.

Más, forró daganatokat el-oszlató, vagy hiszlvó Orvosságok.

Végy: Sárga Agyag, vagy Fazekas-földből
hat font.

Kéverd-öszve elegendő vízzel, azután tölts-hozzá:

Bor-etzethől (acet. vin.) egy font.

Ólom-etzethől (acet. litharg.) hat lat.

Egyelítsd jól öszve, és mázold-bé a lónak dagadtt lábait.

5-dik S Z Á M.

Szem, és Seb-víz.

Végy: Kúti-vízből egy ittzet, tsepegtess belé

Ólom-etzethől (acet. litharg.) két könt.

Kámforos Égett-borból fél lat.

Egyelítsd-öszve, 's mossad a lónak szemeit, vagy sebes tagjait.

6-dik S Z Á M.

Tiszta seb-gyógyító Balzsam-víz.

Végy: Terpentinából (terebint. pur.) négy lat.

Peruvianus Balzsamból (balsam. peru)
egy lat.

Ke-

Keverd jól össze két tojás' székivel
egy mozsárba, azután tölts-hozzá:
Eleven Mész-vizéből egy font.
Fetskendezd véle a' sebet.

7-dik S Z Á M.

Más hathatóssabb seb-gyógyító Ír.

Végy: Tiszta Terpentinából (terebin. pur.)
négy lat.
Terpentina-olajból (ol. terebint.) egy
lat.
Mirrha-tincturából (tinct. mirrh.) egy
fél lat.
Stóráxból (storax) két drachmát.
Egyelítsd-össze, és tsinálj belőlle Írt.

8-dik S Z Á M.

A' Rühesség, Koszosság, és Tetvesség ellen.

Végy; Sabatilla-mag-porból (sem. sabat.) két lat.
Körös bogár-porból (pulv. canth.) két
scrup.
Büdös-kő virágból (flor. sulph.) két lat.
Keverd egy fertály óráig
elegendő Len - mag - olajjal a' tűz-
nél hogy legyen belőlle lágy Ír.
Kend meg vele a' rühes lovat, vagy
egyébb állatot.

9-dik

9-dik S Z Á M.

Eleven kénesős Ir, a' Rüh, és Kosz ellen.

Végy; Eleven Kénesöböl (merc. viv.) nyóltz
lat.

Ó Disznó-hájból egy font.

Dörgöld azt egy kö-mozsárban mind
addig még az eleven Kénesö el
nem oszlik, és az hájjal öszve nem
egygyesül.

Kend-meg véle a' rühes, és koszos lo-
vat, vagy egyéb állatot.

10-dik S Z Á M.

Más, |ugyan azonról.

Végy: Bűdös-kő-virágból (flor. sulph) három lat.

Fekete Húnor-gyöker-porból. (pulv.
rad. heleb. nigr.) négy lat.

Ólom-etzetből (acet. litharg.) hár. lat.

Keverd-öszve mind ezeket elegendő
hájjal egy tserép edényben, és tsi-
nálj belölle Írt.

Kend-meg véle a' rühes, és tetves ál-
latot.

11-dik S Z Á M.

Más, a' Rühesség ellen.

Végy: Nyers Timsóból (alum. crud.) hár. lat.

Fejér Gálicz-kőből (vitr. alb.) négy lat.

O

Fe-

Fekete Húnyor-gyökér-porból (pulv. rad. heleb. nigr.) hat lat.

Keverd-össze egy font ó hájban, és töltés hozzá annyi Len-meg-olajt; a' mennyi szükséges híg írnak.

Kend-meg véle a' rühes állatot.

12-dik S Z Á M.

A' Tetvesség ellen.

Végy: Eleven Kénesöböl (merc. viv.) hat lat.
Ó hájból egy font.

Törd, és keverd egy kö-mozsárban mind addig, még az eleven Kénesö el nem oszlik, és a' háj tőle meg-feketedik; azután tégy hozzá:

Körös-bogár-porból (pulv. canthar.)
két kont.

Fekete Húnyor-gyökér porból (pulv. rad. helleb. nigr.) két lat.

Len-mag-olajból (ol. sem lin.) a' mennyi szükséges.

Ezen írral kend-meg a' rühes, és tetves állatot.

13-dik S Z Á M.

Más, ugyan azonról.

Végy: Peklenitza.olajból, a' mennyi szükség,
és kend-meg a' rühes lovat
véle, meg-gyógyúl.

EzenKö-olaj-forma Szala Vármegyében
Peklenitza Helységben talál-
tatik.

14-dik S Z Á M.

*Seb gyógyító, és daganatokat-is el oszlató
Füvek.*

Végy: Farkas alma-füből (herb. arist. vulg.)

Rutából (herb. rut.)

Izsópból (herb. hysop.)

Zsállából (herb. salv.)

Méh-füből (herb. meliss.) egy egy ma-
roknyit.

Levendula-virágból (flor. levend.)

Rozmarinból (rrosm.) mindenikből
fél marok.

Metéld, és keverd-össze Speciesnek,
mindenkor végy két maroknyit,
és egy pint fele vízbe: fele fejer,
vagy veres borba forrald-fel, mo-
sogasd a' sebet, és daganatot véle.

15-dik S Z Á M.

*A' Lónak bokáján támadni szokott büdös
Béka-var ellen.*

Végy: Komló-virágból (flor. Lup.)

Parló-füből, vagy apró Bojtorjából
(herb. acrimon.) mindenikből
nyóltz marok.

Nádor-fü-gyökérből (consol. major.)
nyóltz lat.

Főzd-meg mind ezeket három ittze
eizetben, és ha az elegendő nem
vólna, tölts hozzá:

Vörös Borból a' mennyi szükséges.

Főzd kása-formára, azután lágy-me-
legen, vagy hidegen kösd a' Bé-
ka-varra, és tekérd-meg rongy-
gyal, minden harmadik nap
bontsd-fel a' béka-vart, és fü-szer-
számos füvek' levével mosd-meg.

16-dik S Z Á M.

Más, ugyan azonról.

Végy: Puska-porból hat lat.

Büdös-kő-virágból (flor. sulph.) három
lat.

Nyers Timsóból (alum. crud.) egy lat.
Ke

Keverd-össze elegendő ó Hájjal, és
kend-meg véle a' Béka-vart.

17-dik S Z Á M.

Kemény daganatokat el-széllesztő Kenet.

Végy; Kámforos Égett-borból,
Szappanyos Égett borból, fél fél font.
Tégy-hozzá:
Terpentina-Spiritusból (spir. tereb.)
Körös-bogár-tincturájából (tinct. cant.)
egy egy scrup.
Egyelíts-d-össze, és kennyed véle a'
kemény daganatot.

18-dik S Z Á M.

*Balzsam, melly a' Lovaknak külömb-féle
sebeiben, főképpen pedig Köröm-nyilás-
ban, Köröm-méregben hasznos.*

Végy; Fa-olajból (ol. oliv.)
Fenyő-fa-olajból (ol. junip.) négy lat.
Terebentinából (terebint.) egy lat.
Borostyán-fa-olajból (ol. laur.) két lat.
Krispánból (virid. aer.) hár. drachm.
Fejér Gálitz kőből (vitr. alb.) két
drach.

Keverd-össze, hadd légyen belölle
Balzsam; és élj véle a' mint fel-
lyebb meg-mondatott.

19-dik

19-dik S Z Á M.

*Más Balzsam, melly a' Fekélyeket, és Se-
beket tisztítja.*

Végy: Len-mag-olajból (ol. lin.) hat lat:

Peruviai Balzsamból (bals. peruv.)

Copai Balzsamból (bals. copaiv.)

mindenikből fél lat.

Két Tojás-székivel keverd jól össze,
tölts-hozzá;

Veneziai Terpentinából (tereb. ve-
net.) egy lat.

Krispánból (virid. aeris) hár. drach.

Fejér Gálitz-köböl (vitr. alb.) fél lat.

Egyelítsd-össze, tedd a' tűzre, és
tégy hozzá:

Fenyő-mag-olajból (ol. junip.) egy lat.

Keverd egy kevéssé; és vedd-le a'
tűzről, élj véle a' mint fellyebb
meg-mondatott.

20-dik S Z Á M.

Köröm-tr.

Végy: Sárga Viaszból (cer. flav.)

Szurokból (picis)

Koss-fagygyúból (seb. hirc.) fél fél
font.

Tiszta Terpentinából (tereb. pur.)

Íros

Írós Vajból, mindenikből fél font.
Krispánból (virid. aeris.) két lat.
Tedd a' tűzre, keverd-össze, és ké-
szíts belőlle Köröm-írt.

21-dik S Z Á M.

Herélő-por.

Végy: Veres Praecipitátumb. (merc. praecip.
rubr.)
Sublimatum corrosivumb. (merc. sub-
lim.) corros. négy négy lat.
Fejér Gálicz-kőből (vitr. alb.) hár. lat.
Magyar-Országai Gálicz-kőből (vitriol.
hung. calc.) két lat.
Egyelítsd-össze Pornak, hintsd-meg
véle a' tserép-tsívet, mellynek üre-
gét előbb rozs-lisztből készített ko-
vászszal bé-kentél.

22-dik S Z Á M.

*A' patkó-törtt, vagy más egyéb kemény
daganatok ellen.*

Végy: Fenyő-fa-olajból (ol. pin.) fél font.
Lavendula-olajból (ol. lavend.) négy
lat.
Keverd-össze, és kend véle minden-
nap egyszer a' kemény daganatot
és

Egyelítsd-össze, dörgöld a' daganatot
véle.

26-dik S Z Á M.

A' Fene ellen való Balzsam.

Végy. Peruvianum Balzsamból (bals. per.) fél. lat.
Terpentina-olajból (ol. terebint.) két
lat.

Kámforból, mellyet előbb Égett-bor-
ban el-olvasztottál, egy latot.

Mirhából fél font.

Élj véle Kenet gyanánt.

27-dik S Z Á M.

*A' Békának rothadása, vagy más бүдös
Seb ellen.*

Végy: Fejér Vízből (aqua veget. minéral.)
fél font.

Fetskendezz véle minden nap kétszer
a' Békának hasadéka közé, azután
tégy-reá, és fedd-hé egy kis tsö-
püvel; ha ez nem használna, pró-
báld-meg a' következendőt:

Végy: Erős Égett-borból,
Bor-etzetből har. lat.
Mirrha tincturájából.
Aloetincturájából, mindenikből két lat.
Unguentum Ægyptiacumb. egy lat.

P

Ke-

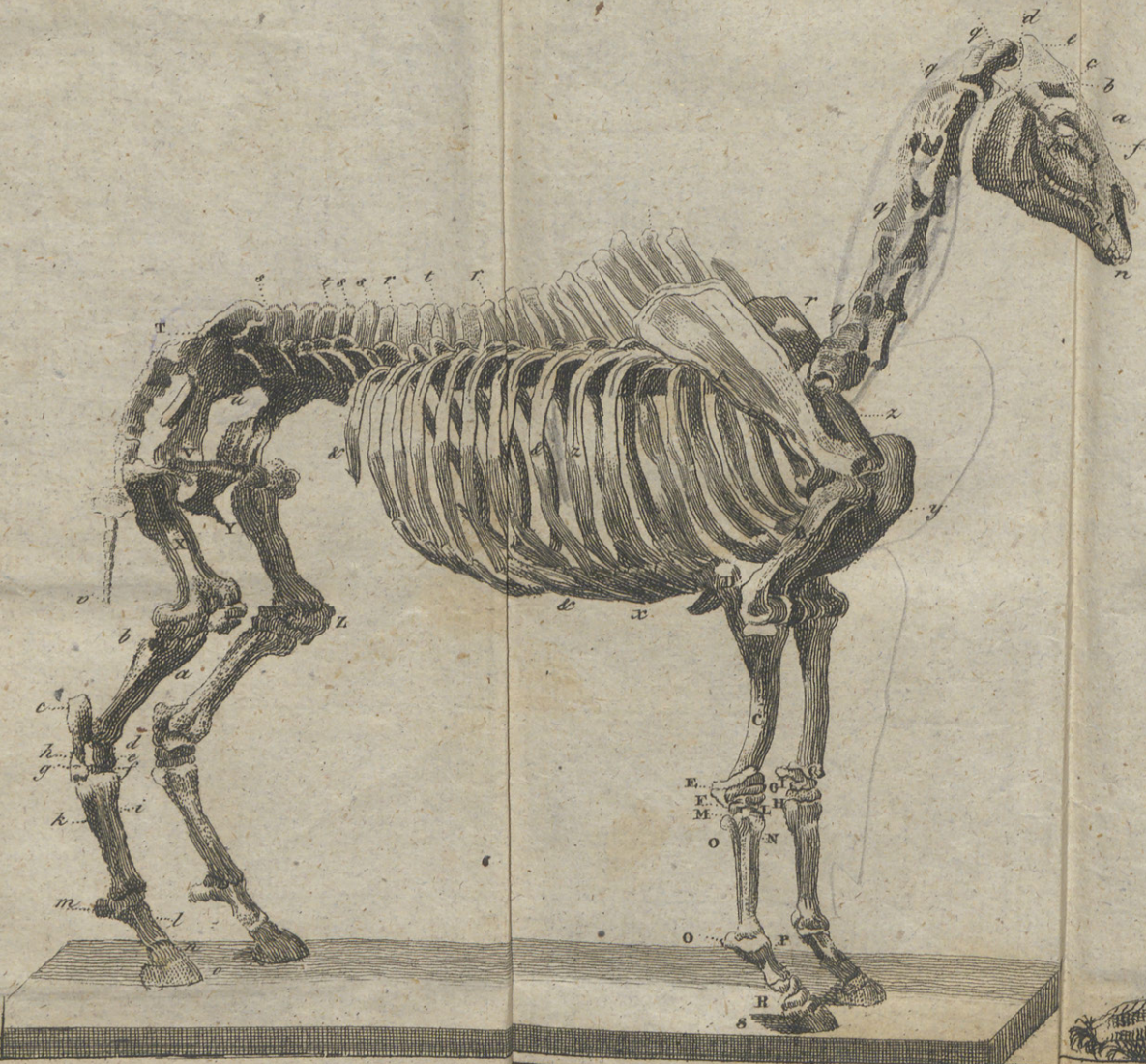
22-8706

Keverd-ösze, és fetskendezd-meg
véle a' Körömnek meg-repedezett
bűdös Békáját, vagy nyirját, azu-
tán kend-meg Piskóltz-vajjal (bu-
tyr. antim.) egy toll által.

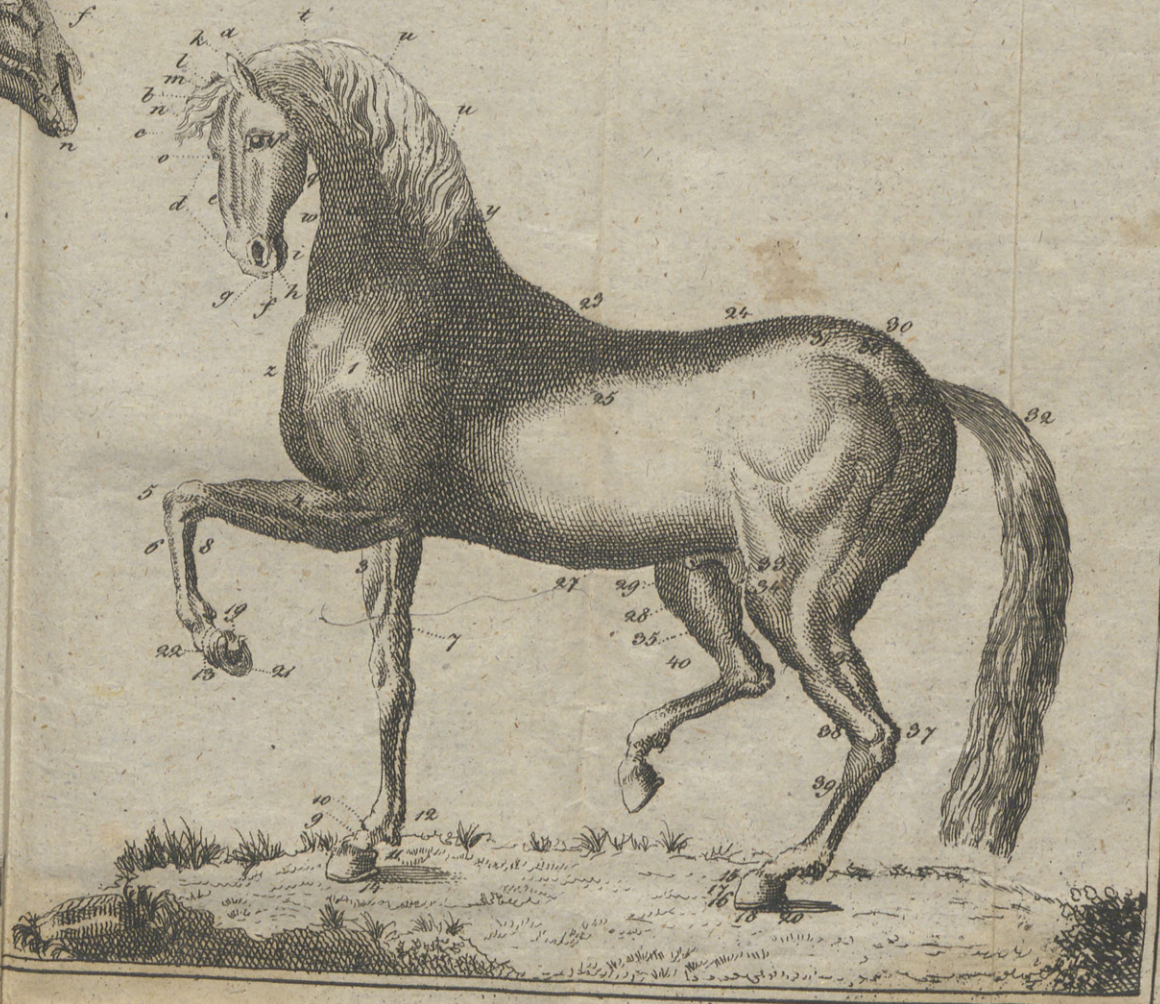

2 dik Skép.

1 so Skép.

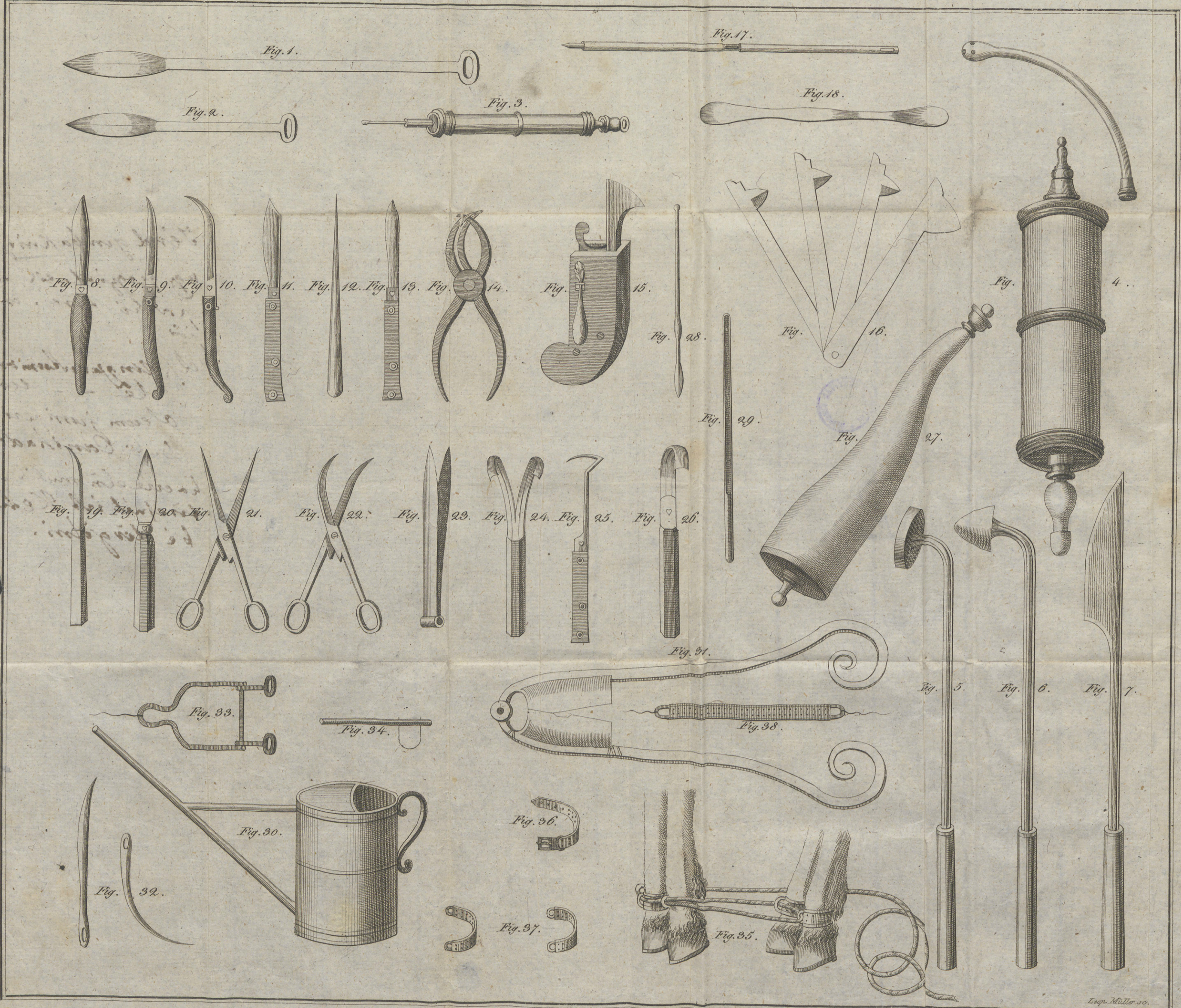

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 17.

Fig. 18.

Fig. 8.

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 11.

Fig. 12.

Fig. 13.

Fig. 14.

Fig. 15.

Fig. 28.

Fig. 16.

Fig. 4.

Fig. 29.

Fig. 27.

Fig. 19.

Fig. 20.

Fig. 21.

Fig. 22.

Fig. 23.

Fig. 24.

Fig. 25.

Fig. 26.

Fig. 31.

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 33.

Fig. 34.

Fig. 38.

Fig. 30.

Fig. 36.

Fig. 32.

Fig. 37.

Fig. 35.

Tér d gumba Kriofelw an
ug ygyjel et nit mint a
patri Kirs. es alhoz
joi
Rf. unguentum vitati
Ca - - um 3.
oleum juniperi um i
Lute. Canthad: um i.
haere eln mulit a patri
tinepnt ist K. d. et el
bi dögölni.

Terd gumba Kniefeld am

ny gogjilt mit mind a
palko feres. es al huz

100

Al. unguentum volati
ca - - - um 3.

oleum juniperi um 1.

Lute. Canthad: um 1.

ha cre eln mulit a palko
sinepnil ist Keuettel
be dergölm.

I Pális tört daganatra

Rj. Spiritus ammoniaci unc. ʒ.
oleum juniperi. unc. ʒ.
oleum lini. — unc. ʒ.
m d s. bergölmiváló.

2° haclnem mulik

Rj. ʒ ~~ʒ~~: Canthardi unc. ʒ.
Euphorbi drach. ʒ.
Terebintinae
assurgis
aa unc. ʒ.

Errekenő növényen minden
nap kétszer b'c' dörögteni.
sőt dörögteni hogy lefekhessek
ha erre sem mulik el, akkor
kúrával vagy m'igeti, vagy
képpel lehámozni. és ugybánni
mind más fekérel de es
Isaiaig tart.

A víz hirtelenél frisse azon is
és süxer vas.

6. Loth. Zinnobisilber

~ Dreifelder — — — 18 x $\frac{w}{w}$

~ Spinnseide — — — 12 x

~ Klingenstein — $\frac{1}{4}$ lb

~ Schwefelblüß. $\frac{1}{4}$ lb.

alles feinstoßnen, und auf
ein Pfund 2. halben
Zollern — ist gering auf
zwei Pfund — in der Arbeit
kann in geschicht mit Zinn
in Wein, in Wasser auf
die Tonne.

Pulv. Phellandriagatica
~ Cina femina
Salapae
Sulfuris.

758901

6 1/2

Rad. Rhei.

gentian.

aa unci. - i.

i puri. gr: XV

rad: q. s. ut f.

℞ VI

in pulvere
L a. S.

Gai

Nagy Terenz

Öllés, állat orv.

3/4 1/2

R. Rad. Rhei.

gentian.

aa unci. i.

opi puri. gr. xv

mellis crud: q. s. ut f.

pitula No VI

Conspersatur pulvere

altheae d. a. s.

Gen

Magy Tereny

Olderley, altet orov

756901